

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΚΑΙ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ

Ἐπὶ τὸ ὄνομα τοῦ Στεφάνου Νικολαΐδου ὑπάρχουν τὰ ἐξῆς χειρόγραφα εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου :

Α'. Ὁ ὑπ' ἀρ. 23 κῶδιξ σχήματος κοινοῦ τετραδίου ἐκ 42 συνεραμμένων σελίδων μὲ ἐξώφυλλον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔχουν γραφῆ τὰ ἐξῆς διὰ χειρὸς τοῦ Σ. Ξανθουδίδου· «*Στεφάνου Νικολαΐδου, ἱστορικὰ σημειώματα καὶ βιογραφικά*». Ἡ πρώτη σελὶς ἀρχεται οὕτω : «*Σημειώσεις ἐποχῶν ἐπιτοπίων, αἵτινες θέλουν καταχωρηθῆ ἐν τάξει εἰς τὴν ἐξακολουθήσιν τῶν παλαιῶν ὁποῦ ἔχω ἀπὸ τὸν [...]αν μ[ου]*¹, αἵτινες ἀρχονται ἀπὸ 1715 μέχρι τοῦ 1821 κατὰ Μάϊον». Συντομογραφικῶς ὁ κῶδιξ σημειοῦται περαιτέρω διὰ τοῦ Α.

Β'. Δέκα ἀσύρραπτα φύλλα ποικίλου μεγέθους καὶ περιεχομένου ὑπ' ἀριθ. καταλ. 64 (= Β). Τὸ πρῶτον φύλλον περιέχει σημείωμα περὶ τοῦ Ἰωάννου Κορνάρου (= Β1)². Τὸ δεύτερον ἐπιγράμματα διά-

¹) Ἡ ἀποκατάστασις τοῦ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐφθαρμένου κειμένου θὰ ἔλυε τὸ πρόβλημα τῆς προελεύσεως τῶν παλαιῶν χειρογράφων, τὰ ὁποῖα κατεῖχεν ὁ Νικολαΐδης καὶ τῶν ὁποίων ὑπολείμματα εἶναι τὰ περαιτέρω ὑπὸ στοιχεῖα Β3 καὶ Β4 περιγραφόμενα. Τὴν συμπλήρωσιν : [πατέρ]αν μ[ου] ἀποκρούει ἐκτὸς τοῦ ν καὶ ἡ στενότης τοῦ ἐφθαρμένου χώρου. ἸΑφ' ἑτέρου ὁ πατήρ τοῦ Ν. δὲν ἀναφέρεται ὡς ἐγγράμματος, ὥστε ἐκ τῶν πραγμάτων νὰ ἐπιβάλλεται μία τοιαύτη ἀποκατάστασις. Ἐγγράμματοι ἀντιθέτως ὑπῆρξαν οἱ ἐκ μητρὸς θεῖοι τοῦ Μελέτιος καὶ Γεώργιος Νικολετάκης, ὁ δεύτερος δ' ἐκ τούτων ὑπῆρξεν ἀναμφισβητήτως κάτοχος παλαιῶν χειρογράφων (βλ. «Χριστιανικὴν Κρήτην», Β, 59 καὶ ΕΕΚΣ, Β, 339). Ἀλλὰ ἡ συμπλήρωσις τῆς λέξεως εἰς *θεῖον* ἢ—τὸ χειρότερον—*μπάρμπαν*, ἐνῶ θὰ ἐφαίνετο ἐμπράγματος, θὰ ἦτο συγχρόνως φιλολογικῶς ἀδύνατος.

²) Τοῦτο ἐδημοσιεύθη ἤδη ὑπὸ τοῦ *Τωμαδάκη* («Κρητ. Χρονικά» Β, 257 κ.έ.). Ὁ ἐκδότης δὲν εἶδε τὸ χειρόγραφον καὶ, ὡς ἐκ τούτου, ἀπεδόθησαν ἐσφαλμένως λέξεις τινές. Οὕτω εἰς τὸν στίχον 8 τῆς σελ. 258 ἀντὶ «*μετὰ μαρτυρίων των*» γραπτέον : «*μὲ τὰ μαρτύριά των*». Ἐπίσης ἡ φράσις ἢ περιεχομένη εἰς τοὺς στ. 12-14 τῆς αὐτῆς σελίδος, ἀδιανόητος ἄλλωστε οὔσα ὡς ἐδημοσιεύθη : «*Καὶ ἄλλα ἔργα του σώζονται διάφορα εἰς οἰκίας ἰδιωτικὰς ἐπὶ μικροῦ εἰκότων κυρίως νὰ ἦτον καὶ μὲ γράμματα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς*» γραπτέα οὕτω : «*Καὶ ἄλλα ἔργα..... ἐπὶ μικρῶν εἰκότων. Πρέπει νὰ ἦτον.....*». Καὶ ἐγὼ ἀντιγράφων ἄλλοτε ἀπὸ τὸν Νικολαΐδην σημείωμα περὶ *Μελετίου Νικολετάκη* (βλ. «Κρ. Χρονικά», Α, 195, σημ. 68) τὰς λέξεις «*γεννηθεὶς τὸ 1801*» ἀντέγραψα : «*χειροτονηθεὶς τὸ 1801*» ἀλλοιώσας οὕτω οὐσιωδεστάτην περὶ τοῦ Μητροπολίτου τούτου πληροφορίαν.

φορα (= B2). Τὰ τρίτον καὶ τέταρτον ἱστορικὰς σημειώσεις τῶν ἐτῶν 1826-1829· εἶναι ἀπεσπασμένα ἀπὸ πολυσέλιδον χειρόγραφον (=B3). Τὰ πέμπτον, ἕκτον, ἑβδομον, ὄγδοον καὶ ἔνατον ἱστορικὰς σημειώσεις τῶν ἐτῶν 1797-1799 καὶ γεωγραφικὰς τοιαύτας περὶ Κρήτης. Φαίνονται καὶ ταῦτα ἀπεσπασμένα ἐκ κώδικος οὐχὶ ὅμως τοῦ Β3 (= B4)³. Τὸ δέκατον, τέλος, περιέχει κείμενον ὑπὸ τὸν τίτλον· «*Ἐπιστολὴ Πουπλίου ἀξιωματικοῦ ἀνδρὸς τοῦ Λεντούλου, ἀπεσταλμένη ἐκ τῆς Ἱερουσαλήμ πρὸς τὴν Γερουσίαν τῆς Ρώμης, μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ λατινικοῦ*» (= B5).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω χειρογράφων ὁλόκληρος ὁ Α, τὸ Β1 καὶ τὸ Β2 ἔχουν γραφῇ ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρὸς — τῆς τοῦ Στεφ. Νικολαΐδου. Τὸ Β3 ἴσως ὑπὸ τοῦ ἰδίου. Τὰ Β4 καὶ Β5 ἀναμφισβητήτως δὲν ἐγράφησαν ἀπὸ τὸν Νικολαΐδην, ἀλλ' ἀπὸ δύο διάφορα πρόσωπα, παλαιότερα πάντως τούτου, ὡς δεικνύει ὁ χαρακτήρ τῆς γραφῆς. Οὐχ ἦττον ὁ Ξανθοῦδίδης κατέλεξεν ἅπαντα ταῦτα ὡς χειρόγραφα τοῦ Στεφ. Νικολαΐδου, ἴσως διότι δὲν τοῦ ἐδόθη εὐκαιρία νὰ τὰ ἐλέγξῃ ἐπακριβῶς, ἠρκέσθη δὲ ἀπλῶς εἰς τὸ γνῶρισμα ὅτι προήρχοντο ἐκ τῶν καταλοίπων τῆς πλουσίας, ὡς φαίνεται, εἰς χειρόγραφα βιβλιοθήκης ἐκεῖνου⁴.

Ἐξαιρέσει τοῦ Β1, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη ἤδη⁵, ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι ἀνέκδοτα⁶. Ἐκ τούτων θὰ δημοσιευθοῦν κατωτέρω ὁλόκληρος ὁ Α καὶ τὸ Β3. Τῶν λοιπῶν ἢ ἔκδοσις δὲν ἐκρίθη ἐν τῷ παρόντι ἀναγκαία καὶ διότι ταῦτα—πλὴν τοῦ Β2—δὲν ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Σ. Νικολαΐδου καὶ διότι τὸ περιεχόμενον τῶν εἶναι ἐλαχίστης ἱστορικῆς ἀξίας, ὅταν δὲν εἶναι ἄλλοθεν γνωστόν.

Αἱ «*Σημειώσεις ἐποχῶν ἐπιτοπίων*» αἱ περιεχόμεναι εἰς τὸν Α ἀναφέρονται εἰς μακρὰν σχετικῶς χρονικὴν περίοδον, τὴν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1821 καὶ 1893. Ἡ καταχώρησις τῶν εἶναι χρονολογικῶς ἀτακτος μέχρι τοῦ 1860. Ἐκτοτε καταχωροῦνται καθ' ἡμερολογιακὴν τάξιν. Ὡς φαίνεται ὁ Νικολαΐδης περὶ τὸ 1860, ὄριμος πλέον ὡς θὰ

³) Αἱ σημειώσεις αὗται εἶναι πιθανότατα αἱ ἀναφερόμεναι ὑπὸ τοῦ Νικολαΐδου εἰς τὸν τίτλον τοῦ κώδικος Α ὡς «*παλαιαὶ ὅπου εἶχεν*», πρὸς ἐξακολούθησιν τῶν ὁποίων συνέταξε τὰ Σημειώματά του.

⁴) Πολλὰ τούτων περισυνέλεξεν ὁ Ξανθοῦδίδης (βλ. «*Χριστ. Κρήτην*» Α, 280). Ἐκ τούτων ἄλλα ἐξεδόθησαν (βλ. ΕΕΚΣ, Β, 339 κ.έ. καὶ «*Χρ. Κρήτην*», Β, 59 κ.έ.) καὶ ἄλλα ἀπόκεινται ἀνέκδοτα εἰς τὸ μίπω, δυστυχῶς, ἀνοιχθὲν καταφύγιον τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου. Ὁ δὲ Σταυράκης συχνὰ μνημονεύει χειρόγραφα κατεχόμενα ὑπὸ τοῦ Νικολαΐδου, ἐξ ὧν ἀντλεῖ ποικίλας πληροφορίας (βλ. Σταυράκη, 154, 177, 178, 192-193).

⁵) Βλ. ἀνωτ. σημ. 2.

⁶) Ὀλίγα μόνον ἀποσπάσματα ἐδημοσιεύθησαν ὑπ' ἐμοῦ (βλ. «*Κρ. Χρονικά*», Α, 176, 180, 195 κ.ά.).

ἴδωμεν, ἐσκέφθη νὰ σημειώσῃ προχείρως ὅ,τι ἐκ μνήμης ἢ ἐκ παραδόσεως ἐγνώριζε διὰ τὰ μετὰ τὸ 1821 γεγονότα, διὰ νὰ καταχωρήσῃ τὰς σημειώσεις ταύτας «ἐν τάξει εἰς ἐξακολουθήσειν τῶν παλαιῶν, ὅπου εἶχε»⁷. Ἐν συνεχείᾳ δὲ κατεχώρει εἰς τὸ πρόχειρον τετράδιόν του, καθ' ἡμερολογιακὴν πλέον τάξιν, ὅ,τι ἔκτοτε ἔκρινεν ἀξιοσημείωτον. Ὡς ἐκ τούτου ἡ χρονολογικὴ ἀκρίβεια τῶν σημειώσεων, αἱ ὁποῖαι ἀφοροῦν εἰς τὰ πρὸ τοῦ 1860 γεγονότα, εἶναι δυνατὸν νὰ ἀμφισβητηθῇ⁸.

Ποικίλον εἶναι τὸ περιεχόμενον τῶν σημειώσεων τούτων: πολεμικαὶ πράξεις, μετεωρολογικαὶ ἀνωμαλίας, χειροτονίαι, ἔργα καὶ θάνατοι ἀρχιερέων, οἰκοδομαὶ ναῶν, ἐκπαιδευτικαὶ καινοτομίαι (ὄργάνωσις λαχείων καὶ σχολικῶν θεατρικῶν παραστάσεων), συνδικαλιστικαὶ ἐκδηλώσεις, πολιτικὴ κίνησις, βιογραφικὰ τοῦ συντάκτου, πάντα ταῦτα ἀναγράφονται μίγδην. Ἀκριβῶς δὲ δι' αὐτὴν τὴν ποικιλίαν των αἱ σημειώσεις εἶναι σημαντικαί, διότι παρέχουν πληροφoρίας, τὰς ὁποίας εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ εὑρωμεν συγκεντρωμένας ἀλλαχοῦ, διὰ μίαν περίοδον, καθ' ἣν δὲν ἐξεδίδοντο ἐφημερίδες ἢ, καὶ ἂν ἐξεδίδοντο, εἶναι σήμερον σχεδὸν ἀνεύρετοι⁹.

Ἀντιθέτως τὸ περιεχόμενον τοῦ Β3, ἀποσπάσματος, ὡς ἐλέχθη, ἀπολεσθέντος κώδικος εἶναι ὁμοιογενές. Ἀποτελεῖται ἀπὸ συντόμους ἐκθέσεις πολεμικῶν γεγονότων λαβόντων χώραν εἰς τὰς κεντρικὰς καὶ ἀνατολικὰς ἐπαρχίας τῆς Κρήτης κατὰ τὰ ἔτη 1826-1829. Ἐκάστη ἐκθεσις ἔχουσα αὖξοντα ἀριθμὸν εἶναι καταχωρημένη κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν καὶ μὲ καλλιγραφικὴν ἐπιμέλειαν. Τὸ Β3 περιλαμβάνει τὸ τέλος τῆς κγ' ἐκθέσεως καὶ ὀλοκλήρους τὰς ὑπολοίπους μέχρι τῆς λη'. Δισταγμοὺς ὡς πρὸς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ χειρογράφου τούτου εἰς τὸν Σ. Νικολαΐδην δημιουργεῖ ὁ γραφικὸς του χαρακτήρ, ὁ ὁποῖος ἔχει σημαντικὰς διαφορὰς ἀπὸ τὸν τοιοῦτον τοῦ Α, τοῦ Β1 καὶ Β2 — ἀλλὰ καὶ βασικὰς ὁμοιότητας. Τοῦτο ἴσως θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Α, τὸ Β1 καὶ Β2 ἐγράφησαν προχείρως καὶ ἐν σπουδῇ, ἐνῶ τὸ

⁷) Βλ. ἀνωτ. σημ. 3.

⁸) Βλ. π.χ. «Κρ. Χρονικά» Α, 376.

⁹) Εἶναι δυσχερεσιὰτὴ σήμερον ἡ ἀνεύρεσις ἐν Ἡρακλείῳ παλαιῶν κρητικῶν ἐφημερίδων. Λί πλείστα τῶν φυλασσομένων εἰς ἰδιωτικὰ ἀρχεῖα ἀπωλέσθησαν κατὰ τὴν Κατοχήν. Τῶν ἄλλων οἱ κάτοχοι παραμένουν ἀγνωστοί. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἀναδιοργανώσεως τῆς Βικελαίας Βιβλιοθήκης θὰ ἦτο καλὸν νὰ παρακληθοῦν διὰ τοῦ τύπου οἱ κάτοχοι τούτων νὰ τὰς παραδώσουν πρὸς φύλαξιν ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ, ὅπου καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἐκμετάλλευσίς των θὰ ἦτο εὐχερής. Ὁ κ. Ἐλεὺθερίος Μαλαγαρδῆς ἔδωκεν ἤδη τὸ παράδειγμα δωρήσας εἰς τὴν Βικελαίαν μίαν πλήρη σειρὰν—τὴν μόνην ποὺ εἶχε—τῆς ὑπὸ τοῦ πατρὸς του ἐκδιδομένης ἐν Ἡρακλείῳ ἐφημερίδος «Δάφνη» (1907).

B3 με καλλιγραφικήν, ὡς ἐλέχθη, ἐπιμέλειαν. Παραμένει ὅμως πάλιν σημαντικὸν ἐμπόδιον τὸ πλῆθος τῶν ἀπολύτων ὀνομαστικῶν τοῦ B3 — μέγα ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ὁμοίων λαθῶν τοῦ A. Πάντως, εἴτε ὑπὸ τοῦ Νικολαΐδου ἐγράφη εἴτε ὄχι, τὸ B3 περιέχει χρήσιμα ἱστορικὰ στοιχεῖα ἐπιβάλλοντα τὴν δημοσίευσίν του ¹⁰.

Χρήσιμος ἐπίσης ἐθεωρήθη καὶ ἡ ἐν ἐπιμέτρῳ ἀναδημοσίευσίς ἐκ τοπικῆς ἐφημερίδος μιᾶς ἐπιστολῆς τοῦ Σ. Νικολαΐδου, ἀποσταλείσης ὑπὸ τούτου τὸ 1900 πρὸς τὸν Νικόλαον Παπαδάκην, τὸν μετέπειτα διευθυντὴν τοῦ I.A.K., πλουσίας εἰς πληροφορίας σχετικῶς μετὰς ἐν Ἑρακλείῳ σφαγᾶς κατὰ τὸ 1821 ^{10α}. Ἡ ἀξία τῶν πληροφοριῶν τούτων καὶ, γενικώτερον, ἡ προσωπικότης τοῦ Σ. Νικολαΐδου χαρακτηρίζονται εὐστόχως ὑπὸ τοῦ ἐκδότου τῆς ἐπιστολῆς εἰς τὸ ἀναδημοσιευόμενον τμῆμα τοῦ προλόγου του.

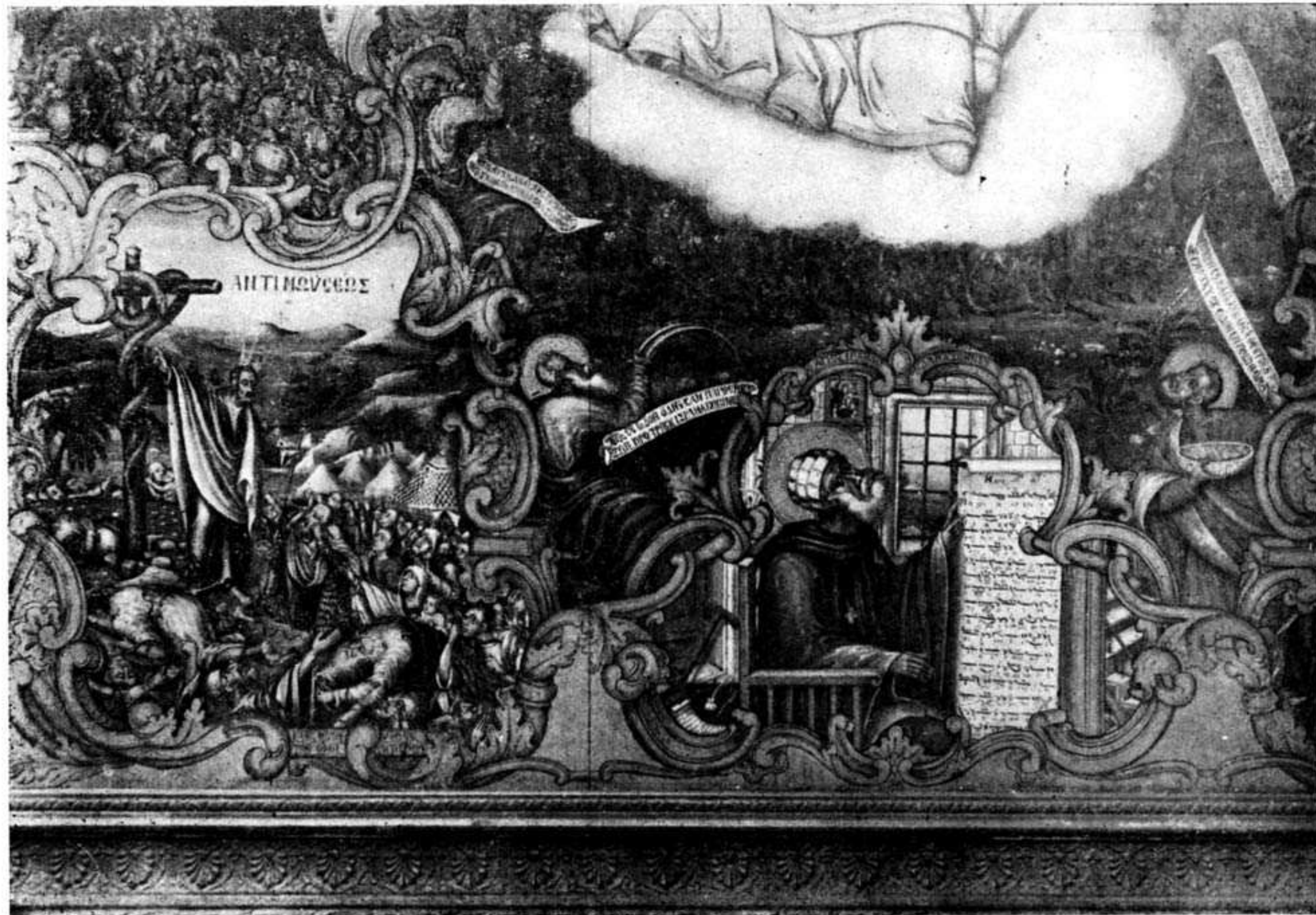
Ἡ ἐκδοσις τῶν ἀνωτέρω κειμένων μετὰ παρεκίνησε νὰ συγκεντρώσω ὅσας βιογραφικὰς πληροφορίας ἠδυνήθην περὶ τοῦ συντάκτου τῶν. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα συγκροτοῦν, νομίζω, μίαν προσωπικότητα ἀξιόλογον καὶ διὰ τὰς ἀρετάς της, καθ' ἑαυτάς, καὶ διὰ τὴν ποικίλην — καὶ σημαντικὴν — δράσιν της. Ἐκτὸς τούτου εἶναι χρήσιμα διὰ τὴν τοπικὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑρακλείου — ἴσως καὶ διὰ τὴν γενικωτέραν ἱστορίαν τῆς Κρήτης — καὶ διὰ τὴν ἀξιολόγησιν τῶν δημοσιευομένων κειμένων. Ἐκρίνα διὰ τοῦτο σκόπιμον νὰ τὰ κατατάξω καὶ νὰ τὰ ἐκθέσω ἀμέσως κατωτέρω. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἦντλησα α) ἐκ τοῦ A (αἱ σχετικαὶ παραπομπαὶ θὰ γίνωνται εἰς τὰς σελίδας τοῦ χειρογράφου σημειουμένας εἰς τὸ περιθώριον τοῦ ἀντιστοίχου κειμένου), β) ἐκ διαφόρων ἐντύπων δηλουμένων εἰς τὰς παραπομπὰς καὶ γ) ἐκ τῆς προφορικῆς παραδόσεως. Ἰδιαιτέρως σημειῶ τοὺς συμπολίτας ἀγιογράφους Γεώργιον Ἀθ. Νικολαΐδην (τοῦ ὁποίου ὁ πατὴρ ἦτο πρῶτος ἀνε-

¹⁰) Πρὸβλ. λ.χ. τὴν κγ' ἐκθεσιν πρὸς ὅσα γράφει σχετικῶς ὁ Κριτοβουλίδης (σ. 577 κ.ἐξ.) καὶ ὁ Ψιλάκης (Γ, 626). Ἐπίσης τὴν λε', περὶ τοῦ ἡρωϊκοῦ θανάτου τοῦ Ξωπατέρα, πρὸς τὰ τοῦ Κριτ. (σ.404 κ.ἐξ.) καὶ τοῦ Ψιλ. (Γ, 634), οἱ ὁποῖοι διαφωνοῦντες μεταξύ των περὶ τὴν χρονολογίαν τοῦ σημαντικοῦ τούτου γεγονότος τῆς Ἐπαναστάσεως ἀφίστανται συγχρόνως ἀμφοτέρω ἀπὸ τὴν χρονολογίαν τοῦ B3 κατὰ ἓν, περίπου, ἔτος! Ἀνάλογοι εἶναι αἱ διαφοραὶ καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἐκθέσεις.

^{10α}) Βλ. «Ἐλευθέραν Σκέψιν» [Ἑράκλειον] τῆς 10ης Μαΐου 1930 καὶ ΕΕΚΣ, Γ, 128. Ὁ λαβὼν καὶ δημοσιεύσας τὴν ἐπιστολὴν δὲν ὑπέγραψε τὸ ὄλον δημοσίευμα, παρὰ τὴν φράσιν τοῦ προλόγου του: «ἀπευθυνθεῖσαν εἰς τὸν ὑπογεγραμμένον». Κατὰ βεβαίωσιν ὅμως τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἐφημερίδος κ. Ι. Δ. Μουρέλλου, οὗτος ἦτο ὁ Ν. Παπαδάκης.

Στεφάνου Νικολαΐδου: «Παρήλθεν ἡ σκιά τοῦ νόμου», Ἅγιος Τίτος, Ἡράκλειον.

Τὸ κάτω ἀριστερὸν τμήμα τῆς εἰκόνης «Παρήλθεν ἡ σκιά τοῦ νόμου».

ψιὸς τοῦ Στεφάνου) καὶ Εὐάγγελον Μαρογιανανάκην. Ἀμφοτέρων αἱ πληροφορίες προέρχονται ἐξ ἀσφαλῶν πηγῶν, τοῦ μὲν πρώτου ἐκ τῆς γνωριμίας του πρὸς τὸν συντάκτην καὶ ἐκ τῆς οἰκογενειακῆς του παραδόσεως, τοῦ δὲ δευτέρου ἐκ γνωριμίας πρὸς τε τὸν συντάκτην καὶ τὸν μαθητὴν καὶ στενὸν φίλον τούτου Μηνᾶν Οἰκονομίδην, ἀγιογράφον, θανόντα πρὸ εἰκοσαετίας εἰς ἡλικίαν 70 ἐτῶν¹¹.

I

Η ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ὁ Στέφανος Νικολαΐδης κατήγετο ἐκ τοῦ χωρίου Ἁγιᾶς Παρασκιᾶς τοῦ Ν. Ἡρακλείου. Ὁ πατήρ του ὠνομάζετο Νικόλαος Τροχαλάκης, ἀλλὰ τὸ «χυδαῖον» τοῦτο ἐπώνυμον δὲν ἤρρεσεν εἰς τὸν λόγιον Στέφανον, ὁ ὁποῖος μετήλλαξε τοῦτο εἰς Νικολαΐδης ὑποκορίσας τὸ πατρικὸν ὄνομα¹². Ἡ μήτηρ του Ἀντριάνα ἦτο ἀδελφὴ τοῦ Μελετίου Νικολετάκη¹³, τοῦ τόσον δυναμικοῦ¹⁴, ἀλλὰ καὶ τόσον ἀτυχήσαντος¹⁵ Μητροπολίτου, καὶ τοῦ ἱατροῦ Γεωργίου Νικολετάκη, γνω-

¹¹) Τούτους, ὡς καὶ πάντας, οἷαινες μὲ συνέδραμον, εὐχαριστῶ καὶ ἐντεῦθεν θερμῶς. Σημαντικὴν ἐπίσης πηγὴν θὰ ἀπετέλει ἡ ἐκτενὴς νεκρολογία τοῦ Νικολαΐδου, ἡ δημοσιευθεῖσα ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατόν του εἰς τὴν ἐν Ἡρακλείῳ ἐκδιδομένην τότε (1907) βενιζελικὴν ἐφημερίδα «Ἐθνικὴ» (πληροφορία τοῦ ἀναγνόντος ταύτην ἐγκρίτου συμπολίτου καὶ φιλόστοργου Κωστῆ Ρασιδάκη, δικηγόρου). Δυστυχῶς δὲν κατώρθωσα νὰ ἀνεύρω ταύτην (βλ. ἄνωτ. σημ. 9) ἐν Ἡρακλείῳ, ἀπευθυνθεὶς δὲ εἰς τὸ ΙΑΚ, ἔλαβον ἀπάντησιν τῶν κ. Ι. Μαυρακάκη καὶ Κατσιαδάκη ἀρνητικὴν. Ἐν Ἡρακλείῳ ἀνεῦρον μόνον τὰς ἐφημερίδας τοῦ ἔτους ἐκείνου «Δάφνη» καὶ «Ἐλπίς». Ἐκ τούτων ἡ μὲν σειρὰ τῆς πρώτης—κατὰ σατανικὴν σύμπτωσιν—εἶναι ἐλλιπὴς ὡς πρὸς τὸ φύλλον ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχη δημοσιευθῆ ἡ εἶδησις τοῦ θανάτου του (ἦτο ἐβδομαδιαία), ἡ δὲ δευτέρα περιέχει τὴν εἶδησιν τοῦ θανάτου, ἄνευ οὐδενὸς σχολίου. Τοῦτο ἐξηγεῖται, διότι ἡ μὲν «Ἐλπίς» ἦτο φανατικῶς ἀντιβενιζελικὴ, ὁ δὲ Στέφανος θαυμαστῆς τοῦ Βενιζέλου καὶ ἡ ὀξύτης τοῦ κομματικοῦ ἀγῶνος ἀπέκλειε βεβαίως τότε (ἦτο πρόσφατον τὸ Θέρισον) πᾶσαν παραχώρησιν πρὸς τοὺς ἀντιθέτους.

¹²) Βλ. Νικ. Ε. Ζευγαδάκη, Τὸ θαῦμα τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ ἐν Ἡρακλείῳ κατὰ τὸ Πάσχα τοῦ 1826, Ἡράκλειον· 1949, σ. 14-15. Ἡ οἰκογένεια τῶν Τροχαλάκηδων ὑπάρχει ἀκόμη εἰς Ἁγιᾶς Παρασκιᾶς.

¹³) Βλ. Α, σ. 20,

¹⁴) Οὗτος ἐγένετο Ἐπίσκοπος Ἱερᾶς καὶ Σητείας εἰς ἡλικίαν 25 ἐτῶν (βλ. ΕΕΚΣ, Γ, 129 ἐν παραβολῇ πρὸς τὸν Α, σ. 3) καὶ Μητροπολίτης Κρήτης τριακοντούτης (Α, 3).

¹⁵) Βλ. «Κρ. Χρονικά», Β, 314-317 (ιδιαιτέρως ἐν σ. 317 σημ. 7).

στοῦ ἐκ τῶν ἐκδοθέντων χειρογράφων του¹⁶. Υἱὸς τῆς ἀδελφῆς του Εὐσεβίας ἦτο ὁ ἐπίσκοπος Διονύσιος Καστρινογιαννάκης^{16α}, τοῦ ὁποίου ἡ φιλολογικῶς ἐνδιαφέρουσα προσωπικότης δὲν ἐξήρθη προσηκόντως εἰσέτι.¹⁷

Ὁ χρόνος τῆς γεννήσεώς του δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστός, διότι δὲν ὑπάρχει περὶ τούτου οὐδεμία γραπτὴ μαρτυρία. Ἐκ προφορικῶν ὅμως πληροφοριῶν τῶν ἀγιογράφων Εὐαγγέλου Μαρκογιαννάκη καὶ Γεωργίου Νικολαΐδου φαίνεται ὅτι ἐγεννήθη τὸ 1817, αἱ πληροφοροῖαι δ' αὐταὶ συμφωνοῦν καὶ μὲ τὰς σχετικὰς ἐνδείξεις τῶν αὐτοβιογραφικῶν σημειώσεων¹⁸.

Ὁ Στέφανος ἀνετράφη καὶ ἐμορφώθη, ὡς φαίνεται, εἰς τὸ Ἡράκλειον. Τὸ 1826, τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, ὅτε οἱ Τοῦρκοι ὤρμησαν

¹⁶) Βλ. «Χρ. Κρήτην», Β, 59 (πβλ. ΕΕΚΣ, Γ, 129, ὅπου ἐσφαλμένως ὁ Γεώργιος ἀναγράφεται ὡς πρόγονος τοῦ Μελετίου).

^{16α}) Α, 25.

¹⁷) Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημεῖωτα εἶναι ἡ γλαφυρότης τῶν λόγων του, αἱ γλωσσικαὶ τοῦ ιδέαι καὶ τὸ τολμηρὸν τῶν ἐκφράσεων. Ὡς ἐνδειξιν παρέχω κατωτέρω ἀποσπάσματα ἐκ λόγων του ἐκφωνηθέντων ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῆς ὀλοκαυτώσεως τοῦ Ἀρκαδίου: «.....Θωρεῖς παρέκει δυὸ κορμιά, μιὰ νέα κ' ἓνα νέο, ἓνα ζευγάρι ὄμορφο, ἓνα βιτσῆτο νέο, μὲ πρόσωπο σὰν τοῦ παιδιοῦ, δροσῆτο σὰν τὸ ρόδο, μὲ μάθια πὸ σπιθοβολοῦν, μὲ χεῖλια πὸ δὲ μπόρεσαν ἢ δίψα κ' ἢ ἀναφαγιά τὸ χροῶμα τως ν' ἀλλάξουν καὶ φαίνοται νὰ λαχταροῦν ἄλλω χεῖλιῳ τῇ σμίξι....» (βλ. Ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου Ρεθύμνης — 8η Νοεμβρίου 1900, ἐπετείῳ τῆς ὀλοκαυτώσεως τοῦ Ἀρκαδίου, λόγος τοῦ Ἐπισκόπου Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου Κυρίου Διονυσίου. Ἐν Χανίοις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου «ἡ Πρόοδος» Ε. Δ. Φραντζεσκάκη, σελ. 7). Καὶ ἀλλαχοῦ: «....Ἡθελα νὰ μοῦ δίδετε σεῖς τὰ φτερὰ τοῦ λόγου, ν' ἀνυψωθῶ ψηλὰ ἐκεῖ.... νὰ φαντασθῶ πραγματικὰ τῇ φοβερῇ τὴν ὥρᾳ, πὸ σμίξανε τὰ δυὸ στοιχειά, ἡ φλόγα καὶ ὁ Τοῦρκος, κ' ἀπὸ τὴν ἔσμιξιν αὐτὴ ἐβγήκανε κουφάρια, ὀλόμαντρα ἀποκάουδα....» (ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 5). Ὀμιλία ἀνθηρότης ὕφους χαρακτηρίζει καὶ τοὺς εἰς τὴν καθαρεύουσαν λόγους του. «Κεκοπιακῶς ἐγὼ εἶχον ἐκδράμει πρὸς ἀναψυχὴν εἰς τὴν ἱερὰν τοῦ Ἀρκαδίου Μονήν, μόνος περὶ τὴν δέλλην. Ρεμβάζων ἰστάμην παρὰ τὴν μεγάλην αὐτῆς ἄλω ὑπὸ τὴν δροσερὰν μικρῶν δρυῶν σκιάν..... Μακρὰν διεφαίνετο λευκόστικτον τὸ κυανοῦν τῆς λευκοκυμάντου θαλάσσης πέλαγος. Ἀργυροφανεῖς δὲ κυμάνσεις ὑπεδήλον τὸ μεταξὺ ἐκείνου καὶ ἐμοῦ ἐλαιόφυτον πεδίον....» (βλ. Λόγος πανηγυρικὸς τοῦ Ἐπισκόπου Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου Διονυσίου.... Ἐν Χανίοις, 1902).

¹⁸) «Τὸ 1904 ἀνακάτωνα τὰ βυζαντινὰ σχέδια τοῦ Στεφάνου κ' ἀναμεισὸς σι' ἄλλα εἶδα μιὰ σημείωση τοῦ πατέρα του, πὸ λέγει: Ὁ γιός μου ὁ Στεφάνης ἐγεννήθη τὸ 1817» (Ἀφήγησις Ε. Μαρκογιαννάκη). «Ὁ πάπος μου ἐκ μητρὸς Χατζῆ-ζωγράφος, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἔμαθα τὴν τέχνην, ἦτο κουμπάρος καὶ ὁμότεχνος τοῦ Στεφάνου. Αὐτὸς μοῦ ἔλεγεν, ὅτι ὁ Στέφανος ἦτο μικρότερός του κατὰ 3-4 χρόνια. Ὁ Χατζῆ-ζωγράφος ἐγεννήθη τὸ 1814, ὅπως μοῦ ἔλεγε» (Ἀφήγ. Γ. Νικολαΐδου). Πβλ. Ν. Ε. Ζευγαδάκη, ἐνθ' ἄν., σ. 14.

ἐντὸς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ μὲ ἀγρίας διαθέσεις, ἦτο μεταξὺ τῶν ἐκκλησιαζομένων καὶ «εἶδεν ὀφθαλμοφανῶς τὸν Ἅγιον Μηνᾶν ὁποῦ τοὺς ἔτρεψεν εἰς φυγὴν»¹⁹. Τὸ ὄραμα τοῦτο θὰ τὸν κινήσῃ μετὰ 10 ἔτη, εἰς ἡλικίαν 19 ἐτῶν, νὰ συνθέσῃ σχετικὴν ἀκολουθίαν, καθιερωθεῖσαν ἀμέσως τότε καὶ ψαλλομένην εἰσέτι καθ' ἑκάστην Τρίτην τῆς Διακαινησίμου εἰς μνήμην καὶ τιμὴν τοῦ θαυματουργήσαντος Ἁγίου²⁰. Πῶς ὅμως ἐμορφώθη, ὥστε νὰ εἶναι 19ετῆς εἰς θέσιν νὰ συνθέτῃ τοιαῦτα, δύσκολα ὁπωσοῦν, κείμενα; Ἡ κατάστασις τῆς ἐν Ἡρακλείῳ δημοσίας ἐκπαιδεύσεως κατὰ τὴν δεκαετίαν 1821-1830, ποῦ εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ μαθητεύσῃ ὁ Στέφανος, δὲν θὰ ἦτο βεβαίως καλυτέρα ἐκείνης, ποῦ περιγράφει ὁ Sieber²¹, οὔτε καὶ πρόσφορος ἦτο ἡ αἵματηρὰ ἐκείνη ἐποχὴ διὰ μίαν ἐπιμελῆ παιδευσιν. Οὔτε φαίνεται οὐδαμῶθεν ὅτι ἐξεπατρίσθη, διὰ νὰ μορφωθῆ, ρητῶς μάλιστα μαρτυρεῖ ἡ προφορικὴ παράδοσις τῆς οἰκογενείας του ὅτι ἦτο αὐτοδίδακτος²². Πάντως δὲν θὰ ἦτο δύσκολον δι' ἐν εὐπορον καὶ φιλομαθῆς παιδίον μὲ θεῖον ἀρχιερέα νὰ λάβῃ στοιχειώδη μαθήματα ἀρχαίων ἑλληνικῶν, ἀριθμητικῆς καὶ βυζαντινῆς μουσικῆς εἴτε ἀπὸ τὸν ὑπὸ τοῦ Sieber ἀναφερόμενον ἐν Ἡρακλείῳ

¹⁹) Α, 1.

²⁰) Τὴν ἀκολουθίαν ταύτην ἐξέδωκεν ἐσχάτως ὁ Ν. Ε. Ζευγαδάκης (βλ. σημ. 12) εἰς κομψὸν τεῦχος, ὅπου (σ. 18) σημειοῦνται καὶ αἱ προηγουμέναι ἐκδόσεις. Νομίζω ὅτι ὁ πρόλογος τῆς πρώτης ἐκδόσεως, γραφείς ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Νικ., θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναδημοσιευθῆ εἰς τὸ τεῦχος τοῦτο. Εἰς τὴν ἐπικεφαλίδα τῆς ἐκδόσεως ταύτης ὁ Ζευγ. θέτει ἐρωτηματικὸν εἰς τὴν φράσιν: «Ἀκολουθία.....ποιηθεῖσα παρὰ Στεφάνου Νικολαΐδου τῷ 1836» θεωρῶν ἀμφισβητήσιμον τὴν χρονολογίαν. Πράγματι ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται περίεργον, πῶς καθιερώθη ἐπισήμως ἐκκλησιαστικὸν ποίημα 19ετοῦς νεανίσκου. Ὅταν ὅμως ληφθῆ ὑπ' ὄψει ἡ καταγωγή τοῦ Στεφάνου, ἀνήκοντος εἰς οἰκογένειαν προκρίτων, ἡ εὐφυΐα του, ἡ εὐσέβειά του καὶ, πρὸ παντός, τὸ ὅτι Μητροπολίτης ἦτο τότε ὁ θεῖος του Μελέτιος, τὸ πρᾶγμα γίνεται εὐεξήγητον.

²¹) Βλ. Γ. Ζομπανάκη, Ὁ Λύστριακὸς ποιητὴς F. W. Sieber στὴν Κρήτη, ΕΕΚΣ, Β, 282-283. Πβλ. Ψιλᾶκη, Γ, 324. Περὶ τῆς προελεύσεως τῶν τότε ἐν Κρήτῃ διδασκάλων βλ. Κριτοβουλίδη σ. 3, καὶ Ψιλᾶκη γ, Γ, 262.

²²) Πληροφορία Γ. Α. Νικολαΐδη. Τὸ ὅτι δὲν ἔλαβε συστηματικὴν μόρφωσιν δεικνύουσι καὶ τὰ χειρόγραφα του μὲ τὴν ἐνίοτε χαλαρὰν σύνταξιν καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ — ὀλίγα πάντως — ὀρθογραφικὰ λάθη: «Ἐχειροτονήθη Πέτρος ὁ Μελέτιος...δὼσας παραίτησιν πρὸς αὐτὸν ὁ Πέτρος» (Α, 5) «διάφοραι» (Α, 9), «ὑποδεχθεῖς» (Α, 11 = γενόμενος δεκτός), «ἐπλυμήρησεν» (Α, 14) «ὑφεστείου» (Α, 15), «λειψιδρία» (Α, 15), «ἐν βαθὺ γήρατι» (Α, 16) κλπ. Τῶν σφαλμάτων τούτων πολλὰ ἴσως πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν εἰς ἀπλὴν παραδρομὴν, ὀφειλομένην εἰς τὸ πρόχειρον τῶν Σημειώσεων.

διδάσκαλον Γρηγόριον Μεγαλοβρυσανόν²³, εἴτε ἀπὸ τὸν νεαρὸν τότε Νικόλαον Παρασύρη²⁴, εἴτε καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸν θεῖον του²⁵. Πάντως τὸ 1833, εἰς ἡλικίαν δηλαδὴ 16 ἐτῶν, θὰ εἶχε περατώσει τὰς περὶ τὰ γράμματα σπουδὰς του, αἱ ὁποῖαι, σημειωτέον, ἐπεξετάθησαν καὶ εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς τουρκικῆς²⁶, διότι τότε, ὅπως ἀναφέρει ὁ ἴδιος, ἀρχίζει μαθήματα ζωγραφικῆς παρὰ τῷ δοκίμῳ ἀγιογράφῳ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Μιχαὴλ Πολυχρονίδη²⁷, ἡ συστηματικὴ δ' ἐκμάθησις τῆς τέχνης ταύτης δὲν θὰ ἄφηνε βεβαίως περιθώριον δι' ἄλλα τακτικὰ μαθήματα. Ἄλλωστε μετὰ τρία ἔτη, τὸ 1836, ὡς ἐλέχθη ἤδη, εἶναι εἰς θέσιν νὰ συνθέσῃ ἀκολουθίαν. Θὰ ἔπρεπε πάντως ὁ νεαρὸς ὑμνογράφος νὰ διακρίνεται τότε ἐπὶ παιδείᾳ καὶ εὐσεβείᾳ, διὰ νὰ ἀποτολμᾷ τοιαύτας πνευματικὰς ἐκδηλώσεις.

Ἡ ἀγιογραφία σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέβη κύριον ἐπάγγελμα τοῦ Στεφάνου²⁸. Ἡ εὐσέβειά του, ἡ δεξιότητά του²⁹, ἡ ἰκανότης του νὰ ἀνατρέχῃ εἰς τὰς πηγὰς καὶ νὰ ἀντλή ἐκεῖθεν ἐμπνεύσεις καὶ ἡ προσπάθειά του νὰ ἀνανεώσῃ τοὺς τεχνικούς του τρόπους³⁰, ἐντὸς τῶν ὁρίων πάντοτε τῆς παραδόσεως³¹, συνετέλεσαν ὥστε νὰ ὑπερβῇ ταχέως τοὺς συμμαθητὰς καὶ ὁμοτέχνους του Ἰωάννην Πολυχρόνην (υἱὸν τοῦ

²³) Sieber, Reise n. d. Insel Kreta I, 270. Ὁ Γ. Ζομπανάκης (ἐνθ' ἄνωτ.) μεταγράφει: *Μεγαλοχριστιανὸς* (πβλ. Ψιλᾶκη, 324).

²⁴) Ὁ Παρασύρης τὰ 69, πὺν τὸν εἶχα δάσκαλο, ἦταν πάνω ἀπὸ 65 χρονῶν. Μᾶς ἔλεγε συχνά, πὺς 60 χρονῖα κάνω τὸ δάσκαλο κι ὅλοι οἱ μεγάλοι τοῦ Ἡρακλείου βγήκανε ἀπὸ τὰ χέρια μου» (ἀφήγ. Ε. Μαρκογιαννάκη). Ὁ διδάσκαλος αὐτὸς ἦτο πολὺ ἀγαπητὸς ἐν Ἡρακλείῳ (βλ. Ψιλᾶκη, 849). Βλ. καὶ Μ.Ε.Ε. εἰς τὴν οἰκείαν λέξιν.

²⁵) Ὁ Μελέτιος Νικολετάκης ἐχρημάτισεν ἀρχιδιάκονος τῆς Μητροπόλεως μέχρι τοῦ 1824 (βλ. Ἐπιστολὴν τοῦ Στεφ. Νικολαΐδου δημοσιευθεῖσαν εἰς τὴν ἐφ. «Ἐλευθέραν Σκέψιν» τοῦ Ἡρακλείου τῆς 10 Μαΐου 1930).

²⁶) Πληροφορία Γ. Α. Νικολαΐδη, ἐπιβεβαιουμένη καὶ ἀπὸ τὰς περαιτέρω ἐκτιθεμένας ἐπισήμους ἀποστολὰς τοῦ Στεφ. εἰς Κωνσταντινούπολιν.

²⁷) Βλ. Α, 7. Ὁ ἀγιογράφος οὗτος ἀπέθανε τὸ 1854 εἰς Ἅγιον Μύρωνα (Α, 7).

²⁸) Βλ. Ν. Ζευγαδάκη, ἐνθ' ἄνωτ., 14. Ἔργα του, ἐκτὸς τοῦ περιγραφομένου ὑπὸ τοῦ Ζευγ., ὑπάρχουν καὶ εἰς τὸν μικρὸν Ἅγιον Μηνᾶν καὶ εἰς τὸν ναὸν τοῦ χωρίου Ἁγίης Παρασκιῆς.

²⁹) Ὡς δεῖγμα τῆς τέχνης του δημοσιεύω φωτογραφίαν τῆς εἰκόνης «Παρηλθεν ἡ σκιά τοῦ νόμου» (βλ. πιν. ΣΤ') εὕρισκομένης εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγ. Τίτου.

³⁰) «Ἰσαμε τὰ 62 ἐζωγράφιζε μὲ αὐγόχρωμα, ὅστερα ἔμαθε τὴν ἐλαιογραφία ἀπὸ τὸν Ἰταλὸ ζωγράφο Μαρινέλλι, πὺν ἦρθε τότε στὸ Ἡράκλειο, γιὰ νὰ ἐργαστεῖ στὴν ἐκκλησία τῶν καθολικῶν» (ἀφήγ. Ε. Μαρκογιαννάκη. Πρβλ. κατωτ. σημ. 36).

³¹) «Πολλὲς φορὲς μ' ἐμάλωνα, γιὰτὶ τότες ἔκανα τὶς μύτες καὶ τὰ χεῖλια ὄχι λεπτὰ σὰν τσοὶ παλιούς' μου ἔλεγε πὺς αὐτὰ εἶναι φράγκικα» (Μαρκογ.).

Μιχαήλ) καὶ Ἀνδρέαν Βλαχάκην καὶ νὰ γίνουν τὰ ἔργα του περιζήτητα. Τοῦτο ἐξηγεῖ ἐν μέρει καὶ τὴν μετέπειτα μεγάλην του εὐπορίαν³², ἢ ὁποία θὰ τοῦ ἐπιτρέψη νὰ ζῇ «σὰν ἄρχοντας», νὰ καλλιεργῇ κατὰ τρόπον πολυτελῆ τὰ κτήματά του καὶ νὰ διατηρῇ σχέσεις μὲ τοὺς τὰ πρῶτα φέροντας ἐν τῇ νήσῳ.

Ὅμοια ἦτο ἡ ὑπεροχὴ του καὶ μεταξὺ τῶν ἱεροψαλτῶν τῆς ἐποχῆς. Ἐπὶ πολλὰς δεκαετηρίδας διετέλεσε δεξιὸς ψάλτης εἰς τὸν μητροπολιτικὸν ναόν³³, αὐστηρὸς τηρητὴς τῶν παραδόσεων καὶ ἀκόμη αὐστηρότερος ἐλεγκτὴς τῶν διαδόχων του, ὅτε, ὑπερογδοηκοντούτης πλέον, παρητήθη τῆς θέσεως αὐτῆς³⁴.

Ἡ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ἀριότης τοῦ Στεφάνου ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὴν σωματικὴν του τοιαύτην. Ἦτο ὑψηλός, μελανόφθαλμος καὶ πάντοτε κομψῶς ἐνδεδυμένος. Γενικῶς ἐθεωρεῖτο ἀπὸ τοὺς ὠραιότερους Ἡρακλειώτας τῆς ἐποχῆς του³⁵. Ἡ δημοσιευομένη αὐτοπροσωπογραφία του (βλ. πιν. Ζ')³⁶ δὲν ἀναιρεῖ τὴν παράδοσιν ταύτην, ἢ ἔκφρασις τῆς μάλιστα μὲ τοὺς ὑγροὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰ παχέα χεῖλη καθιστοῦν πιθανὴν μίαν προφορικὴν μαρτυρίαν³⁷, ὅτι συνεκινεῖτο πολὺ ἀπὸ τὰς ὠραίας γυναῖκας.

Ἡ εὐγένεια, λοιπόν, τῆς καταγωγῆς, ἡ εὐφυΐα καὶ ἡ ποικίλη παιδεία—ὑμνογράφος, μουσικός, ἀγιογράφος, τουρκομαθής—, ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ σωματικὴ ἀριότης τοῦ Στεφάνου συγκροτοῦν ἀναμφισβητήτως τὸν τύπον τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ τῆς ἐποχῆς του. Εὐεξήγητος ὅθεν εἶναι ἡ ταχεῖα ἀνάδειξις του ἐν Ἡρακλείῳ κατ' ἀρχὰς καὶ βραδύτερον ἐν ὀλοκλήρῳ τῇ Κρήτῃ. Ὅτε τὸν Μάϊον τοῦ 1845, ἐξ ἀφορμῆς τῆς θανατώσεως ἑνὸς χριστιανοῦ ὑπὸ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν «διὰ φρικω-

³²) «Ὅταν ἀπέθανεν ὁμως δὲν ἄφησε μεγάλη περιουσία» (ἀφηγ. Γ. Νικολαΐδη).

³³) Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου συμφωνοῦν ὅλαι αἱ προφορικαὶ μαρτυρίαι.

³⁴) «Κατὰ τὸ 1900 ἐνθυμοῦμαι, πού ὁ πατέρας μου ἦλθε ἓνα βράδυ δύσθυμος στὸ σπίτι, ὕστερα ἀπὸ μιὰ συνεδρίαση στὴ Μητρόπολη. Τὸν ἐρώτησα τί ἔχει καὶ μοῦ εἶπεν, ὅτι, προκειμένου νὰ προσληφθῇ ἓνας δεξιὸς ψάλτης στὸν Ἅγιο Μηνᾶ, ὁ Γραφάνας, (παρανόμι τοῦ Σ. Νικολαΐδου) ἔστεισε κανγᾶ, γιατί δὲν τὸν ἤθελε» (ἀφηγ. τοῦ δικηγόρου Κωστῆ Ρασιδάκη).

³⁵) Καὶ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ὅλαι αἱ προφορικαὶ μαρτυρίαι συμπίπτουν.

³⁶) Τὴν προσωπογραφίαν ταύτην κατέχει ἤδη ἡ κυρία Κυλλιόπη Ἀγγέλου (ὁδὸς Ἀρχανῶν), ἢ ὁποία μὲ πολλὴν προθυμίαν μοῦ τὴν παρεχώρησε πρὸς μελέτην καὶ φωτογράφησιν. «Ἡ εἰκὼν παριστάνει τὸν Στέφανον. Τὴν ἔκαμε ὁ ἴδιος, ὅταν ἀπὸ ἓνα ἰταλὸ ἔμαθε τὴν ἐλαιογραφίαν. Τὸ ξέρω ἀπὸ τὸν μαθητὴν του Μηνᾶν Οἰκονομίδη, πού πέθανε πρὸ εἴκοσι ἔτιῶν ἐβδομηκοντούτης» (ἀφηγ. Γ. Α. Νικολαΐδη).

³⁷) Τοῦ Ε. Μαρκογιαννάκη.

δεοτάτων βασιάνων», ἔγινε «φοβερά σιάσις τῶν χριστιανῶν» καὶ αἱ τουρκικαὶ ἀρχαὶ προέβησαν εἰς τὴν σύλληψιν τοῦ Στεφάνου, ὁ λαὸς ἔσπευσε νὰ τὸν ἀποφυλακίσῃ³⁸. Τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι οὗτος, καίτοι νεαρὸς — 28 ἐτῶν —, ἦτο ἡγετικὸν στέλεχος τῆς χριστιανικῆς κοινω- νίας καὶ συγχρόνως συμπαθὴς καὶ εἰς τὰ λαϊκὰ στρώματα. Ἄλλὰ καὶ εἰς τὰς τουρκικὰς ἀρχάς, φαίνεται, ἐπεβίλλετο. Τουρκομαθὴς ὅπως ἦτο καὶ εὐφυὴς ἠδύνατο νὰ ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν μὲ αὐτὰς καὶ νὰ εἰσηγῆται μέτρα ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν. Οὕτω τὸ 1846, ἀπουσιάζοντος τοῦ Μη- τροπολίτου, δι' ἰδικῆς του πρωτοβουλίας θεσπίζεται διὰ πρώτην φο- ρὰν νὰ γίνεταί ἡ κατάδυσις τοῦ Σταυροῦ κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν Φώ- των ἐντὸς τοῦ λιμένος τοῦ Ἡρακλείου, ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν Τούρκων, καὶ ὄχι μακρὰν τῆς πόλεως, εἰς τὴν Τρουπητὴν, ὅπως ἐγένετο πρότε- ρον³⁹. Τὸ τοιοῦτον βεβαίως εἶναι σημαντικόν, ὅταν ληφθῆ ὑπ' ὄψει, ποίαν ἐθνικὴν σημασίαν εἶχεν ἡ τελετὴ αὕτη κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας.

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1856, ὄριμος πλέον καὶ ἀρχετὰ πλούσιος, ἐπι- χειρεῖ τὸ πρῶτον του ἐκτὸς τῆς Κρήτης ταξίδιον. Ἐπισκέπτεται τὴν ἀκμάζουσαν τότε Σῦρον, τὰς Ἀθήνας, τὰς Πάτρας, τὴν Σμύρνην καί, τέλος, τὴν Κωνσταντινούπολιν⁴⁰. Ἡ ἐπίσκεψις τῶν κέντρων τούτων τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑποδηλοῖ τὴν βαθεῖαν ἔφεσιν τοῦ Στεφάνου νὰ γνω- ρίσῃ εὐρύτερον καὶ ἐν τοῖς πράγμασι τὴν μεγάλην ἑλληνικὴν πατρίδα, τὴν ὁποίαν μέχρι τότε ἐθαύμαζε μόνον εἰς τὰ βιβλία. Ἄλλον σκοπὸν πρακτικὸν δὲν φαίνεται νὰ εἶχε τὸ ταξίδιον τοῦτο, διότι τὸ μὲν ἐμπό- ριον οὐδέποτε τὸν ἀλησχόλησε, πολιτικοὶ δὲ σκοποὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξυπηρετηθοῦν μὲ μίαν τοιαύτην ποικίλην καὶ σύντομον, σχετικῶς, διαδρομὴν. Ἄλλωστε καὶ ὁ ξηρὸς τρόπος, καθ' ὃν ἀναγράφεται τὸ ταξίδιον τοῦτο εἰς τὰς Σημειώσεις, — δὲν σημειώνεται σκοπὸς τοῦ τα- ξιδίου — ἐπιβεβαιοῖ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Ὅτε τὸν Ὀκτώβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Ἡράκλειον, τοῦτο εἶχεν ἤδη ὑποστῆ μεγάλην καταστροφὴν ἐκ τοῦ κατ' ἐκεῖνο τὸ φθινόπωρον ἐπισυμβάν- τος φοβεροῦ σεισμοῦ.

Κατὰ τὸ αὐτὸ φθινόπωρον εἶχεν ἔλθει ὡς Διοικητὴς τῆς Κρήτης ὁ Βελή-πασάς, ἡ πολιτεία τοῦ ὁποίου ἐντὸς ὀλίγου — τὸ 1858 — ἐξήγειρε τοὺς Κρητας, διαμαρτυρομένους διὰ τὰς ποικίλας φορολογικὰς καὶ ἄλ- λας ἐπαχθεῖς καινοτομίας τοῦ νέου Διοικητοῦ⁴¹. Ἡ ἐξέγερσις αὕτη εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀντικατάστασιν τούτου καὶ τὴν παραχώρησιν

³⁸) Α, 5.

³⁹) Α, 3.

⁴⁰) Α, 7.

⁴¹) Βλ. Ψιλάκη, Γ, 821-834.

διαφόρων προνομίων εἰς τοὺς Χριστιανούς τῆς Κρήτης, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ τὸ δικαίωμα τῶν ἐπαρχιῶν νὰ ἐκλέγουν τοὺς διοικητικούς ἀντιπροσώπους των⁴². Ὁ Στέφανος ἐκλέγεται ἀντιπρόσωπος τῆς ἐπαρχίας του κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1858⁴³, μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας εἰς γενικὴν συνέλευσιν τῶν ἐπαρχιακῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Ἡρακλείου ἐκλέγεται πληρεξούσιος τῆς Συνελεύσεως διὰ τὰ Χανιά, ὅπου καὶ ἀμέσως μετέβη⁴⁴. Ἐκεῖ μετὰ ἓνα μῆνα, ἦτοι τὴν 1ην Νοεμβρίου, προκειμένου νὰ σταλῆ ἀντιπρόσωπος τῆς Κρήτης διὰ τὴν ἐν τοῖς πατριαρχείοις ἐθνικὴν τῶν ὀρθοδόξων συνέλευσιν ἐκ πασῶν τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Λυτοκρατορίας, ἐκλέγεται καὶ πάλιν «διὰ ψήφων καὶ διὰ κλήρου» γενικὸς ἀντιπρόσωπος τῆς Κρήτης εἰς τὴν πανεθνικὴν ταύτην σύνοδον. Ἀφοῦ ὠρκίσθη εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, ἐν Χανίοις, καὶ συνεννοήθη μετὰ τῶν ἄλλων πληρεξουσίων, ἰδίᾳ δὲ μὲ τὸν δυναμικὸν καὶ εὐπαίδευτον ἐκ Ρεθύμνης Μάξιμον Δασκαλάκην, διὰ τὴν ἐν Κων/λει διαχείρισιν τῶν ἐθνικῶν ζητημάτων, ἀνεχώρησε διὰ Κων/λιν τὴν 19 Νοεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ὅπου καὶ παρέμεινεν ἀντιπροσωπεύων τὴν πατρίδα του μέχρι τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1860⁴⁵. Πῶς ἐξετέλεσε τὴν ἐντολήν του ταύτην δὲν γνωρίζομεν, διότι οὔτε ὁ ἴδιος εἰς τὰ Σημειώματά του ἀναφέρει τι περὶ τούτου οὔτε ἄλλος τις, καθ' ὅσον δύναμαι νὰ βεβαιώσω.

Οὕτω τὸ κῦρος τοῦ Στεφάνου ἠῤῥξανεν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν. Μὲ τὴν ἀγιογραφίαν ἀσχολεῖται πλέον οὐχὶ ὡς ἐπαγγελματίας. Ἀφιερώνει τὸν καιρὸν του εἰς κοινωφελεῖς ἀσχολίας⁴⁶, ἐνῶ συγχρόνως καλλιεργεῖ ὑποδειγματικῶς τὸ περίφημον καταστῆν ἔκτοτε «περιβόλι» του καὶ τὰ ἄλλα κτήματά του εἰς τὸ χωρίον Ἁγιᾶ Παρασκευῆς^{46α}. Ἐκεῖ, δαπανῶν ἀφειδῶς, μετέβαλε τὸ κτῆμα του, εἰς θέσιν Βουλκάνο, εἰς ἀληθινὸν παράδεισον περιέχοντα περὶ τὰ 600 δένδρα, πολλὰς ποικιλίας τῶν ὁποίων μετεφύτευσε διὰ πρώτην φοράν εἰς τὴν Κρήτην. Θυμαστικῆς ποικιλίας εἶναι ἐπίσης καὶ οἱ κρεβατῖνες του. Τὸ περιβόλι ἦτο διηρημένον κατὰ τὸ πρότυπον τῶν εὐρωπαϊκῶν εἰς ἀλέας, εἰς ἐκί-

⁴²) *Ενθ' ἄνωτ., 835-836.

⁴³) Α, 9.

⁴⁴) Α, 9.

⁴⁵) Α, 9. Πβλ. τὴν ὑπὸ ἀνωνύμου ἐκδοθεῖσαν βιογραφίαν: Μάξιμος Δασκαλάκης, συμβολὴ εἰς τὴν Κρητικὴν Ἱστορίαν, ἐν Ἀθήναις 1902, σ. 12.

⁴⁶) Εἰς τὸν Κώδικα Πρακτικῶν τῆς I. Μητροπόλεως Κρήτης τῶν ἐτῶν 1860-1862 ἀναγράφεται ὁ διορισμὸς του ὡς μέλους ἐπιτροπῆς ἐκ προκρίτων διὰ τὴν ἀνάγεισιν τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ (σ. 34, χρονολογία πρακτικοῦ 11-4-1862). Βλ. Α, 11 καὶ 12.

^{46α}) Τὸ ἐνδιαφέρον του διὰ τὴν γεωργίαν φαίνεται ἐκ τοῦ πλήθους τῶν σχετικῶν σημειωμάτων του.

στην τῶν ὁποίων εἶχε δώσει ἰδιαίτερον ὄνομα εἰλημμένον ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ κύκλου (᾽Οθωνος, ᾽Αμαλίας, Κανάρη κλπ.) καὶ ἀναγεγραμμένον ἐπὶ ἀνηρτημένης πινακίδος⁴⁷. Εἰς τὸν παράδεισον τοῦτον καταφεύγει ὁσάκις ἢ τύρβη τῆς πόλεως τὸν στενοχωρεῖ καὶ ἐκεῖ ἴσως μελετῶν τὰ προσφιλῆ του ἱστορικὰ βιβλία καὶ χειρόγραφα ἀρχίζει νὰ γράφῃ καὶ τὰ ἰδικά του Ἱστορικὰ Σημειώματα. Οἰκογενειακαὶ φροντίδες δὲν τὸν κατατρώχουν, διότι παρέμεινεν ἄγαμος, θεωρῶν ὅτι ἡ ἰδιότης του ὡς ἱεροψάλτου καὶ ἀγιογράφου τῷ ἐπέβαλλε τὴν ἀγαμίαν⁴⁸.

Ἡ ἀγαμία αὕτη ἐχρησίμευσεν ὡς πρόσχημα τὸν ᾽Οκτώβριον τοῦ 1865 εἰς τὸν Διοικητὴν Ἰσμαήλ, διὰ νὰ ἀκυρώσῃ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Στεφάνου ὡς δημογέροντος. Ἡ ἔρις μεταξὺ τῶν κοινοτήτων τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν Μονῶν, τῶν πρώτων ἀπαιτουσῶν ὅπως δαπανᾶται τὸ ἥμισυ τῶν ἐσόδων τῶν δευτέρων πρὸς συντήρησιν τῶν σχολείων, εἶχεν ὀξυνθῆ ἐπικινδύνως κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο. Ὁ Στέφανος, ὁ ὁποῖος φίλος ὢν τῆς παιδείας εἶχεν ἀπὸ τοῦ 1861 διορισθῆ ἔφορος τῶν ἐν Ἡρακλείῳ σχολείων καὶ εἶχε μάλιστα ὀργανώσει λαχρεῖον πρὸς οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν τούτων⁴⁹, εἶχε ταχθῆ, ὡς ἦτο φυσικόν, μὲ τὸ μέρος τῶν Κοινοτήτων. Ἐκλεγείς δὲ δημογέρον, ὡς ἐλέχθη, καὶ θεωρηθεὶς ἐπικίνδυνος διεκδικητῆς τοῦ δικαίου τῶν Κοινοτήτων ἐπέσυρε τὴν μῆνιν τοῦ τότε Μητροπολίτου Διονυσίου, ταχθέντος μετὰ τῶν μοναχῶν, ὁ ὁποῖος εἰσηγήθη καὶ ἐπέτυχε τὴν ἀκύρωσιν τῆς ἐκλογῆς του καὶ τὴν διάλυσιν τῆς τοπικῆς ἐν Ἡρακλείῳ συνελεύσεως⁵⁰. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἡ διένεξις πρὸς τοὺς Τούρκους περιορίζετο εἰς τὸ πολιτικὸν στάδιον, ὁ Στέφανος, ὡς εἶδομεν, πρωτηγωνίστει. Ὅτε ὅμως αὕτη ἐξειλίχθη εἰς ἔνοπλον ἀγῶνα καὶ οἱ τολμηρότεροι ἐκ τῶν κατοίκων τῶν πόλεων κατέφευγον εἰς τὴν ἐπαναστατήσασαν ὑπαιθρον, δὲν ἐτόλμησεν, ὑπέικων ἴσως εἰς τὴν συντηρητικὴν καὶ εἰρηνικὴν φύσιν του, νὰ δοκιμάσῃ τὴν τραχύτητα τῶν βουνῶν καὶ νὰ ἀντιμετώπισῃ τοὺς κινδύνους τῆς παράνομίας. Ἐκ φύσεως νομιμόφρων, ἐξ ἀνατροφῆς ἀμύητος εἰς τὰς περιπετείας τῶν ἀρρύθμων ὑπαιθρῶν μετακινήσεων, ἐκ χαρακτῆρος ὀρθολογιστῆς θὰ ἦτο δύσκολον νὰ μετα-

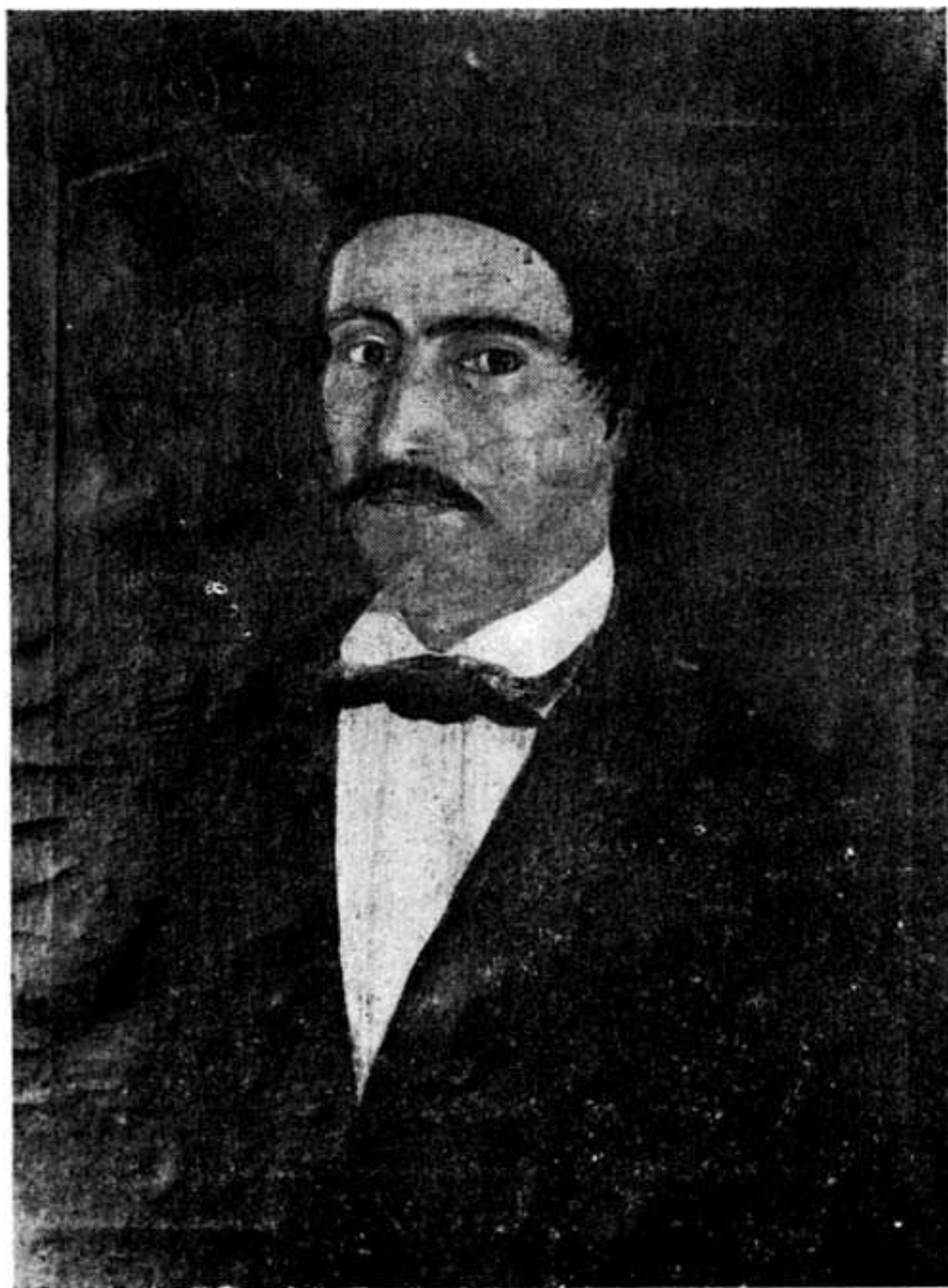
⁴⁷) ᾽Αφήγησις Γ. Α. Νικολαΐδου, Ε. Μαρκογιαννάκη καὶ ἄλλων κατ. ᾽Αγ. Παρασκιῶν, ὅπου ὑπάρχει καὶ σήμερον, ὡς ἐξηκριβωσα ἐπιτοπίως, τοπωνύμιον: Στοῦ Στεφάνου τὸ περβόλι, τὸ ὁποῖον τείνει νὰ διαδεχθῆ τὸ λίαν ἐνδιαφέρον παλαιὸν τοιοῦτον: Στο Βουλκάνο.

⁴⁸) ᾽Αφηγ. Μαρκογιαννάκη καὶ Νικολαΐδη.

⁴⁹) Α, 11 καὶ 12.

⁵⁰) Α, 13. Τὴν ἐκλογὴν του αὐτὴν ὀνομάζει «πολύκροτον» καὶ φαίνεται ὅτι ὁ χαρακτηρισμὸς εἶναι ὀρθός, διότι τὴν ἀναφέρει καὶ ὁ Ψιλάκης (Γ, 866-867).

ΠΙΝΑΞ Ζ΄.

Στεφάνου Νικολαΐδου: Αυτόπροσωπογραφία.

βληθῆ εἰς ἐπαναστάτην. Ἐπροτίμησεν ὅθεν νὰ παραμείνη ἀδρανῶν ἐν Ἡρακλείῳ ἐπὶ τινὰς μῆνας καταφυγῶν, ἅμα τῇ ἐνάρξει τῶν ἐχθροπραξιῶν, εἰς τὴν Μητρόπολιν, ὅπου εἶχον καταφύγει καὶ ἄλλοι χριστιανοὶ φυλαττόμενοι ὑπὸ τακτικοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ διὰ τὸν φόβον τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου. Ἐκεῖθεν κατὰ τὰ τέλη τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1866 ἀνεχώρησεν ὡς πρόσφυξ διὰ τὴν Ἑλλάδα «περιῆλθε πόλεις τινὰς καὶ νήσους, μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπανῆλθεν ἐν ἔτει 1869, Ἰουνίου 16»⁵¹. Τὴν συμπεριφορὰν ταύτην, ἡ ὁποία δύναται νὰ κατηγορηθῆ καὶ νὰ ἐξηγηθῆ ἐξ ἴσου εὐκόλως, δὲν ἐπέδειξε μόνον ὁ Στέφανος. Ὡς παρετήρησεν ἤδη ὁ Ψιλᾶκῆς⁵², οἱ ἐγγράμματοι τῶν πόλεων, γενικῶς, δὲν συμμετέσχον εἰς τὸν ἔνοπλον ἀγῶνα τοῦ 1866, ἐνῶ ἀντιθέτως κατὰ τὸ 1878 ἡ συμμετοχὴ τούτων ὑπῆρξεν ἀξιοσημείωτος.

Ἡ ἀποδημία, ἂν δὲν τὸν ὠφέλησεν ἠθικῶς, συνετέλεσεν ὁμως εἰς τὸ νὰ εὐρύνῃ οὗτος τὴν μόρφωσίν του. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἀπέκτησε καὶ τὴν συνήθειαν τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἐφημερίδων⁵³.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1877 ἡ Τουρκικὴ Διοίκησις, αἰσθανομένη ὅτι νέα ἐπαναστάσις ἐκυφορεῖτο ἐν Κρήτῃ — εἰς τὰς Ἀθήνας ἤδη εἶχε σχηματισθῆ σύλλογος μὲ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἐθνικὸν Κέντρον» μὲ σκοπὸν τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ κατὰ τὸ 1869 διακοπέντος ἀγῶνος, παραλλήλως δὲ πρὸς τοῦτο κατηρτίσθησαν καὶ ἐν τῇ νήσῳ τρία ἐπαναστατικὰ σωματεῖα⁵⁴ — καὶ θέλουσα, προφανῶς, νὰ παραστήσῃ ὅτι τὰ πλατύτερα στρώματα τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου ἦσαν νομιμόφρονα, ἐσκηνοθέτησεν ἐκλογὰς πρὸς ἀνάδειξιν χριστιανοῦ ἀντιπροσώπου εἰς τὴν ὀθωμανικὴν βουλήν, ὑπέδειξε δ' ὡς ὑποψήφιον τὸν Στέφανον Νικολαΐδην. Οἱ χριστιανοὶ ἀπέσχον τῶν ἐκλογῶν τούτων, τοῦτο ὁμως δὲν ἠμπόδισεν αὐτὴν νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὸ σκηνοθετηθὲν ἀποτέλεσμα. Ἐὰν ὁ «ἐκλεγείς» — πρόσωπον γνωστῆς ἐντιμότητος καὶ πατριωτισμοῦ — ἀπεδέχετο τοῦτο, ὁ σκοπὸς τῆς θὰ ἐπετύγγανεν ὡς πρὸς τὴν ἐντύπωσιν τὴν ὁποίαν ἐπεζῆται. Ἀπέστειλε, λοιπόν, πρὸς αὐτὸν τὴν ἐξῆς τηλεγραφικὴν^{54α} ἀγγελίαν :

⁵¹) Α, 14-15.

⁵²) Γ, 1218.

⁵³) Α, 15 καὶ 16. Αὗται μὲ τὰς εἰδήσεις των περὶ τῶν προσεχῶν ἐκλείψεων τῆς σελήνης τοῦ παρεῖχον εὐκόλον μέσον νὰ κινή τὸν θαυμασμόν τῶν συγχωριανῶν του προλέγων εἰς αὐτοὺς καὶ ἐξηγῶν τὰς ἐκλείψεις (Α, 15).

⁵⁴) Ψιλᾶκῆς, 1215-16.

^{54α}) Τηλεγραφεῖον ἰδρύθη ἐν Ἡρακλείῳ διὰ πρώτην φορὰν τὸ 1871 (Α, 16).

«Χανιά 28-2-1877

Στέφανον Νικολαΐδην ἐφέντην, Ἡράκλειον.

Γενομένης τῆς διαλογῆς τῶν εἰς τὴν ἔδραν τῆς Νομαρχίας ταύτης διαβιβασθέντων ψηφοδελτίων διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ καθέξοτος τὴν βουλευτικὴν ἔδραν ἐν τῷ κοινοβουλίῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὑμεῖς ἐλάβετε τὴν πλειοψηφίαν. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἐκοινοποιήθη ἤδη εἰς τὸν Διοικητὴν Ἡρακλείου, ἐπὶ τῷ σκοπῷ γὰρ δοθῶσι ὑμῖν τὰ ὠρισμένα ὁδοιπορικὰ ἔξοδα, ἵνα διὰ τῆς πρώτης ταχυδρομικῆς εὐκαιρίας ἔλθετε ἐνταῦθα, ὅπως λαβόντες τὰ τῆς ἐκλογῆς σας ἔγγραφα ἀπέλθῃτε ἀμέσως εἰς τὸν πρὸς ὄν ὄρον».

Ἐπὶ τοῦ Νικολαΐδου ἐστάλη τότε ἡ κάτωθι λιτὴ καὶ χαρακτηριστικὴ ἀπάντησις :

«Σεβαστὴν Νομαρχίαν Κρήτης—Χανιά.

Ἐλαβον ἐπίσημον τηλεγράφημα περὶ ἐκλογῆς μου ὡς βουλευτοῦ Κρήτης. Λυποῦμαι μὲν, δυνάμενος ἀποδεχθῆναι τὴν ἐκλογὴν ταύτην, ἣν ἀπεποιήθησαν ἐκ τῶν προτέρων οἱ χριστιανοὶ συμπαισιῶται μου διὰ λόγους τοὺς ὁποίους πληρέστατα συμμαρτυροῦμαι. Διαιτελῶ μετὰ τοῦ προσήκοντος σεβασμοῦ

Στέφανος Νικολαΐδης»⁵⁵.

Εἰς τὴν ἐπακολουθήσασαν ὁμως ἐπανάστασιν, ὁ Στέφανος δὲν ἐπέδειξεν ἀνάλογον θάρρος. Θεωρῶν ἴσως ἄσκοπον τὴν νέαν συσσώρευσιν ἐρειπίων καὶ κρίνων ὅτι ἡ στιγμή δὲν ἦτο κατάλληλος διὰ νέας περιπετείας παρέμεινεν ἀδρανὴς εἰς τὸ Ἡράκλειον. Ἡ συντηρητικότης αὕτη, ἐπίκοινος ἄλλωστε εἰς σημαντικὴν μερίδα τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ⁵⁶, δὲν εἶναι βεβαίως ἀξιέπαινος. Θὰ ἠδύνατο μάλιστα νὰ χαρακτηρισθῇ καθαρὰ προδοσία, ἂν δὲν ἐπρόκειτο περὶ μιᾶς ψυχολογικῆς στιγμῆς τελείως κατανοητῆς ὑφ' ὄλων ἐκείνων, ποὺ ἀντιμετωπίζουν τὰ γεγονότα μὲ ὑπερβολικὴν σύνεσιν. Ὁ Στέφανος ἄλλωστε ἐξετίμησεν ὑπὲρ τὸ δέον τὸ γεγονὸς ὅτι διωρίσθη διὰ πρώτην φορὰν

⁵⁵) Πάντα ταῦτα ἐδημοσιεύθησαν ἐξ ἀφορμῆς σχετικῆς συζητήσεως εἰς τὰς τουρκ. ἐφημ. τῆς Κων)λεως εἰς τὴν ἐφημ. τοῦ Ἡρακλείου «Ἐλπίς» (ἀ.φ. 193) τῆς 7-8-1908. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ἐδημοσιεύθησαν εἰς ἐφημερίδα, ἡ ὁποία, διὰ κομματικούς λόγους, δὲν εἶχε δημοσιεύσει νεκρολογίαν τοῦ Στεφάνου πρὸ ἐνός ἔτους. Χαρακτηριστικὸν ἐπίσης ὅτι ὁ Νικ. οὐδὲν περὶ τούτων ἀναφέρει εἰς τὰ Σημειώματά του. (Πεβλ. «Νέαν Ἐφημερίδα» τῆς Κων)λεως τῆς 30-7-1908).

⁵⁶) Ψιλᾶκης, 1224.

χριστιανὸς Γενικὸς Διοικητὴς τῆς Κρήτης—ὁ Ἀδοσίδης—, τοῦ ὁποίου εἶχε, φαίνεται, λόγους νὰ ἐκτιμᾷ τὴν μετριοπάθειαν καὶ τὸν φιλοκρητισμὸν⁵⁷ καὶ ἐθεώρησεν, ὡς ἐκ τούτου, λογικώτερον νὰ ἀπόσχη ἑνὸς ἀγῶνος, τοῦ ὁποίου τὸ σκόπιμον καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐπαναστατικῇ συνελύσει ἠμφισβητεῖτο⁵⁸. Ἐχων δὲ πικρὰν πεῖραν τῶν ταραχῶν ποὺ ἐξεργηγνύοντο εἰς τὰς τουρκοκρατούμενας πόλεις, ἅμα τῇ ἀναγγελίᾳ τῶν αἱματηρῶν ἄθλων τῆς ὑπαίθρου, ἐδέχθη τὴν ἀντιπροεδρίαν τοῦ συσταθέντος ἐν Ἡρακλείῳ ὑπὸ τοῦ Ἀδοσίδου Μικτοῦ Συμβουλίου, τοῦ ὁποίου σκοπὸς ἦτο ἀκριβῶς ἡ πρόληψις τῶν τοιούτων ταραχῶν. Ἦτο ἡ πρώτη φορά, ὅπως σημειώνει, ποὺ ἐδέχετο θέσιν διδομένην ὑπὸ τῶν Τούρκων. Καὶ δὲν μετενόησε, φαίνεται, διὰ τοῦτο, διότι μὲ ἱκανοποίησιν γράφει εἰς τὰ Σημειώματά του: «*Οὐδεμία ἀταξία ἠκολούθησεν ἐνταῦθα ἔνεκα τοῦ φόβου τοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου, τὸ ὁποῖον ἐσουστήθη ἐνταῦθα ἐκ 18 συμμίκτων μελῶν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Προσωρινῆς Ἀστυνομικῆς Ἐπιτροπῆς*»⁵⁹. Ἀναμφισβητήτως ὁ Ἀδοσίδης ὑπῆρξεν εὐφρέστατος Διοικητής....

Πάντως, οἰαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ κρίσις ἡμῶν σήμερον περὶ τῆς ὡς ἄνω στάσεως τοῦ Στεφάνου, οἱ σύγχρονοὶ του οὐδόλως τὸν ἐθεώρησαν ἔνοχον. Μετὰ τὴν σύμβασιν τῆς Χαλέπας, εἰς τὰς πρώτας ἐκλογὰς πληρεξουσίων ἐκλέγεται ἀντιπρόσωπος τῆς Ἐπαρχίας του εἰς τὴν Συνέλευσιν τῶν Χανίων⁶⁰. Καὶ ὅταν μετὰ δύο ἔτη ἀπέθανεν ἡ μήτηρ του, ἡ κηδεῖα τῆς ὑπῆρξε πάνδημος καὶ ἐπιβλητικὴ, ἀκολουθοῦντος καὶ τοῦ Ἑλληνοῦ Προξένου, λόγον δ' ἐξεφώνησεν ὁ πρόεδρος τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου Κ. Μαρκόπουλος⁶¹.

Ποίαν δὲ θέσιν εἶχε μεταξὺ τῶν μορφωμένων τοῦ τόπου δεικνύουν αἱ σχέσεις του μὲ τὸν Ἰωάννην Φωτιάδην-πασάν. Ὁ Διοικητὴς οὗτος τῆς Κρήτης διεκρίνετο διὰ τὴν μόρφωσιν καὶ τοὺς λεπτεπιλέπτους τρόπους του, ἠρέσκετο δὲ νὰ συναναστρέφεται μὲ φιλομούσους ἀνθρώπους καὶ νὰ συλλέγη ἀντικείμενα τῆς ἀρχαίας τέχνης μὴ ἀποστρεφόμενος, φαίνεται, οὐδ' αὐτὴν τὴν ἀρχαιοκαπηλείαν, εἰς τὴν ὁποίαν τὸν ἐβοήθει καὶ καθηγητὴς τοῦ Ἀθήνησι Πανεπιστημίου!⁶²

⁵⁷) Ἐνθ' ἄν., σ. 1252-53.

⁵⁸) Ἐνθ' ἄν., 1224.

⁵⁹) Α, 19.

⁶⁰) Α, 21.

⁶¹) Α, 20. Ὁ Κ. Μαρκόπουλος ἦτο λίαν εὐπαιδευτος, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν λόγων του, ποὺ εἶναι καταχωρημένοι εἰς τὸν σημειωθέντα ἤδη (σημ. 46) Κώδικα Πρακτικῶν Μητροπολιτικοῦ Συμβουλίου, οὗτινος ἦτο γραμματεὺς. Περὶ τοῦ θανάτου του βλ. Α, 27.

⁶²) Βλέπε ὅσα καταπληκτικὰ γράφει ὁ Ψιλάκις (Γ, 1255).

Κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1880 περιοδεύων εἰς τὸ Ἡράκλειον ἐπεσκέφθη τὸν Στέφανον εἰς τὸ περιβόλι του, εἰς τὸ χωρίον Ἀγιές-Παρασκιές, ὅπου οὕτως τὸν ἐξέπληξε μὲ τὴν μόρφωσιν, τὴν καλαισθησίαν καὶ τὸ ἦθος του⁶³. Ἀργότερον δὲ «τῇ πρωτοβούλῳ παρακλήσει» του ὑπεσχέθη ἔπαθλον 200 λιρῶν διὰ τὴν συγγραφὴν Ἱστορίας τῆς Κρήτης καὶ ἐδώρησε εἰς τὸν Φιλεκπαιδευτικὸν Σύλλογον 10 «ναπολεόνια»⁶⁴. Ἡ πρωτοβουλία ὅμως αὕτη δυσηρέστησε τοὺς Ἀντ. Μιχελιδάκην καὶ Σωκρ. Μακράκην, οἱ ὅποιοι διέβαλον, φαίνεται, τὸν Στέφανον πρὸς τὸν Διοικητὴν ἀπὸ πολιτικὴν ἢ ἄλλην ἀντιζηλίαν⁶⁵, τοῦτο δὲ τόσον τὸν ἐξώργισεν, ὥστε γράφων σχετικῶς εἰς τὰ Σημειώματα τοὺς ὀνομάζει «ἄθλιους»⁶⁶, παρὰ τὴν συνήθη εἰς αὐτὸν μετριοπάθειαν εἰς ἔκφρασιν.

⁶³) Διὰ τὴν ἐπίσκεψιν βλ. Α, 25. Σχετικῶς εἰς τὶς Ἀγιές Παρασκιές διηγούνται τὰ ἑξῆς: Περὶ τὴν δείλην ὁ Φωτιάδης μὲ τὸν Νικολαΐδην ἐκάθηντο εἰς τὸν ἐξώστην τῆς ἐξοχικῆς οἰκίας τοῦ τελευταίου, καὶ συνεζήτουν διὰ τὴν αἰσθητικὴν ἐμφάνισιν τοῦ Περιβολιοῦ. Ὁ Φωτιάδης κάποτε δεικνύων μίαν πορτοκαλιὰν κατάφορτον ἀπὸ ὑποκίτρινα πορτοκάλια λέγει εἰς τὸν Στέφανον:

—Αὕτη ἡ ὠραία πορτοκαλιά δὲν θὰ ἦταν καλύτερα, ἀντὶ νὰ βρισκεται ἐκεῖ, νὰ εἶναι στὸ ἀπέναντι μέρος; Θὰ ἔδιδε ἄλλη χάρη στὸ μάτι, ὅταν τὴ βλέπει κανεὶς ἀπὸ ἐδῶ.

—Ἔχετε δίκαιον, εἶπε λακωνικὰ ὁ Στέφανος καὶ ἐγύρισεν εἰς ἄλλο θέμα τὴν ὁμιλίαν.

Ὅταν ὁ Φωτιάδης ἀπέσφρηθη πρὸς ὕπνον, ὁ Στέφανος ἔστειλε νύκτωρ τὸν μαθητὴν καὶ σύντροφόν του Μηνᾶν Οἰκονομίδην καὶ ἐκάλεσε περὶ τοὺς 40 χωριανούς, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπέδειξε πῶς θὰ «ξεπατώσουν» τὸ δένδρον περὶ τοῦ ὁποίου ὠμίλησεν ὁ Διοικητής, καὶ πῶς θὰ τὸ μεταφυτεύσουν εἰς τὸ ὑποδειχθὲν ὑπὸ τούτου μέρος — χωρὶς νὰ ὑποστῇ βλάβην. Πρῶγματι, ὅταν τὴν ἐπομένην ἔπιναν μὲ τὸν Διοικητὴν τὸν πρωινὸν καφὲν εἰς τὸν ἐξώστην, ὁ τελευταῖος, ἔκπληκτος, εἶδε τὸ δένδρον νὰ εὑρίσκεται εἰς τὸ μέρος, πού εἶχεν ὑποδείξει τὴν προτεραίαν!

Τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο εἶναι ἀνάλογον καὶ μὲ τοῦ Φωτιάδη τὴν αἰσθητικὴν μέριμναν (βλ. Ψιλ. 1255) καὶ μὲ τοῦ Νικολαΐδη τὸν θεληματικὸν χαρακτήρα. Μοῦ τὸ διηγήθη ἄλλωστε καὶ ὁ Γ. Α. Νικολαΐδης, ὁ ὁποῖος τὸ ἤκουσεν ἀπὸ τὸν αὐτόπτην Μ. Οἰκονομίδην.

⁶⁴) Α, 25. Πβλ. Σταυράκη, 113-114. Πιθανὸν τῇ προτροπῇ τοῦ ἰδίου ἐδωρήθη εἰς τὸν αὐτὸν Σύλλογον ἢ εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου ἀποκειμένη σήμερον ὠραία χρυσὴ Νίκη ἐλληνιστικῆς τέχνης.

⁶⁵) Ἡ ἀντίθεσις τοῦ Νικ. πρὸς τὸν Μιχελιδάκην ἦτο, φαίνεται, πρόσφατος. Διότι τὸ 1875 τὸν ἐπαινεῖ, ὁμιλήσαντα ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῶν ἐργασιῶν τοῦ ἰδρυθέντος τότε Φιλεκπαιδευτικοῦ συλλόγου, τοῦ ὁποίου ὁ δεύτερος ἦτο πρόεδρος (Α, 17). Πιθανώτατα ὀφείλεται εἰς τὰς κομματικὰς ἔριδας, αἱ ὁποῖαι αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴν, ἐπὶ Φωτιάδη (βλ. Ψιλ. 1255-56), ἤρχισαν μεταξὺ τῶν νεοπαγῶν κομμάτων τῶν Καραβανάδων καὶ τῶν Ξυπόλυτων.

⁶⁶) Α, 25. Ἡ λ. «ἄθλιοι» ἀντικατεστάθη μεταγενεστέρως ὑπὸ τοῦ ἰδίου διὰ τῆς λ. «ἄνοοι».

Μετὰ τὸ 1880 δὲν φαίνεται ἀναμιγνυόμενος ἐνεργῶς εἰς τὴν πολιτικήν. Ἦτο ἀπλῶς ὁπαδὸς τοῦ κόμματος τῶν Καραβανάδων — τοῦτο ἐξηγεῖ καὶ τὴν πρὸς τὸν Μιχελιδάκην ἀντίθεσίν του — ἀλλ' ἀπεστρέφεται τὴν ἀναφανείσαν τότε κομματικὴν ὀξύτητα, ἢ ὁποία, ἐντέχνως ὑποδαυλιζομένη ὑπὸ τοῦ Φωτιάδη⁶⁷, ἠπείλει τὴν ἐνότητα τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου τῆς Κρήτης. Γέρον πλέον καταφεύγει συχνότερον εἰς τὸ Περιβόλι του, ὅπου πλουτίζει τὰς θαυματούχους ὑφ' ὧν ποικιλίας τῶν δένδρων του. Μετέχει τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ ἐξελίσσεται ἀργότερον εἰς τὸ σημερινὸν Μουσεῖον⁶⁸, ἐπιθεωρεῖ τὰ σχολεῖα, παρακολουθεῖ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ ὡς μέλος τῆς εἰδικῶς συγκροτηθείσης ἐπιτροπῆς⁶⁹ καὶ ἐλέγχει μετὰ δριμύτητος τοὺς θίγοντας τὴν παράδοσιν ἀδιαφορῶν ἂν οὗτοι εἶναι Μητροπολίται⁷⁰ ἢ νεαροὶ ἀγιογράφοι⁷¹. Ἡ τοιαύτη δὲ ἀνένδοτος δριμύτης, μεθ' ἧς ἤλεγχε, καὶ ὁ ἀντιδημοκρατισμὸς τὸν ὁποῖον ἐπεδείκνυεν εἰς τὰς συνεδριάσεις τῶν διαφόρων συμβουλίων, εἰς τὰ ὁποῖα μετεῖχε ἐπιθυμῶν πάντοτε τὴν ἐπιβολὴν τῆς γνώμης του καὶ μὴ ἐπιδεχόμενος ἀντιρρήσεις, τοῦ προσεπόρισαν τὴν ἐπωνυμίαν ἢ Γ ρ α φ ἄ ν α⁷², μὲ τὴν ὁποίαν οἱ γνώριμοί του ὑπεγράμμισον τὸν ἰσχυρὸν χαρακτῆρα του.

Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1897 προσέφυγεν, ὅπως καὶ τὸ 1866, εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ οἰκία του, κατὰ τὴν ἀπουσίαν του, κατεστράφη

⁶⁷) Βλ. Ψιλάκη, Γ, 1255-56.

⁶⁸) Εἶχε δωρήσει μάλιστα εἰς αὐτὸν καὶ ἀρχαιότητος βλ. Κατάλογον τῶν ἐν τῷ Μουσεῖῳ τοῦ Φιλεκπ. Συλλόγου Ἡρακλείου ἀρχαιοτήτων, οὗ προετάχθη ἢ κατὰ τὸ 1887 λογοδοσία τοῦ προέδρου Ἰωσήφ Χατζηδάκη καὶ Περιγραφὴ τοῦ ἐν Ἀμνισῷ σπηλαίου τῆς Εἰλειθυίας, ἐν Ἡρακλείῳ 1888 (ὁ Νικολαΐδης ἀναγράφεται πρῶτος εἰς τὸν κατάλογον τῶν δωρητῶν).

⁶⁹) Α, 29.

⁷⁰) Α, 27.

⁷¹) Βλ. σημ. 31.

⁷²) Βλ. σημ. 34. Ἡ λ. γραφάνα = κεφάλαια. Χαρακτηριστικὸν τῆς τραχύτητός του ἀλλὰ καὶ τοῦ σεβασμοῦ του πρὸς τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης, εἶναι τὸ κάτωθι ἐπεισόδιον, τὸ ὁποῖον βεβαιώνει ὅτι ἀντελήφθη ἰδίως ὄμμασιν ὁ Ε. Μαρκογιαννάκης: «Ἦμουνε παιδί» ἀφηγεῖται ὁ Μαρκ., «κι ἦστεκα ἀπόξω ἀπὸ τὸν Ἁγιο Μηνᾶ. Ὁ νεωκόρος εἶχε κατεβάσει τοὶ ἔξε εἰκόνες τοῦ Δαμασκηνοῦ, γιὰ νὰ τοὶ πλύνει στὴν ἄλουσά. Τὴν ὥρα ποὺ εἶχε βουτήξει τὴν πρώτη, ἐπερνοῦσε τυχαῖα ὁ Στέφανος. Αὐτὸς ἐκατάλαβε τὸν κίντυνο, ἦτροξε κι ἤβγαλε τὴν εἰκόνα ἀπὸ τὴν ἄλουσά, πρὶν νὰ πάθει μεγάλη ζημιὰ, κι ὕστερα ἤρχιξε τὸ νεωκόρο στὶς μπαστουνιές. Ἄ δὲν ἦτονε ὁ Στέφανος, θὰ χανε διαλυθῆ οἱ εἰκόνες τοῦ Δαμασκηνοῦ στὴν ἄλουσά».

καὶ διηρηπάγη⁷³, βαρὺ δὲ πλήγμα ἀπετέλεσε καὶ δι' αὐτὸν καὶ διὰ τὴν τοπικὴν ἱστορίαν τὸ σκόρπισμα τῶν χειρογράφων του καὶ τῶν βιβλίων του, τὰ λείψανα τῶν ὁποίων θὰ περισυλλέξη ἀργότερον ὁ Στέφανος Ξανθουδίδης⁷⁴. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του, καίτοι ὑπερογδοηκοντούτης, ἔκτισε νέαν οἰκίαν παρὰ τὸν μικρὸν Ἁγιον Μηνᾶν. Εἰς τοὺς ἀποροῦντας δὲ διὰ τοῦτο, ἔλεγε :

—Ὅταν ἀποθάνω, θέλω νὰ γράψουν οἱ ἐφημερίδες «ἐκηδεύσαμεν χθὲς τὸν Στέφανον Νικολαΐδην ἐκ τῆς οἰκίας του» καὶ ὄχι ἀπὸ κανένα ξενοδοχεῖον!⁷⁵

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του κατώρθωσε νὰ κρατήσῃ τὴν ἀξιοπρέπειάν του ἀθικτὸν ἀπὸ τὸ γῆρας. Βαρύς, ὀλιγόλογος, σφιγμένος εἰς τὴν μαύρην ρενδικόταν του ἐξήρχετο μόνον διὰ νὰ μεταβαίνη εἴτε εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, διὰ νὰ παρακολουθήσῃ τὰς προσφιλεῖς του ἀκολουθίας, εἴτε εἰς τὸ καφενεῖον τοῦ Ταζέδικου, ὅπου ἐσύχναζε τότε ἡ ἀριστοκρατία τοῦ Κάστρου⁷⁶, διὰ νὰ συζητήσῃ μὲ τοὺς προκρίτους τῆς πόλεως. Ἄνδρες λόγιοι, ὡς ὁ Σταυράκης καὶ ὁ Ξανθουδίδης, τῷ ἀπονέμουν ἀμέριστον σεβασμόν⁷⁷, οἱ πολιτικοὶ του ἀντίπαλοι—ἦτο θαυμαστὴς τοῦ ἀναφαινομένου τότε εἰς τὸν πολιτικὸν ὀρίζοντα τῆς

⁷³) Ἀφήγησις Γ. Νικολαΐδου, Ε. Μαρκογιαννάκη, Κ. Ρασιδάκη.

⁷⁴) Βλ. σημ. 4. Καὶ βιβλία, φαίνεται, τοῦ Στεφάνου περισυνέλεξεν ὁ Ξανθ., διότι εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Μουσείου ὑπάρχουν τοιαῦτα φέροντα ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου, διὰ μελάνης γεγραμμένον, τὸ ὄνομά του.

⁷⁵) Ἀφηγ. Γ. Α. Νικολαΐδου.

⁷⁶) Ἀφηγ. Ε. Μαρκογιαννάκη. Τὸ καφενεῖον τοῦτο εὑρίσκετο εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς σημερινῆς ὁδοῦ Χάνδακος (Δικηγορικὰ Γραφεῖα).

⁷⁷) Ὁ Σταυράκης τὸν ὀνομάζει «ἀξιότιμον συμπολίτην καὶ σεβαστὸν φίλον» (σ. 154, 178 κ.ά.), ὁ δὲ Ξανθουδίδης, ἐκτὸς τοῦ ἐπιθέτου «σεβαστός», μὲ τὸ ὅποιον καὶ αὐτὸς τὸν χαρακτηρίζει («Χρ. Κρ.» Α' 280) καὶ τὸ ὅποιον ἄλλωστε θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκληφθῆ καὶ ὡς ἀπλῆ φιλοφρόνησις, τὸν ἐξετίμα βαθέως καὶ ὡς λόγιον: Εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Μάρκου Ρενιέρη, Ἱστορικαὶ μελέται, ὁ Ἕλλην Πάπας Ἀλέξανδρος..., ἐν Αθήναις 1881, δημοσιεύεται (σ. 100-101) ἐπιστολὴ «φίλου τινὸς ἐξ Ἡρακλείου» παρέχουσα μετὰ πολλῆς ἀκριβείας καὶ γλαφυρότητος πληροφορίας περὶ τῆς τύχης τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Φραγκίσκου. Εἰς τὸ ἀντίτυπον τοῦ βιβλίου τούτου, τὸ εὑρισκόμενον εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου, ὁ Ξανθουδίδης ἔχει σημειώσει κάτωθεν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης τὸ ὄνομα τοῦ Σ. Νικολαΐδου μὲ ἐρωτηματικόν. Εἶναι χαρακτηριστικὸν τὸ ὅτι ὁ Ξ. δὲν εὑρεν ἄλλον λόγιον ἐν Ἡρακλείῳ κατὰ τὸ 1881 ἱκανὸν νὰ γράψῃ τὸ ἀξιόλογον τοῦτο κείμενον—ἀνεξαρτήτως τοῦ ὅτι τοῦτο δὲν ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Νικολαΐδου, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἐν αὐτῷ βιογραφικῶν ἐνδείξεων τοῦ συντάκτου του, αἱ ὁποῖαι ἀντιτίθενται πρὸς τὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα τῶν ἐκδομένων Σημειωμάτων.

Ἑλλάδος Ἐλευθερίου Βενιζέλου — τὸν ἀκούουν μὲ προσοχήν, οἱ νέοι τὸν βλέπουν μὲ δέος καὶ τὸν ἀκούουν σιωπηλοὶ καὶ ὅλοι ὁμολογοῦν τὴν ἀρετὴν του. Οὕτω, ἐντὸς ἀτμοσφαίρας σεβασμοῦ καὶ ἐκτιμήσεως, ἀπέθανε τὴν 23 Μαΐου 1907 εἰς ἡλικίαν 90 ἐτῶν⁷⁸.

Ἄν ἠθέλαμεν νὰ ἀναζητήσωμεν ἓνα γενικὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Στεφάνου Νικολαΐδου, νομίζω ὅτι θὰ τὸν ἀνευρίσκαμεν εἰς τὰ Σημειώματά του: ἀναδεχθεὶς τὸ 1861 τὸν ἀνεψιὸν του καὶ σημειῶν τὸ γεγονὸς εἰς τὸ πρόχειρον τετραδίον του ἐπιλέγει: «*Εὐχομαι νὰ γίνῃ καλὸς χριστιανὸς καὶ καλὸς πατριώτης*»⁷⁹. Τοιοῦτος ἦτο — ἢ, τουλάχιστον, ἠθέλε νὰ εἶναι — καὶ ὁ Στέφανος: καλὸς χριστιανὸς καὶ καλὸς πατριώτης.

⁷⁸) Βλ. ἐφημερίδα τοῦ Ἡρακλείου «Ἐλπίς» (ἀ.φ. 48) τῆς 24-5-1907. Ἡ εἶδησις τοῦ θανάτου του δημοσιεύεται ξηρότατα (βλ. σημ. 11). Ὁ Ξανθουδίδης γράφων τὸ 1912 εἰς τὴν «Χρ. Κρήτην» (Α, 280) ἀναφέρει τὸν Νικολαΐδην ὡς θανόντα «πρὸ τριῶν ἐτῶν». Ἡ ἀνακρίβεια ὀφείλεται, πιθανόν, εἰς τὸ ὅτι τὸ χειρόγραφον τοῦ Ξ εἶχε συνταχθῆ δύο ἔτη πρὸ τῆς δημοσιεύσεώς του. Ὡς ἐξῆς ἀφηγεῖται τὸν θάνατόν του ὁ Γ. Α. Νικολαΐδης: «Ὁ Στέφανος ἦταν ἄρρωστος. Τὸν ἐκούρασε ὁ γιατρὸς Ἀριστ. Ζαφειρίδης. Στὸ σπίτι του ἔμεναν καὶ τὸν ἐπεριποιῶντο ὁ βοηθὸς καὶ ἀναδεκτὸς του Μηνᾶς Οἰκονομίδης καὶ μιὰ ὑπηρέτρια. Κάποτε ἀπουσίαζαν καὶ οἱ τρεῖς. Ὁ Στέφανος θέλησε νὰ πάρῃ ἀπὸ τὸ παρακείμενο τραπέζι τὸ δυναμωτικόν του καὶ κατὰ λάθος ἐπῆρε ἓνα φιαλίδιο ἀκράτου φανικοῦ ὀξέως, προωρισμένον γιὰ ἀπολύμανση. Πῆρε μιὰ κουταλιὰ καὶ δηλητηριάσθηκε. Ἀπέθανε ὕστερα ἀπὸ 2-3 μέρες».

⁷⁹) Α, 20.

II

Τ Α Κ Ε Ι Μ Ε Ν Α

[Κατὰ τὴν μεταγραφὴν ἀποκατεστάθη ἡ στίξις, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπῆρχε κίνδυνος ἀλλοιώσεως τῆς ἐννοίας, διωρθώθησαν δὲ καὶ τὰ ὀλίγα γραμματικὰ λάθη — ὄχι ὅμως καὶ τὰ συντακτικά.

Ἐντὸς ὀρθογ. ἀγκυλῶν ἐτέθησαν αἱ προτεινόμεναι συμπληρώσεις τοῦ ἐφθαρμένου ἢ ἐλλιποῦς κειμένου, ἐντὸς δὲ ἀμβλυγωνίων αἱ ἐξοβελιστέαι λέξεις. Αἱ στιγμαὶ ἐντὸς ὀρθ. ἀγκυλῶν δηλοῦν ἐφθαρμένον κείμενον, αἱ κεναὶ δ' ἀγκύλαι χῶρον ἀφεθέντα ὑπὸ τοῦ συντάκτου κενὸν πρὸς μεταγενεστέραν συμπλήρωσιν καὶ μὴ συμπληρωθέντα.]

Α

(Ἄριθ. καταλ. Χειρ. Μουσείου Ἡρακλείου 23).

I Σημειώσεις ἐποχῶν ἐπιτοπίων, αἵτινες θέλουσι καταχωρηθῆ ἐν τάξει εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τῶν παλαιῶν ὅπου ἔχω ἀπὸ τὸν [...αν]μου, αἵτινες ἄρχονται ἀπὸ 1715 μέχρι τοῦ 1821 κατὰ Μάϊον.

1821. Ἰουνίου 23, ἡμέρα Πέμπτην, κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν τῆς ἡμέρας ἐγένετο εἰς Ἡράκλειον ἡ τρομερὰ σφαγὴ τῶν Χριστιανῶν διαρκέσασα ἕως τρεῖς μετὰ μεσημβρίαν. Οἱ θανατωθέντες ἕως 800 ἐκ τῶν ἐντὸς.

1823, Ἀπριλίου 21. Ἀπέθανεν ὁ Χερῖφ-πασάς, ὁ αἴτιος σχεδὸν τοῦ φόνου.

1823, Μαΐου 6. Ἀπέθανεν ὁ ἐκ τῶν 12 ἐναπολειφθεὶς ἀρχιερεὺς Ἀρκαδίας. Τῷ ἰδίῳ ἔτει, Ἰουνίου 5, ἐτάφη ὁ σαιράπης ὁ αἰγύπτιος Χασάν-πασάς, καταπέσας ἐκ τοῦ ἀλόγου εἰς Καστέλλι Πεδιάδος νεκρός, εἰσελθὼν ἐντὸς τοῦ Ἡρακλείου, ὅπου διατηρεῖται ἤδη ὁ μεγαλοπρεπὴς τάφος του.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἦλθεν ὁ στόλος ὁ ἀλγερινός.

Τὸ ἴδιον ἔτος, Ἰουνίου 17, ἦλθεν ὁ στόλος τῆς Αἰγύπτου μὲ ἀπειρον στρατόν.

Τὸ ἴδιον ἔτος ἦλθεν ὁ ἴδιος στόλος, 7]βρίου 7, μ' ἄλλον σαιράπην καὶ ἱππεῖς.

1825. Ἦλθεν ὁ Μητροπολίτης Καλλίνικος Ἀγχιαλίτης.

1825. Ἦλθεν ὁ Πέτρος Δωρόθεος Ἀγχιαλίτης ψηφισθεὶς καὶ χειροτονηθεὶς ἀπὸ Κωνσταντινούπολιν.

1825, Ἰουλίου 8. Ἐχειροτονήθη Χερρονήσου ὁ Χατζὴ Γεράσιμος Λασιθιώτης καὶ ἀπέθανε 1829 κατὰ Σεπτέμβριον.

1826. Ἐχειροτονήθη Σητείας ὁ Μελέτιος Νικολετιάκης, Ἰουλίου 4, καὶ ἀπέθανε Μητροπολίτης 1839, Ἰουλίου 20.

1825. Ἐχειροτονήθη Ἀρκαδίας ὁ Μάξιμος Σιβιανὸς καὶ ἀπέθανε 1843.

1826, 7/βρίου 10. Δι' ἀνακτορικῆς διαταγῆς ἐσηκώθησαν μετ' αἰσχύνης τὰ καζάνια ἀπὸ τὰ Χανιά τῶν ὀρτιάδων καὶ ἐπομένως καὶ τὰ τῶν λοιπῶν πόλεων τῆς νήσου.

1826. Τὴν ὥρα τῆς λειτουργίας τοῦ Πάσχα ὤρμησαν ἐκ προμελέτης οἱ Τοῦρκοι νὰ σφάξουν τοὺς Χριστιανοὺς εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ἐλεγαν τὸ Εὐαγγέλιον τῆς λειτουργίας καὶ εἶδον ὀφθαλμοφ[ανῶς] τὸν Ἅγιον Μηνᾶν, ὅπου τοὺς ἔτρεψεν εἰς φυγὴν [.] καὶ οὕτω ἐλευθερώθησαν οἱ Χριστιανοί. Ταυτοχρόνως ἄ[ναψ]αν καὶ φωτι[ῆς]. Ἐκτοτε ἐθεσπίσθη νὰ ἐορτάζεται ὁ ἅγιος τὴν τρίτην τῆς Λαμπρᾶς [.].

Μετὰ τὸν Χερὶφ-πασὰν ἦλθεν ὁ Σουμὰν-πασὰς, εἶτα ὁ Λουπτουλὰχ-πασὰς καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Καρὰ Σουλεϊμὰν-πασὰς, εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ ὁποίου ἔγινε τοῦ Ἀγριολίδη ἡ σφαγὴ, καὶ μετ' αὐτὸν ἀπὸ τὰ 1830 ἕως τὸ 1851 ἐδιοικοῦσεν ὁ Μουσταφὰ-πασὰς. 2

1828, Αὐγούστου 12, ἡμέρα Κυριακὴ, περὶ τὴν 7ην ὥραν τῆς ἡμέρας, ἔγινεν ἡ δευτέρα σφαγὴ ἐντὸς τοῦ Ἡρακλείου ἢ ἐπονομαζομένη τοῦ Ἀγριολίδη καὶ ἐθανάτωσαν ἐπέκεινα τῶν 500 ἐντὸς μόνον, ἐκτὸς τῶν ἕξω.

1842, Ἰανουαρίου 6, εἰς τὴν ὥραν τοῦ ὄρθρου ἐκάησαν 4 ἐργαστήρια εἰς τὰ Γιαμαλήδικα, εἰς τοῦ Λιτσάρδου τὴ γωνιά.

1833. Ἐγινε φριχτὴ χιονιά. Κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ἔγινε γενικὴ συνέλευσις μικτὴ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Κρήτης εἰς Μουρنيὲς τῶν Χανίων περὶ κανονισμοῦ νόμων καὶ φόρων καὶ ὁ πολυχρονεμένος. Μουσταφὰ-πασὰς ἀπηγγόνισεν ἀπανθρώπως 52 ἐκ τῶν προκρίτων Χριστιανῶν καὶ Ὀθωμανῶν εἰς τὰς τρεῖς πόλεις τῆς Κρήτης.

1830, Αὐγούστου 24, ἡμέρα Κυριακὴ, ἀπέθανεν εἰς Χανιά ὁ αἰμνησιος Μητροπολίτης Κρήτης Καλλίνικος Ἀγχιαλίτης, ὁ Χριστομίμητος ἀρχιερεὺς.

Τὸ ἴδιον ἔτος, Αὐγούστου 29, ἤτοι μετὰ πέντε ἡμέρας, ἦλθε πλοῖον ἐξ Ἀλεξανδρείας ἐπίτηδες φέρον τὴν εἶδησιν, ὅτι ἐδόθη ἡ Κρήτις εἰς τὸν Μεχμεταλή-παχιάν.

1831. Ἐλαβε τὴν ἐπωνυμίαν Ἡράκλειον ἡ πόλις μας ἀντὶ τῆς προτέρας Χάνδαξ καὶ Κάνδια ἀπὸ τοὺς νεωστὶ ἐγκατασταθέντας ἑλληνοεμπόρους τότε.

1831, Ἰανουαρίου 28. Ἐχειροτονήθη Μητροπολίτης Κρήτης ὁ Μελέτιος καὶ τὸ ἴδιον ἔτος ἐχειροτονήθη παρ' αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινού- 3

πολιν ὁ Νικόδημος Πρεβελιώτης ἐπίσκοπος Λάμπης καὶ ἀπεστάλη ἐδῶ. Πρὸ αὐτοῦ, καὶ κατὰ μῆνα Ἰούνιον, ἦλθεν ἐδῶ ὁ Μελέτιος καὶ ἐλευθεροκοινώνησε τὸ Σάββατον τῆς Πεντηκοστῆς καὶ τὴν ἐπιούσαν ἔκαμε τὴν πρώτην του λειτουργίαν.

1832, Φεβρουαρίου 2. Ἐχειροτόνησε τὸν Καλλίνικον, ἐξάδελφόν του, ἐπίσκοπον Ἀύλοποτάμου.

1838. Ἐλαβε καὶ τὴν Ἐπισκοπὴν Ρεθύμνης ὁ Ἀύλοποτάμου Καλλίνικος ἐνωθεῖσαν δι' ἐνεργειῶν του ἀπὸ Κωνσταντινούπολιν μὲ τὴν Ἀύλοποτάμου ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ Μελετίου.

184[.]. Ἀπέθανεν ὁ Λάμπης Νικόδημος εἰς Μονὴν Ἀσωμάτου ἀπὸ τρίμερον ἀσθένειαν καὶ ἔκτοτε ἔμεινεν ἐνωμένη ἡ ἐπαρχία μὲ τὸν θρόνον ἕως τὰς ἡμέρας τοῦ Μ. Χρυσάνθου.

1843. Ἀπέθανεν ὁ Ἀρκαδίας Μάξιμος ἀπὸ πάθος καρδιακόν. Τὸν διεδέχθη ὁ Ἰωακείμ Σκαλανιώτης, ἀρχιμανδρῆτης Μητροπόλεως, ἀνὴρ πρακτικῶς διαπρέπας ἐν τῇ ἐπισκοπῇ του.

1838, Νοεμβρίου 15. Ἐγινε σεισμὸς ἀρκετὰ δυνατὸς εἰς τὰς 6²⁰/₆₀ ὥρας.

1846, Μαρτίου 17, ἡμέραν Σάββατον, εἰς τὰς 10¹/₂ ὥρας τῆς ἡμέρας, ἔγινε σεισμὸς δυνατὸς καὶ ἐχάλασαν μιναρέδες δύο, ὁσπίτια μερικὰ καὶ ἐρράγισεν ἡ ἐκκλησία τῆς Ὑπαπαντιῆς.

1846, 6 Ἰανουαρίου. Ἐρρίφθη κατὰ πρῶτον ὁ σταυρὸς εἰς τὸν λιμένα Ἡρακλείου ἐπὶ Ἰλαρίωνος ἐπισκόπου Ἱεροσητείας χειροτονηθέντος τῷ []. Πρῶτον ἐρρίπιετο εἰς τὴν Τρουπητὴν, ἔξω τῆς Πύλης Λαζαρέτου, καὶ αἰτία πρώτης τελετῆς ὑπῆρξεν εἰς Χουδεϊσανὸς ἀξιωματικὸς, ρῶσος ὀφικιάλος λεγόμενος, εἰς τὰ 1831 ἐπὶ τῶν ἡμερῶν Μελετίου Κρήτης. Καὶ ὁ πλεῖστος λαὸς ἠκολούθει ἔφιππος συμποσούμενος εἰς μέγα πλῆθος ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν. Καὶ συνέβαινον πολλαὶ ἀταξίαι. Ὑστερον ὁμως, τοῦ Μητροπολίτου Χρυσάνθου διατριβόντος εἰς Σφακιά καὶ ἐπιτροπεύοντος ἐνταῦθα τοῦ ἀνωτέρου Ἱεροσητείας, ἐγὼ ἔλαβον τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐν τῷ λιμένι τελετῆς καὶ διὰ πολλῶν μέσων καὶ κόπων συναινοῦντος καὶ αὐτοῦ ἐπέτυχον τὸ τοιοῦτον βῆμα καὶ οἱ χριστιανοὶ ἐχάρησαν πολὺ καὶ μὲ εὐχαρίστησαν.

4 1851, Νοεμβρίου 30. Ἐπρωτοπαίχθη σήμαντρον εἰς Ἅγιον Μηνῶν.

1852, Μαΐου 17, τὸ Σάββατον εἰς τὸν ἑσπερινὸν τῆς Πεντηκοστῆς ἐπρωτοπαίχθη ἡ καμπάνα δι' ἐνεργείας τοῦ φιλοκρήτου Διονυσίου, ὡς καὶ τὸ ἀνωτέρω σήμαντρον, ἀφοῦ κατὰ πρῶτον διέταξε καὶ ἔπαιζον ἓνα μάσκουλο σιδηρένιο εἰς τὸ ξύλον τοῦ νάρθηκος, διὰ τὰ συνηθίζουσι οἱ ὀθωμακοὶ βαθμηδὸν τοὺς κτύπους ὑπὸ τοιαύτην προφύλαξιν τοὺς προκατήχησεν.

1856. *Εἰς τὴν ὄραν τῆς λειτουργίας τῶν Χριστουγέννων ἔπιασε φωτιά εἰς τὸν Τζεπχανὲ τοῦ ταρσανᾶ καὶ ἔγινε ζημία ἐνὸς ἑκατομμυρίου σκευῶν πολεμικῶν κ.λπ.*

1857, Ἀπριλίου 23 πρὸς 24 ξημέρωμα ἔπιασε φωτιά εἰς τὸ Πασα-καπισὶ καὶ ἔκάη ὀλοτελῶς ἐπιφέραν ζημίαν ἐνὸς καὶ ἡμίσεος ἑκατομμυρίου.

1850, Μαΐου 27, ἡμέραν Σάββατον τοῦ Τυφλοῦ, ἦλθεν ὁ βασιλεὺς Σουλτὰν Ἀπιούλ Μειζήτ ἀπὸ Κωνσταντι[νουπόλιν] διὰ Χανίων εἰς Ἡράκλειον. Ἐκάθησε τρεῖς νύκτας καὶ δύο ἡμέρας—πρωτοφανὲς μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Κρήτης.

1835. Ἦλθεν ὁ Μεχμέτ Ἀλῆ-πασὰς ἀπὸ Αἴγυπτον καὶ ἔκαμε τὴν κάθαρσιν εἰς Ρογδιά.

1836. Ἦλθε πάλιν ὁ ἴδιος ἀντιβασιλεὺς Αἰγύπτου.

1838, Ἰουνίου 3. Ἀπέθανεν ὁ περίφημος Μελχισεδέκ, σιναΐτης Οἰκονόμος εἰς Ἅγιον Ματθαῖον, καὶ τὸν διεδέχθη ὁ Ἰλαρίων ὁ ἐπομένως Ἱεροσητείας, νῦν δὲ Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου ἐπίσκοπος.

1839, Ἰουλίου 20, ἡμέρα Πέμπτη καὶ ὥρα εἰς τὰς 8 τῆς ἡμέρας, 5 ἀπέθανεν ἀπὸ λύπην ὁ αἰμίμησιος Κρήτης Μελέτιος ζήσας χρόνους 38 καὶ Μητροπολίτης ἔξ καὶ γεννηθεὶς τῷ 1801 κατὰ Ἰούλιον.

1857, Νοεμβρίου 29, ἡμέρα Παρασκευή, ἀπέθανεν εἰς βαθὺν γῆρας ὁ Πέτρος Δωρόθεος Ἀγχιαλίτης.

1854, Δεκεμβρίου 28, ἡμέρα [] ἀπέθανεν εἰς Ἀλάγνι ὁ Ἀρκαδίας Ἰωακείμ.

1855. Τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων ἐχειροτονήθη Ἀρκαδίας ὁ Ἱερόθεος, ἡγούμενος τοῦ Ἐπανωσήφης.

1855, Ἰουλίου 27. Ἐχειροτονήθη Πέτρος ἐπίσκοπος ὁ Μελέτιος, ἡγούμενος τῶν Κρεμασιῶν, δώσας παραίτησιν οἰκειοθελῶς πρὸς αὐτὸν ὁ Πέτρος Δωρόθεος.

1857. Ἐτελεύτησεν ὁ Ἰωσήφ Οἰκονόμος Σιναΐτης, Κρῆς Ρογδιανός, ὁ διάδοχος τοῦ Ἰλαρίωνος. Τὸν διεδέχθη ὁ Ἀναστάσιος, πρῶην Δικαῖος Ἰζουβανίας τὴν πατρίδα Μαρμαρά.

1856, 7/βρίου 29 πρὸς 30, εἰς τὰς 9 1/4 ὥρας τῆς νυκτὸς ἔγινεν ὁ φοβερώτερος σεισμός, ὅπου ἐνθυμοῦνται οἱ ἐπιζῶντες. Ἐχάλασεν ὅλον τὸ Ἡράκλειον, τζαμιά, ἐκκλησίας. Μόλις 24 οἰκίαι ἔμειναν, ὀλίγον βλαμμέναι καὶ αὐταί. Ἀναλόγως ὁμως τῆς φθορᾶς ἄνθρωποι ἐχάθησαν ὀλίγοι ἐκτὸς καὶ ἐντὸς κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν καὶ μετὰ ταῦτα ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ σεισμοῦ—ἕως 900 ψυχαί. Ὁ Θεὸς διαφυλάξαι ἡμᾶς. Ἐγὼ εὐρέθην εἰς Σῦρον ἐπιστρέφων ἐκ τῆς Κων/πόλεως καὶ τὴν Τετάρτην ἔφθασα ἐδῶ καὶ εὗρον τὴν φθοράν.

1845, Ἰανουαρίου 30. Ἐχαλάσθη ἐν μέρος τοῦ σχολείου καὶ ἀπέ-

θανον ἐν παιδί καὶ μιὰ γυναίκα καὶ ἐπληγώθησαν πολλοὶ ἄνθρωποι κατὰ τὴν στιγμήν ὅπου εἰσήρχετο ὁ κληρὸς, διὰ τὴν τελέσῃ τὸν ἁγιασμὸν μετὰ τὴν λειτουργίαν, ὡς εἴθισται.

1845, Μαΐου 5, ἡμέρα Σάββατον, ἔγινε φοβερὰ στάσις τῶν Χριστιανῶν ἐναντίον [τῆς] Κυβερνήσεως διὰ Ἀρναουτογιάννην θανατωθέντα διὰ φρικωδεστάτων βασάνων. Καὶ ἱκανοποιήθησαν διὰ τῆς ἐξορίας τοῦ Προέδρου Ρεχίτ-Ἐφέντη καὶ τῆς μεταλλαγῆς τοῦ Κουλουκτζῆ-Μεϊμουρῆ. Ἐγιναν τρεῖς στάσεις μετέπειτα, ἐφυλακίσθη ἐγὼ καὶ ὁ λαὸς μὲ ἐξεφυλάκισε.

6 1843, Ἰανουαρίου 17. Ἐχειροτονήθη ἀρχιερεὺς Χερρονήσου ὁ Χη Μελέτιος καὶ ἀπεσπάσθη ἀπὸ τὸν θρόνον τῆς Μητροπόλεως ἡ ἐπισκοπὴ ἐπὶ Καλλινίκου (Μητρο.) Καλούτζου.

1844. Ἐχειροτονήθη ἀρχιερεὺς Ἀρκαδίας ὁ Ἰωακείμ Ἀρχιμανδρίτης παρὰ Χρυσάνθου Μητροπολ. Μυτιληναίου.

1844, Ἰανουαρίου 6. Ἦλθαν τὰ γράμματα τοῦ Χρυσάνθου ὅτι ἐψηφίσθη Μητροπολίτης Κρήτης ἐλθὼν ἐδῶ ὡς ἔξαρχος κατὰ τοῦ Καλλινίκου καὶ ἐνεργήσας τὴν πιῶσιν του.

1840. Ἦλθεν ὁ Μητροπολίτης Καλλινίκος Γαργαλάδος, ὅστις ἔδωκε τὴν παραίτησίν του μόνος του καὶ ἀνεχώρησε.

1842. Ἦλθεν ὁ Μητροπολίτης Καλλινίκος Καλοῦτζος, κρητικὸς, ὅστις ἀπέθανεν ἐν ἄκρῃ πενίᾳ. Κατατρεχθεὶς παρὰ τοῦ Χρυσάνθου καὶ διαμείνας ἐν τῇ οἰκίᾳ του μῆνας τινὰς ἐτελεύτησε τῇ Παρασκευῇ τοῦ Λαζάρου 1845.

1850. Ἦλθεν ὁ Μητροπολίτης Διονύσιος ὁ Βυζάντιος, ὅστις κοντὰ εἰς τὰ καλά ὅπου ἔκαμε ἔβαλε καὶ τὴν καμπάνα εἰς τὴν Μητρόπολιν, ἀφοῦ πρῶτον ἐκρέμασε σήμαντρον πρῶτος καὶ μετέπειτα τὴν καμπάναν ὁ ἴδιος—τὴν 30 Νοεμβρίου τὸ σήμαντρον καὶ τὸ τρέχον ἔτος, τὸ Σάββατον τῆς Πεντηκοστῆς τὴν καμπάναν.

1856. Τὴν τρίτην τῆς Λαμπρᾶς ἀνεχώρησεν ὁ Διονύσιος Μητροπ. εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ κατατρεχθεὶς ἐχειροτονήθη ὕστερον, τὴν 28 Αὐγούστου Πρόεδρος Πόσνας· καὶ αὐθωρεὶ ἐψηφίσθη ὁ Ἰωαννίκιος πρῶτην Ἰωαννίνων, Ζαγοραῖος, καὶ ἦλθεν ἀπὸ Χανιά εἰς Ἡράκλειον τὴν 18/βρίου 1857 καὶ ἐλειτούργησε τὴν 6 ἰδίου πρώτη λειτουργ. ἐνταῦθα.

1858, Ἰανουαρίου 18. Σάββατον νύκτα πρὸς Κυριακὴν, ἔγινε χιονιὰ καὶ ἔσπασαν ἅπειρα δένδρα, ἀφοῦ ἐξακολουθοῦσε δριμύτατος χειμῶν ἀπὸ 16 ἡμερονυκτίων. Καὶ ἔγιναν ὅλον τὸν μῆνα 3 ἐξακολουθητικαὶ χιονιαὶ καὶ ἔφεραν τὸν ὄλεθρον τῶν ζώων καὶ τῶν δένδρων, ὅσον οὐδέποτε ἐνθυμοῦνται γέροντες τοιοῦτον βαρὺν χειμῶνα.

7 1856, Ἰουλίου 4. Ἀνεχώρησα ἐγὼ ἀπ' ἐδῶ καὶ ἐπῆγα εἰς Σῦρον,

Ἀθήνας, Πάτραν Σμύρνην καὶ Κωνσταντινούπολιν τὴν 19 Αὐγούστου. Καὶ διέτριψα ἔξωθεν ἄχρι τῆς τρίτης Ὀκτωβρίου μετὰ τὸν σεισμόν εὐρεθεὶς εἰς Σῦρον.

1833, Φεβρουαρίου 22, ἡμέραν Τετάρτην, ἤρχισα τὴν Ζωγραφικὴν τὸ πρῶτον.

1851, Ὀκτωβρίου 12. Ἦλθε τὸ διάταγμα καὶ ἔφυγεν ἀπ' ἐδῶ ὁ Μουσταφά-πασὰς διὰ πάντα εἰς Κωνσταντινούπολιν.

1851. Ἐφυγεν ὁμοίως ὁ υἱὸς τοῦ Βελή-πασὰς μετὰ τὸν γυναικωνίτην ὄλον καὶ μετὰ τοὺς θησαυροὺς τοῦ πατρὸς διὰ Κωνσταντινούπολιν.

1855. Ἦλθε πάλιν ὁ Βελή-πασὰς ὡς διοικητὴς τῆς νήσου ἀπὸ τῆν θέσιν πρέσβευς τῆς Γαλλίας διαδεχθεὶς εἰς τὴν διοικητικὴν θέσιν τὸν Μεχμέτ Ἐμὴν-πασάν.

1854. Ἀπεβίωσεν ὁ μακαρίτης Μιχαὴλ Πολυχρονίδης, ἀγιογράφος καὶ ἡμέτερος διδάσκαλος, εἰς χωρίον Ἁγίον Μύρωνα Ἰουλίου 2, ἡμέρα Παρασκευὴν, εἰς τὰς 8 ὥρας τῆς ἡμέρας.

1849, Ἰανουαρίου 8, 9, 10. Ἐγένετο μεγίστη χιονία εἰς ὅλην τὴν νήσον καὶ ἐξηράνθησαν δένδρα πολλά, πλὴν εἰς Μυτιλήνην καὶ ἄλλους τόπους ἐξηράνθησαν περισσότερα. Εὐρέθη εἰς χωρίον Ἀλάγνι, ὅπου διέμεινα 9 ἡμέρας μὴ δυνάμενος νὰ ἀναχωρήσω.

1858, Ἰανουαρίου 11, ἡμέρα Σάββατον τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου, ἡ ὥρα εἰς τὰς 7 τῆς ἡμέρας, ἀνεγνώσθησαν τὰ βασιλικά φερμάτια μετ' ὅλης τῆς ἐθιμοταξίας καὶ εἰσῆχθη εὐθύς τὸ Νιζὰμ-ἀσκέρι κατὰ πρῶτον εἰς τοὺς Τούρκους κάμνοντες τὴν ἀρχὴν οἱ πρόων τοπιτζῆδες, ἀφοῦ πρό τινων ἡμερῶν εἰσῆχθη καὶ εἰς τὰ Χανιά.

1587, Νοεμβρίου [] Κυριακὴ, ἔθρονιάσθη ἡ ἐκκλησιὰ 8 τῆς Ὑπαπαντῆς, ἀφοῦ εἶχεν ἔν ἔτος νὰ λειτουργηθῆ μετὰ τὸν σεισμόν.

1858, Μαρτίου τρεῖς. Ἐγένετο ἔκλειψις ἡλίου 2 ὥρ. μ. μεσημβρίαν διαρκέσασα δύο ὥρας.

1858, Ἀπριλίου 4, ἡμέρα Παρασκευὴ, ἄρχισε χεῖμων ἀπὸ πρωΐας διαρκέσας ἕως τὴν Κυριακὴν μετὰ μεσημβρίαν ἀκαταπαύστως μετὰ χιόνος εἰς τὰ ὄρη.

1858, Μαΐου 5. Ἦλθεν ἡ εἰδησις ὅτι οἱ ἐν Χανίοις χριστιανοὶ ἦλθαν εἰς τὰ ἔξω τῶν Χανίων ἔνοπλοι ζητοῦντες ἐπωφελεῖς ζητήματα, ἐν οἷς καὶ τὴν ἔξωσιν τοῦ Βελή-πασά. Τὴν 7 ἰδίου ἀνεχώρησεν ἀπ' ἐδῶ μετὰ στρατοῦ διὰ νὰ τοὺς κτυπήσῃ, καὶ μετὰ βεβιασμένας ὑπογραφὰς κατὰ τῶν πράξεων τῶν Χριστιανῶν. Μετὰ μίαν ἡμέραν εἰσῆλθον ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν πάντες οἱ τοῦρκοι, οἵτινες διὰ τῆς ἐνόπλου βίας εἰσῆλθον εἰς τὰς οἰκίας τῶν Χριστιανῶν. Τὴν 17ην ἰδίου, ἡμέραν Σάββατον, εἰς τὰς 8 ὥρας τῆς ἡμέρας ἔγενετο ἡ τρομερὰ ἔνοπλος στάσις εἰς τοῦ Πασᾶ-καπισὶ ζητοῦντες ἕνα χριστιανόν, ὅτι ἐπλήγωσεν ἕνα τοῦρκον,

καὶ ἔχοντες τοῦτο ζήτημα νὰ σφάξουν τοὺς Χριστιανούς· πρὸ ἡμερῶν προμελετημένον.

Εἰς τὰς 15 τοῦ ἰδίου ἀπέθανεν ὁ ἀείμνηστος Κυδωνίας Κάλλιπος ἀπὸ ἀποπληξίας ἕνεκα τοῦ πάθους τοῦ Βελῆ καὶ Μητροπολίτου περὶ αὐτοῦ.

Τῇ 30 Ἰουνίου, ἡμέρα Δευτέρα, ἦλθεν ὁ Σαμῆ-πασὰς διοικητὴς τῆς Κρήτης καὶ τὴν ἐπιούσαν ἔφυγεν ὁ προκάτοχός του Βελῆ-πασὰς πρὸς εὐχαρίστησιν γενικὴν τῶν Χριστιανῶν.

Τῇ 8 Ἰουλίου, ἡμέρα Τρίτη, ἦλθεν ἡ χαροποιὰ εἰδήσις ὅτι ἐδόθησαν πλήρη τὰ ζητήματα τῶν Χριστιανῶν καὶ ὅτι διελύθησαν οἱ Χριστιανοὶ εἰς τὰς θέσεις των.

9 1858, Ἰουλίου 31. Ἐφυγεν ὁ Βελῆ-πασὰς ἀπὸ τὰ Χανιά καταιρεγμένος ἀπὸ τοὺς Κρητίας. Καὶ τὴν προτεραίαν ἦλθεν ὁ Σαμῆ-πασὰς διοικητὴς τῆς Κρήτης. Τὸν Σαμῆ-πασὰν διεδέχθη ὁ Χουσεῖν-πασὰς, πρῶην κεχαγιάβης τοῦ Μεχμέτ Ἐμὶν-παχιᾶ. Τοῦτον διεδέχθη ὁ Ἰσμαῆλ-παχιᾶς ἕγγονος τοῦ Τεπεντελενλῆ Ἀλῆ-παχιᾶ.

1858, Ἰουλίου 16. Ἀπέθανεν ὁ Μητροπολίτης Ἰωαννίκιος Ζαγοραῖος εἰς τὰ Χανιά.

1858, Ἰουλίου 27. Ἦλθεν ἐδῶ (Ἡράκλειον) ὁ Ἀχμέτ Ἐμὶν-πασὰς πρὸς τιμωρίαν τῶν κακούργων, ἀλλὰ μετὰ 11 ἡμέρας ἀνεχώρησε μηδὲν πράξας.

1858, Ἰουλίου 27. Ἐχειροτονήθη διάδοχος Μητροπολίτης τοῦ Ἰωαννικίου ὁ Διονύσιος Ἀνδριανουπολίτης ἀπὸ Μέγας Πρωτοσύγκελλος καὶ τὴν 29 Αὐγούστου ἀνεγνώσθησαν ἐδῶ τῆς εἰδήσεως τὰ γράμματα].

7/βρίου 14. Ἀνεδέχθη χρῆ δημογεροντικά, ἀφοῦ κατὰ τὰς ἀρχὰς Αὐγούστου καὶ 7/βρίου ἔγιναν διάφοραι συνελεύσεις.

8/βρίου 3. Ἐγινε συνέλευσις παρὰ τῶν πληρεξουσίων τῶν ἐπαρχιῶν καὶ ἐκλέχθη πληρεξούσιος διὰ τὰ Χανιά.

Ἰδίου 4, ἡμέρα Σάββατον, ἔβρεχε μέχρι τῆς Κυριακῆς ἑσπέρας, ὥστε τοιαύτην ῥαγδαίαν βροχὴν δὲν τὴν ἐνθυμοῦνται οἱ γέροντές μας.

27 ἰδίου, Δευτέρα, ἦλθε νέος Μητροπολίτης, ὁ Διονύσιος, ἀπὸ Κωνσταντινούπολιν καὶ αὐθημερὸν ἀνεχώρησα ἐγὼ διὰ Χανιά ὡς πληρεξούσιος Ἡρακλείου. Καὶ εἰς τὰς 2 9/βρίου ἐλειτούργησε κατὰ πρῶτον καὶ ἐχειροτόνησε πρωτοσύγκελλον τὸν Μελέτιον, πρῶην ἐφημέριον Λασιθιώτην, λίαν ἀναλφάβητον.

Τὴν δὲ πρῶτην Νοεμβρίου ἐκλέχθη ἐγὼ καὶ διὰ ψήφων καὶ διὰ κλήρου, ὡς πληρεξούσιος διὰ Κωνσταντινούπολιν, εἰς Χανιά καὶ ἐκεῖθεν ἦλθον εἰς Ἡράκλειον. Καὶ τῇ 18 Νοεμβρίου 1858 ἡμέρα ἀνεχώρησα ἐγὼ διὰ Κωνσταντινούπολιν ὡς Πληρεξούσιος τῆς Κρήτης, τῇ

δὲ 20 Ἰουλίου, ἡμέρα Τετάρτη, 1860 ἀνεχώρησα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἦλθον ἐδῶ τῇ 25ῃ Ἰουλίου. Αὐθημερὸν ἀνεχώρησα διὰ Χανιά πρὸς προσκύνημα τοῦ Πασᾶ.

1860. Ἦλθεν ἐδῶ ὁ Τεφῆκ-πασὰς προβιβασθεὶς ἀπὸ Ρέθυμνον τὴν 12 Αὐγούστου καὶ μετὰ ὀλίγας ἡμέρας ἀνεχώρησεν ὁ Χασὰν-παχιάς, καϊμακάμης Ἡρακλείου, κατατρεχθεὶς ἀπὸ τοὺς κατοίκους.

1860, Νοεμβρίου 30 πρὸς 31. Ἐγινε νότιος ἄνεμος τόσον σφοδρὸς, ὅπου ἔκαμε βλάβην εἰς τὸ Μαλεβύζι καὶ εἰς ἄλλας ἐπαρχίας. Τῇ 30 Ἰανουαρίου τοῦ 61 ἔγινε πάλιν ὁμοία καταιγὶς καὶ ἐπροξένησε πολλὴν βλάβην καὶ φθορὰν εἰς τὰ δένδρα. Τὴν 26 Φεβρουαρίου ἔγινε τρομερὰ τρι[κυ]μία ἀπὸ τὰς ἀσυνήθεις καὶ ἔσπασε πλοῖα πολλὰ εἰς τὸν λιμένα μας ἐδῶ καὶ εἰς Χανιά καὶ παντοῦ καὶ ἐξερρίζωσε δένδρα καὶ ἔκαμε θραῦσιν πολλὴν καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀρκαδίας.

1860. Ἀνεγνωρίσθη διὰ βασιλ. φιρμανίου τὸ σύστημα τῶν Δημογερόντων ἐν Κρήτῃ καὶ ἔκτοτε δικάζουν ἀνεμποδίτως πάσας τὰς κληρονομικὰς δίκας. Ἐδῶ ὑπῆρχε σκιά τις Δημογεροντίας ἀπὸ τὰ 1843.

1861, Μαΐου 15, ἡμέρα Δευτέρα, ἄρχισε χεῖμων με βροχὴν ραγδαίαν 24 ὥρας, τὴν ὁποίαν δὲν ἐνθυμοῦνται οἱ γέροντες, ἂν καὶ ὁ Ἀπρίλιος καὶ πρὸ τῶν 15 τοῦ Μαΐου ἐγίνοντο ἐπανελημμένως βροχαί.

[18]61, Μαΐου 21. Ὑψώθη ἡ ρωσικὴ σημαία μετὰ παρατάξεως θρησκευτικῆς καὶ 21 κανονοβολισμούς. Ὑπῆρχε καὶ πρὶν ρωσικὸν πρακτορεῖον πλὴν συγχωνευμένον μετὰ λοιπῶν [.]. Εἰς δὲ τὰ 1860 ἦλθε πρόξενος ὁμογενῆς εἰς τὰ Χανιά κατὰ [. . .] ὁ κ. Δενδρινὸς καὶ αὐτὸς διέταξε ὁμογενὴν καὶ εἰς τὸ ἐδῶ πρακτορεῖον, ἔκαμε δὲ τὴν μεγαλυτέραν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ρωσόφρονας καὶ λύπην εἰς τοὺς Τούρκους.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἦλθαν σιδήρινα τὰ νεόχυτα τηλεβόλα καὶ ἠλλάχθησαν μετὰ τὰ προύντιζινα ἐκεῖνα τὰ ὥραϊα ἐνετικά καὶ πολύτιμα.

Ἰουνίου 15, ἡμέρα πέμπτη, ἦλθεν ἡ εἶδησις τοῦ θανάτου τοῦ Σουλιάν Ἀπιούλ-Μειζήτ καὶ ἡ ἀνάβασις τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀπιούλ-Ἀζίζ. Οἱ τοῦρκοι ὑπερεχάρησαν φρονοῦντες τὰς ἐποχὰς τοῦ Γιανιζαρισμοῦ ἐπανερχομένας. Οἱ ἀνόητοι!

18 Ἰδίου, Κυριακῆς τῶν Ἀγίων Πάντων. Ἐπεφάνη κατὰ πρῶτον κομήτης, ὅστις ἔφερε ἔκστασιν διὰ τὸ μέγεθός του.

2 Ἰουλίου. Ἦλθεν εἰς Χανιά ὁ Ἰσμαήλ-πασὰς ὁ ποτὲ ἀρχίατρος καὶ διοικητὴς πόλεως τῆς Σμύρνης. Τὴν ἐπιούσαν ἔφυγεν ὁ προκάτοχος τοῦ Ἰσμαήλ-πασᾶ διὰ Κων/λιν.

3 Ἰδίου. Ἦλθεν ἐδῶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σιναίου Καλλίνικος χάριν περιηγήσεως. Ἐλειτούργησεν εἰς τὸ Σιναϊτικὸν τὴν 9 Ἰδίου.

11-ιδίου. Ἀνεγνώσθη τὸ φερμάνι τῆς ἀναβάσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ Σουλτάν Ἀπιούλ-Ἀζίζ εἰς τὴν πλατεῖαν τῶν Τριῶν Καμαρῶν μεθ' ὅλης τῆς παρατίξεως ἐπ' ἀκροάσει πάντων ἐν γένει τῶν κατοίκων ἀντιπροσωπεύειτο ὁ Μητροπολίτης ἀσθενῶν παρὰ τοῦ ἁγίου Σιναίου.

II Κατὰ τὸν Αὐγουστον διωρίσθη ὑπὸ συνελεύσεως Ἐφορεία Σχολείων πενταμελῆς, μέλος τῆς ὁποίας ἤμην καὶ ἐγώ. Τὴν 30 ἰδίου κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου ἐψάλη δοξολογία κατὰ πρῶτην φορὰν εἰς τὰς τρεῖς τῆς ἡμέρας εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, ὅπου ἦλθεν ὁ ὑποπρόξενος Μητσοτάκης μετὰ καβάσηδες καὶ πλήθη λαοῦ. Εἰς τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ἐχαιρέτα τὸ φρούριον διὰ 21 τηλεβόλων.

Τῇ 28 7/βρίου ἦλθεν ἐδῶ ὁ Γ. Διοικητὴς τῆς Κρήτης Ἰσμαήλ-πασὰς κατὰ πρῶτον ἐπισκεφθεὶς τὴν πόλιν μας, τῇ δὲ 3 8βρίου ἐπεσκέφη τὰ σχολεῖα μας ὑποδεχθεὶς μετὰ πλήρους παρατάξεως.

Τὴν 5 10/βρίου ἀνεγνώσθη τὸ διάταγμα νὰ πληρώσουν οἱ κάτοικοι τῆς Κρήτης 500 χιλ. γρ. [. . .] λαμβάνοντες χαρτονόμισμα, καὶ μετὰ τρεῖς μῆνας νὰ ἔμβη εἰς κυκλοφορίαν ἐπὶ τῆς ὅλης Νήσου. Ἰδωμεν—Ἐπληρώθη μὲν τὸ ποσὸν ἀλλὰ δὲν ἔμβηκεν εἰς κυκλοφορίαν τὸ χαρτονόμισμα.

1862, Ἰανουαρίου 6 πρὸς τὴν 7, ξημέρωμα Κυριακῆς, τὴν 4²⁰/60 τῆς νυκτὸς ἔγινεν τρομερὸς σεισμὸς αἰσθητὸς εἰς ὅλην τὴν νῆσον, εὐτυχῶς ὁμοίως δὲν ἔγινε ἡ παραμικροτέρα βλάβη πουθενὰ μῆτε εἰς τὰ κτήρια, οὔτε εἰς ἀνθρώπους πρὸς μέγαν θαυμασμὸν ὄλων ἡμῶν.

1862, Φεβρουαρίου 24, Κυριακῆς τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἐγινεν ἀρχὴ νὰ κρημνίζουσι τὰ τεῖχη πρὸς ἀνέγερσιν τῆς πρὸ πολλῶν χρόνων ἐπιθυμητῆς καὶ μελετωμένης ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Μην[ᾶ].

Μαρτίου 21, Τετάρτη τοῦ Μ. κανόσιος. Ἐγινεν ἡ ἀρχὴ τῶν θεμελίων καὶ τὴν 25 ἰδίου, Κυριακῆς ε' τῶν νηστειῶν, ἐτέθη ὁ θεμέλιος λίθος μεθ' ὅλης τῆς λαμπρότητος παρὰ τοῦ Διονυσίου Κρήτης τοῦ Ἀνδριανουπολίτου. Ἀρχιτέκτων δὲ αὐτῆς ὁ Ἀθανάσιος Μούσης ἐκ Ταταούλων.

[18]62, Μαΐου 19. 2 1/2 ὥρ. τῆς ἡμέρας Σάββατον ἔγινεν σεισμὸς αἰσθητὸς ἄνευ βλάβης. Πρὸ ὀκτῶ ἡμερῶν Σάββατον πρὸς Κυριακὴν, εἶχε γίνεαι καὶ ἄλλος ὁμοίος.

[18]62, Μαΐου 20. Ἐψάλη ἐπίσημος δοξολογία διὰ τὴν ἀνάβασιν τοῦ β[ασιλέως] Ὀθωνος πρῶτην ἤδη φορὰν ἐπὶ προξένου Ἰω. Παπακωστοπούλου.

[18]62, Ἰουνίου 9, ἡμέρα Σάββατον 11 1/2, ὥρα τῆς πρωίας, ἔγινε σεισμὸς διαρκέστατος καὶ τρομερὸς ἐμ[π]λήσας τοὺς κατοίκους φοβεροῦ τρόμου. Μετὰ ταῦτα τὴν ἰδίαν ἡμέραν ἔγιναν ἄλλοι δύο, πλὴν

πάντες ἐσιτάθησαν ἀβλαβεῖς καθὼς καὶ τὴν 6 τοῦ ἰδίου ἔγινεν καὶ ἄλλος καὶ αὐτὸς ἐπίσης ἀβλαβής.

Αὐγούστου πέντε. Ἦλθε ὁ Ναζιφ καϊμακάμ-βεης ἀντικαταστήσας τὸν Τεφικ καϊμακάμπαχην.

12

Ἰδίου 5, Κυριακή. Ἐγινεν κατὰ πρῶτον λαχεῖον τῶν χειροτεχνημάτων τῶν κορασίων ἐν τῇ σχολῇ πρὸς ὄφελος τῆς σχολῆς ἐνεργηθὲν παρ' ἐμοῦ συγκατατεθέντων τῶν συνεφόρων μου διὰ δέκα χιλ. γρόσια. Ὁφελήθη 8 χιλ. τὸ σχολεῖον καὶ ἔμεινε τὸ ἥμισυ ὑλικὸν εἰς σχολεῖον.

8/βρίου 14, ἡμέρα Κυριακή. Ἦλθεν ἡ εἶδησις τῆς πτώσεως τῆς δυναστείας τοῦ Ὀθωνος καὶ ἔγιναν χαρὰ καὶ ἐπιδείξεις δημόσιαι. Καὶ τὴν 4 9/βρίου ἐψάλη δοξολογία διὰ τὸ Ἔθνος καὶ ἔγινε καὶ πάλιν ἐπιδείξεις δημοσία.

1863, Ἀπριλίου 1, Δευτέρα τοῦ Πάσχα. Ἐδοξολογήθη καὶ πάλιν ἡ εἶδησις τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ Γεωργίου πρώτου, βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, μετ' ἐπιδείξεως καὶ αὐθις μεγάλης.

Ἰδίου 4, τῆς Παρασκευῆς τῆς Διακαινησίμου ξημέρωμα, εἰς τὰς 4 παρὰ δέκα λεπτὰ τῆς νυκτός, ἔγινε σεισμὸς διαρκῆς, πλὴν πάντῃ ἀβλαβής.

Τῇ 10 ἰδίου, τῇ Τετάρτῃ πρὸς τῇ Πέμπτῃ ξημέρωμα, εἰς τὰς 3 1/2 ὥρ. τῆς νυκτός, ἔγινεν καὶ ἕτερος δυνατὸς καὶ διαρκέστερος, πλὴν καὶ τοῦτος ἀβλαβής, ὅστις κατέστρεψε τὴν Ρόδον.

Τῇ 20 Μαΐου πρὸς τὴν 21, εἰς τὰς 4 ὥρας τῆς νυκτός, ἔγινεν ὀλικὴ ἔκλειψις τῆς σελήνης εἰς βαθμὸν σπάνιον, διαρκέσασα μέχρι τῶν 6, ὅπου ἄρχισε νὰ διαλύειται μέχρι τῶν ἑπτὰ καὶ τινῶν λεπτῶν.

Τῇ 29 Αὐγούστου ἐπέστρεψαν ἀπὸ Χανία οἱ ἀντιπρόσωποι, οἵτινες πρὸ 12 ἡμερῶν εἶχον ἀπέλθει ἐκεῖ ἐν γενικῇ συρλεύσει ἕνεκα τῶν Σφακίων.

Τῇ 28 7/βρίου πρὸς τὴν νύκτα τῆς Κυριακῆς ἔγινε σεισμὸς, ἀλλ' ἀβλαβής.

Τῇ 22 8/βρίου ἦλθεν ἡ εἶδησις τοῦ ἐρχομοῦ τοῦ Γεωργίου Α', βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, καὶ τῇ 26, ἡμέρα Σάββατον, ἐψάλη ἐπίσημος δοξολογία, ἔγινε φωταψία εἰς τὸ Προξενεῖον καὶ εἰς τὴν μικρὰν λέσχην καὶ ἐπιδείξις γενικὴ, τοῦ ὑποπροξένου Ἰωαν. Παπακωστοπούλου ἐνεργήσαντος.

Τετάρτη τῆς Μ.40ῆς 1864.

Τῇ 4 Μαρτίου Τοῦρκοι τρεῖς οἰνόφυλγες ἀπεπειράθησαν νὰ κτυπήσουν τὸν Μητροπολίτην Διονύσιον καὶ ὀλίγου δεῖν νὰ γίνῃ στάσις καὶ ἐκτὸς καὶ ἐντὸς.

Τῇ 9 ἰδίου ἀνεχώρησε ὁ Μητροπολίτης Διονύσιος Ἀνδριανοπολίτης ὡς συνοδικός.

13 Τῇ 13 ἰδίου ἐσκότωσεν ἓνας Χριστιανὸς ἓνα Τοῦρκον εἰς τὸ καπηλεῖον καὶ ἔγινεν στάσις καὶ πάλιν τῶν Τούρκων, ζητούντων παρὰ τῆς Διοικήσεως ἐκδίκησιν τοῦ φόνου ἔχοντες τὸν νεκρὸν ἔμπροσθεν τοῦ Διοικητηρίου μὲ γυμνὸν μαχαίρι εἰς τὴν μέσην. Ὡπλίσθησαν οἱ ἐκτὸς Χριστιανοὶ καὶ οἱ ἐντὸς ἐτοποθετή[θη]σαν πρὸς ἄμυναν εἰς τὰς οἰκίας των. Ἐγινεν γενικὴ ἀναφορὰ πρὸς τὸν Σουλτάνον κτλ.

Τῇ Ἀπριλίου ἦλθεν ὁ Γεν. Διοικητῆς Ἰσμαήλ-παχιάς διὰ Χανίων καὶ συνέλαβεν 28 ταραξίας.

Τῇ 30 ἰδίου τοῦ ἐδόθη παρὰ τῆς Χριστ. κοινότητος δεῖπνον μέγα ἐκ 44 συνδαιτημόνων, Ὀθωμ. καὶ Χριστιανῶν, εἰς τὴν Μητρόπολιν. Τὴν 2 Μαΐου ἀνεχώρησε διὰ Χανιά.

Εἰς τὰς 2 Ἰουλίου, Πέμπτη, ἔγινεν τοιαύτη ζέστη ὥστε 2 γυναῖκες ἀπέθανον εἰς Χανιά, καθόσον ἀνέβη τὸ θερμομέτρον εἰς [] βαθμούς. Τὸ ἑσπέρας πρὸ τῆς δύσεως τοῦ Ἥλιου ἐφάνη φωτιὰ εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν, ἣτις κατέπεσε εἰς Σητεῖαν, κατὰ τὸ χωρίον Λιθίνες—λίαν περιεργον μετέωρον. Ἀπέθανον καὶ 2 ἄνδρες παρὰ τὸ ὄρος Καθαρόν.

Εἰς τὰς 4 10βρίου πρὸς τὰς πέντε ἔγινεν ἓνας νότιος ἄνεμος, ἄξιος νὰ σημειωθῇ διὰ τὴν θερμότητα.

Εἰς τὰς 16 ἰδίου ἦλθεν ἐκ Χανίων ὁ Σαπῆτ-παχιάς καὶ τῇ 29 ἰδίου ἀνεχώρησεν ὁ προκάτοχός του Ναζίφ-πεης. Ἐπεσε καὶ ἐν κῆτος φαλαίνης εἰς τῆς Βιάννου τὰ μέρη ὑπερμέγεθες.

1865

Ἀπριλίου 4, ἡμέρα τοῦ Πάσχα, ἐν καιρῷ τῆς λειτουργίας ἔγινε πυρκαϊὰ εἰς τὸ διοικητήριον ἔμπρὸς καὶ ἐκάησαν 4 μαγαζιά, ἐν οἷς καὶ τοῦ Ἑβραίου Ξαπατάκη, ἀξίας 500.000 γρ.

Ἀπριλίου 20 πρὸς τὴν 21, τρίτη ἑσπέρας, ἄρχισε χειμὼν διαρκέσας τέσσαρα ἡμερονύκτια μὲ χιόνας, βροχάς, χαλάζας κλ. Ἐβλαψε καὶ τὰ ἀμπέλια ὀλίγον καὶ τὰ ὀπωρόδενδρα. Ἐκαμε καὶ μικρὸν σεισμόν. Εἰς τὰς 23 καὶ μετὰ ὀκτὼ ἡμέρας, ἡμέρα Σάββατον, ἔγινε καὶ πάλιν σεισμός, ἀλλ' ἀβλαβής.

Ἰουνίου 5, ἡμέρα Σάββατον, ἐτέθη ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ διοικητηρίου.

7/βριος ἰδίου ἔτους. Ἡνοίχθη ἡ δημόσιος βιβλιοθήκη καὶ ἠγοράσθη τὸ Παρθεναγωγεῖον ὑπὸ τοῦ Διαμαντίδου.

Τὸν 8βριον ὄλον ἠκολούθησεν ἐπὶ τέτρασι συνελεύσεσιν ἡ πολύκροτος ἐκλογή μου ὡς δημογέροντος Ἡρακλείου ὅποτε τὸ ζήτημα τῆς ἀγαμίας ἀνεφάνη.

14 Νοεμβρίου πρώτη πρὸς τὴν δευτέραν ξημέρωμα. Ἄρχισε βροχὴ ἀπὸ τὴν πρώτην ὥραν τῆς νυκτὸς μέχρι τῆς ἐνάτης, καὶ ἐπλημμύρησεν ἡ ἀγορὰ καὶ ἐβυθίσθη, ἐχάλασε τὸ τελωνεῖον, ἐπνίγη ὁ φύλαξ τοῦ τελω-

νείου. Ἐγινε μεγίστη ζημιὰ εἰς πολλούς, ὥστε γέροντες ἄνθρωποι δὲν ἐνθυμοῦνται ὁμοίαν πλημμύραν ἐντὸς τοῦ Ἡρακλείου. Τὸ ἴδιον ἔγινε καὶ εἰς Ρέθυμνον καὶ Χανία, μόνον εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ πλησιόχωρα παράλια.

Εἰς αὐτὰς τὰς ἡμέρας ἤρχισεν ἡ περὶ μοναστηριακῆς διαχειρίσεως συνέλευσις ὑπὸ τε τῶν ἐπισκόπων, τῶν ἡγουμένων καὶ τῶν πληρεξουσίων Ἡρακλείου καὶ ἐπαρχιῶν, καὶ μετὰ δεκαήμερον συζήτησιν ἔγινεν ὁμόθυμος συμφωνία.

1866

Μαρτίου 1. Ἦλθεν ὁ Μητροπολίτης Διονύσιος μετὰ διειτῆ διαμονὴν ἐν Κωνσταντινίᾳ ὡς συνοδικός.

Μαΐου 15, τῆς Πεντηκοστῆς. Ἐπεδόθη ἡ γενικὴ ἀναφορὰ τῆς Κρήτης εἰς τὸν Διοικητὴν Ἰσμαήλ-παχιά, ἀφοῦ πρότερον πρὸ μηνῶν συνηχθησαν ἐξ ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν ἀντιπρόσωποι πρὸς σύνταξίν της. Δὲν εἰσηκούσθησαν, ἔλαβον τὰ ὄπλα πρὸς ὑπεράσπισιν, κατέφυγον πάντες ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν εἰς τὰ ὄρη, ἀνεπέτασαν σημαίαν σύμμικτον τῶν τριῶν δυνάμεων καὶ τῆς Ἑλλάδος. Ὅλα ταῦτα ἐγένοντο μέχρι τῆς κάτωθι ἐποχῆς.

20 Μαΐου. Ἄρχισε βροχὴ ὡς ἐν ἡμέρᾳ χειμῶνος μετὰ ψύχους διαρκέσαντος μέχρι τῆς 21.

22 Ἰδίου, εἰς τὰς 11 ὥρας τῆς ἡμέρας, ἔγινεν σεισμός ἰσχυρὸς ἄνευ οὐδεμιᾶς βλάβης.

22 Αὐγούστου. Ἄρχισαν αἱ καθημεριναὶ σιτήσεις κατὰ τῶν Χριστιανῶν. Ἄρχισεν ἡ γενικὴ καταστροφὴ τῶν πλησιοχώρων, στρατὸς τακτικὸς φυλάττει τοὺς Χριστιανούς ἐντὸς τῆς Μητροπόλεως. Τὴν 25 ἀπέθανεν ὁ Γέρον Καπνιστός. Ἐνεκα τοῦ φόβου ἐσυνοδεύθη ὁ νεκρὸς μετὰ στρατοῦ τακτικοῦ καὶ ἀτάκτου, τοῦ χιλιάρχου καὶ πεντακοσιάρχου παρακολουθούτων. Ὁ Μητροπολίτης, ὁ Ἀρκαδίας καὶ ἄ. ἱερεῖς, οἱ μένοντες εἰς τὴν πόλιν, καὶ οἱ ὀλίγιστοι Χριστιανοί, συνώδευσαν τὴν ἐκφορὰν.

Τὴν 29 Αὐγούστου τοῦ Ἰδίου ἔτους 1866 ἀνεχώρησα ὡς πρόσφυξ ἐν Ἑλλάδι. Περιῆλθον πόλεις τινὰς καὶ νήσους, μετέβην εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπανῆλθον ἐν ἔτει 1869, Ἰουνίου 16. 15

Τὸ 1869, Ἀπριλίου 8, ἔφθασεν ὁ νέος Μητροπολίτης Μελέτιος. Ἡ τελευταία του λειτουργία ἦτον Κυριακὴ τῶν Προπατόρων καὶ τὴν 18 Δεκεμβρίου ἀνεχώρησε διὰ παντός κατὰ τὸ 1873, ἀρχιερατεύσας ἐνταῦθα 4 1/2 χρόνους ὄχι καλῶς.

Τὸ 1870, Ἰανουαρίου 20, ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος Χερσόνησου ὁ Τιμόθεος Καστρινογιαννάκης, παραιτηθέντος ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ πρώην Χερσόνησου Μελετίου, τοῦ ἀπὸ 1843, ἔνεκα βαθυτάτου γήρατος. Καὶ

τῆ 28 Φεβρουαρίου, πρωτοσάββατον, ἐξῆλθε εἰς τὴν ἐπαρχίαν του.

Τὸ ἴδιον ἔτος ἐπεκράτησε ἀνομβρία καὶ λειψυδρία μεγίστη μέχρι τὴν 7 Μαρτίου, ὅπου ἄρχισε χειμῶν μὲ βροντάς, ἀστραπάς, χιόνας καὶ χαλάζας διαρκέσας 28 ὅλας ἡμέρας.

Τὴν πρώτην Ἀπριλίου πρὸς τὴν δευτέραν, 1 μ. μεσονύκτιον ἔγινεν σεισμός διαρκής, πλὴν ἀβλαβής.

Τὴν 12 Ἰουνίου περὶ τὰς 10 1/2 τῆς ἡμέρας, ἡμέρα Παρασκευῆ, ἔγινε σεισμός διαρκέσας μέχρι 50 δευτερολέπτων καθ' ἅπασαν τὴν νῆτον, ἀλλ' εὐτυχῶς οὐδὲν συνέβη δυστύχημα ἐκτὸς ὀλίγων τοίχων. Ἦτον ἀπόρροια τοῦ ὑφαιστείου τῆς Θήρας.

Τὴν 30 Ἰουνίου πρὸς τὴν 1 Ἰουλίου, περὶ τὰς τρεῖς τῆς νυκτός, ἔγινεν ὀλικὴ ἔκλειψις τῆς σελήνης. Διήρκεσε μίαν ὥραν ἢ ἔκλειψις, 1 ὥραν διήρκεσε τὸ σκότος, καὶ εἰς μίαν ὥραν ἢ ἐντελὴς διάλυσις. Τὸ ὅλον διήρκεσε τρεῖς ὀλοκλήρους ὥρας. Εὐρέθη εἰς τὸ χωριὸν καὶ παρέλαβον τοὺς χωρικοὺς, χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζουν, καὶ τοὺς ἔκαμα νὰ θαυμάσουν καὶ νὰ μὴ φοβηθοῦν.

Εἰς τὰς 12 καὶ 13 Ὀκτωβρίου ἰδίου ἔτους ἐφάνη βόρειον σέλας σπάνιον εἰς τὴν γεωγραφικὴν μας μοῖραν. Περὶ τούτου πολλὰ ἐλάλησαν αἱ ἐφημερίδες.

Τὴν 13 Κυριακὴν τῶν Ἁγίων Πατέρων, ἐλειτούργησεν ὁ Μητροπολίτης Μελέτιος μετὰ ἐξι ἐπισκόπων: Ἀρκαδίας Γρηγορίου, Χερρονήσου Τιμοθέου, Ἱεροσητείας Νεοφύτου, Πέτρας Μελετίου, Κυδωνίας Γαβριήλ, καὶ Κισσάμου [], τοῦ Ρεθύμνης Ἰλαρίωνος καὶ Λάμπης Παΐσιου ἀσθενοῦντος καὶ ἀπόντος. Συνῆλθον ἅπαντες οἱ ὀκτὼ ἐπίσκοποι μετὰ τῶν ἡγουμένων τῶν σταυροπηγιακῶν καὶ ἐνοριακῶν μοναστηρίων τῆς Κρήτης, τῶν δημογερόντων τῶν πέντε τμημάτων καὶ τῶν προκρίτων καὶ συνέταξαν τὸν κανονισμόν τὸν περὶ μοναστηριακῶν κτημάτων κ.λπ.

16 Κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος 70, τῆ 10 Δεκεμβρίου, εἰς τὰς ὀκτὼ ὥρας τῆς ἡμέρας, ἔγινεν ἔκλειψις ἡλίου σχεδὸν ὀλική, τὰ 95 % . Δὲν ἔγινε δὲ ἀναλόγως ἡ σκοτεινίασις, διότι ἦτον νεφελώδης ἡ ἡμέρα καὶ νότιος σφοδρὸς ἄνεμος. Πρὸ τινῶν ἡμερῶν ἔγιναν καὶ 2 σειμοί, ἀλλ' ἀβλαβεῖς. Διήρκεσε δὲ ἡ ἀνομβρία μέχρι 21 Δεκεμβρίου, ὅπου ἔβρεξε καλά, διότι μέχρι ταύτης ὀλίγον εἰς ὀλίγας ἡμέρας μόνον ἔβρεξε. Καὶ οἱ ἄνθρωποι κατέφυγον εἰς λιτανίας. Αἱ πηγαὶ καὶ τὰ φρέατα τῆς τε πόλεως καὶ τῶν ἐπαρχιῶν ἐστείρευαν καὶ ὑπῆρχε γενικὴ ἀνυδρία.

1871, Μαρτίου 12, Παρασκευῆ τῆς Ἀκαθίστου. Ἐγινεν κατὰ πρώτην φορὰν γενικὴ ἀγοραπωλησία (παζάρι) εἰς τὴν πλατεῖαν τῶν Τριῶν Καμαρῶν, καθ' ὁμοιότητα τῶν λοιπῶν μουτσαριφλικίων καὶ τῆ αὐτῆ ἑσπέρα ἐπαίχθη καὶ δευτέρα καμπάνα εἰς Μητρόπ[ολιν]. Τὸ

παζάρι μετ' ὀλίγας ἐβδομάδας ἐναυάγησε.

Ἰουλίου 4, Κυριακὴ πρὸς ξημέρωμα τῆς Δευτέρας. Ἐφάνη ἐν μετέωρον ἄξιον λόγου καὶ τὴν ἐπιούσαν Δευτέραν περὶ τὰς 10 τῆς ἡμέρας ἔγινε σεισμός διαρκῆς, ἀλλ' ὄλως ἀβλαβής.

7/βρίου 24, τῆς Μυρτιδιώτισσας, ἡμέρα Παρασκευή, ἐγκαινιάσθη τὸ Μέγα Τζαμί κτιζόμενον 4 ἔτη.

8/βρίου 21. Ἐπραγματοποιήθη ὁ τηλέγραφος κατὰ πρώτην φορὰν ἐν Ἡρακλείῳ εἰς τὴν οἰκίαν Ἰτάο.

Ἰδίου 22. Ἐγινε χάλαζα χονδρὴ εἰς τὰς 3 ὥρας τῆς νυκτὸς πρὸς τὸ ξημέρωμα Σαββάτου.

1872

Ἰανουαρίου 23 πρὸς τὴν 24, Κυριακὴ περὶ τὰς 2 ὥρας νυκτὸς, ἀνεφάνη καὶ πάλιν βόρειον σέλας διαρκέσαν μέχρι μεσονυκτίου, φωτεινότερον τοῦ πρὸ 15 μηνῶν, ἀλλ' ἐπὶ μίαν μόνον ἐσπέραν. Πολλοὶ λόγοι ἔγιναν καὶ πάλιν εἰς τὰς ἐφημερίδας.

9/βρίου 24, ἀνεπαύθη ἐν Κυρίῳ ὁ π[ρῶην] Χερρονήσου Μελέτιος ἐν βαθεῖ γήρατι ἐξ ὀλισθήσεως ἐν τῇ Μονῇ πρὸ μηνὸς ἐνὸς ὡς ἔγγιστα, καὶ ἐτάφη τὴν ἐπιούσαν παρὰ τῇ νοτίῳ πύλῃ τοῦ ναοῦ.

1873, 8/βρίου 23. Ὀλικὴ ἔκλειψις τῆς σελήνης πρὶν τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου διαρκέσασα μέχρι τῶν 4 ὥρῶν τῆς νυκτὸς 15 ραμαζανίου.

1874, 17 Ἰανουαρίου. Ἄρχισε ὁ χειμῶν ἀδιάκοπος. Εἰς τὴν 24 πρὸς τὴν 25 χιονιὰ σπανία ἐκάλυψε τὰ χωρία ὄλα καὶ ἀκόμη τὴν Ρογδιὰ μέχρι τοῦ Τόπ-ἄλι. Ἐκαμε μεγίστην θραῦσιν εἰς τὰ ἐλαιόδενδρα ὑπεριέραν τοῦ 1833, καὶ 1849. Ἐξηκολούθησεν | διαρκῆς ὁ χειμῶν, 17 ἐξαιρέσει ὀλίγων ἡμερῶν, καὶ τῇ 22 πρὸς τῇ 23 Φεβρουαρίου ἔκαμε δευτέραν χιονιάν, ἣτις ἐκάλυψε καὶ τὸ Ἡράκλειον. Ψῦχος σπάνιον μέχρι 5 ἐπὶ τοῦ μηδενικοῦ ἐκ τοῦ Ρεωμύρου, ὥσπερ ἔφερε καταστροφὴν εἰς τὰ δένδρα, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν ἐπέφερεν εἰς τὴν προτεραίαν χιονιάν — ἦτοι ἀκαταλόγιστον ζημίαν.

Τῇ 4 Μαρτίου ἀνενεώθη μὲ ἀστραπὰς, βροντὰς, χάλαζαν, μέχρις 15 Ἰδίου, ὅπου κατέπανσεν καὶ ἀνεφάνη ἡ ἀνοιξις.

14 Ἰδίου ἐβυθίσθη ἐν μέρος ἀρκετὰ σπουδαῖον εἰς τὸν Ἅγιον Βλάσιον. Μέχρι 3 χιλ. διαφόρων δένδρων ἐβυθίσθησαν εἰς τὴν γῆν. Ἀμπέλια ἐπίσης, διάφορα δένδρα μὲ τὴν γῆν των μετετοπίσθησαν ἀπὸ τὰ πολλὰ νερά. Τοιοῦτον διαρκῆ χειμῶνα καὶ ψυχρὸν δὲν ἐνθυμοῦνται οἱ γέροντες. Ἐκτοτε ἐπῆλθεν μεγίστη ξηρασία, ἐκυρίευσαν οἱ νότιοι ἀνεμοί, κατέφυγον εἰς γενικὰς λιτανίας, ἔβρεξε μικρὸν καὶ κατὰ τόπους τέλη Ἀπριλίου καὶ ὀλίγον ὠφέλησε.

Μαΐου 30. Ἦλθε διαταγὴ νὰ εἰσαχθῇ τὸ ἐν ἐπὶ ὀκτὼ τῶν γεννημάτων, ἀντὶ τοῦ πρότερον ἐν ἐπὶ δέκα. Ἰδωμεν. Καὶ εἰς τὸ λάδι ἔγινε

τὸ ἴδιον μόνον εἰς τὸ κρασί, ὅπου διειτηρήθη ὡς καὶ πρότερον.

1874, Νοεμβρίου 27, εἰς τὰς 4 ὥρας παρὰ τέταρτον, νύκτα πρὸς τὴν 28, ἔγινε διαρκῆς σεισμός, ἀλλ' ἀβλαβής.

1874, 10βρίου 15, συμπτωτικῶς τὴν Κυριακὴν τῶν Προπατόρων, ἀνεγνώθησαν τὰ γράμματα τῆς εἰδήσεως τοῦ νέου Μητροπολίτου Σωφρονίου τοῦ ἀπὸ Ἰκονίου καὶ Διδυμοτείχου μετατεθέντος. Σημειοτέον ὅτι καὶ ἄλλος πρὸ αὐτοῦ Σωφρόνιος ἐπροχειρίσθη Κρήτης, ὁ ἀπὸ Αἴνου κατὰ τὸ 1849, ἀλλὰ δὲν ἐδέχθη τὸν θρόνον καὶ διέμεινε πάλιν ἀρχιερεὺς Αἴνου.

1875. Βροχερὸς χειμὼν. Πρὸς τὰς 14 Μαρτίου τρικυμία σημαντικὴ μετὰ χιόνων καὶ βροντῶν. Ἐβλαψε καὶ δένδρα ἐν μέρει. Ἐνανάγησε ἐμπρὸς τοῦ λιμένος πλοῖον καὶ διήρκεσε μέχρις 16 ἰδίου, ὅπου ἔγινε μικρὰ διακοπή. Ἐπομένως μέχρι τέλους διήρκεσεν ὁ χειμὼν ὁ ἴδιος. Τὸν Μάρτιον τοῦτον ἐθεώρησαν ὡς σπάνιον καὶ ἔκτακτον μῆνα. Ἰδωμεν.

Κατὰ τὴν 23 ἰδίου, Κυριακὴ τετάρτη τῶν νηστειῶν, ἔγινεν ἡ ἔναρξις τοῦ κατὰ πρῶτον ἰδρυθέντος Συλλόγου καὶ ὁ πρόεδρος Μιχελιδάκης ἐξεφώνησε κατάλληλον τῆς περιστάσεως καὶ σπουδαῖον λό[γον].

Τὸ Σάββατον τῆς ἀπόκρεω παρεστήθη κατὰ πρῶτον κωμωδία εἰς τὸ ἀλληλοδιδασκτικὸν σχολεῖον. Δύο ἄλλας φορές καὶ αὐθις πρὸς ὄφελος τοῦ καταστήματος εὐδοκιμήσασα.

Ἀπριλίου []. Ἦλθε κατὰ πρώτην φοράν ἀπὸ ἀλώσεως Κρήτης ὑπὸ Τούρκων δυτικὸς ἐπίσκοπος ἐνταῦθα φέρων τὸν τίτλον Ἐπίσκοπος Κανδίας Κρήτης, ὄνόματι Ἀλοῖσιος. Ἐλειτούργησε ἅπαξ. Ἐκήρυξε πολλάκις ἑλληνιστί, ὑποσχόμενος εὐρυνσιν μεγίστην εἰς τὸ μικρὸν τοῦ ποιμνίου, ἀλλὰ μετ' [ὀλί]γον ἀπῆλθεν εἰς Χανιά, ἵνα στήσῃ ἐκεῖ τὴν ἔδραν του διὰ τὸν ἐκεῖ πληθυσμὸν τῶν δυ[τικῶν].

1875, Ἰουλίου 21, Δευτέρα. Ἦλθεν ὁ Μητροπολίτης Σωφρόνιος ὁ ἀπὸ Ἰκονίου καὶ Διδυμοτείχου χρηματίσας. Ἐλειτούργησε εἰς τὰς 27 ἰδίου μετὰ πέντε ἐπισκόπων, Ἀρκαδίας, Χερσονήσου, Πέτρας, Ρεθύμνης, Ἱερᾶς. Τὸν ὑπεδέχθησαν μετὰ μεγίστων τιμῶν ὡς οὐδένα ἄλλον ἐκ τῶν προκατόχων του. Ἀπὸ τὰς 21 εἶναι ἤδη δέκατος Μητροπολίτης. Εἶθε νὰ εὐδοκιμήσῃ.

9βρίου 22. Σφοδρὰ καταιγὶς ἐκ νότου, ἣτις ἐπέφερε ζημίαν εἰς τὰ δένδρα.

9βρίου 25. Πυρκαϊὰ ἐκραγεῖσα εἰς τὸ Μεϊντάνι πρὸς τὰ Γιατράδικα ἀπειτέφρωσεν ἄνω τῶν 20 ἐργαστηρίων ἐπενεγκοῦσα σημαντικὴν ζημίαν.

1875, Δεκεμβρίου 27, ἡμέρα Σάββατον, Κορυπὴν Παῖράμι, ἐκρεμάσθη ἡ μεγάλη καμπάνα, ἀφοῦ ἐχύθη τρεῖς φορές, καὶ οὕτω ἐπέτυχε. Εἶναι ὀκάδες 406. Ἐρράγισε μετὰ 6 μῆνας.

1876, Ἰανουαρίου 11, ἡμέρα Κυριακή, ἐρρίφθη ὁ σιαυρὸς εἰς τὸ λιμάνι, ἐπειδὴ τῶν Θεοφανίων ἔβροχεν ἀκαταπαύστως ἐπὶ ἡμέρας τρεῖς. Καὶ ἔγινε τὸ τοιοῦτον πρώτην ἤδη φοράν.

Μαΐου 15, ἡμέρα Σάββατον, ἡγόρασα.

Μαΐου 18, ἡμέρα Τρίτη, ἤλθε ἡ εἶδησις τῆς ἐκθρονίσεως τοῦ Σουλτάν Ἀμπιούλια Ἀζίζ Χάν, καὶ ἡ εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασις τοῦ Σουλτάν-Μουράτ ἀνεψιοῦ τοῦ Σουλτάν Ἀπιούλ Μειζιτ Χάν, ἣτις ἔγινεν αὐθήμερον ἐν Κωνσταντινουπόλει, αὐθωρεὶ δὲ ἔγινε χειμῶν καὶ τρικυμία ὡς ἐν ὄρα χειμῶνος διαρκέσασα ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας. Ἡ χαρὰ δὲ τῆς ἀναβάσεως διήρκεσεν ὡσαύτως ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας μὲ τὴν διαφορὰν ὅπου κατὰ πρώτην ἤδη φοράν ἐσυνοδεύθη ἡ ἑορτὴ μὲ πυροβολισμοὺς νυχθημερὸν καὶ μὲ ὀπλοφορίας τῶν ὀθωμανῶν, μὲ ἐκφράσεις ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας των κ.τ.λ. ἐκ τῶν συνήθων ἐπιδείξεων, ἅτινα ἐπροκάλεσαν δυσπιστίας καὶ φόβους, καὶ μόνον ὁ Θεὸς εὐδόκησε καὶ δὲν ἠκολούθησε οὐδὲν ἀπενκταῖον, ὡς ἐξ ἀνελπίστου τινὸς καὶ ἀπροόπιου. Ἐπειδὴ τὴν τελευταίαν ἡμέραν καὶ οἱ Χριστιανοὶ ἔπαιζαν πισιόλας καὶ τουφέκια, ἡ ἡσυχία ἐκλονίσθη εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὅπου μόνον ἡ θεία πρόνοια διέσωσε ἅπασαν τὴν γῆσον. Παραπλήσια τούτων συνέβησαν καὶ εἰς Ρέθυμνον, εἰς δὲ τὰ Χανιά ἐφέρθησαν ἡσυχως. Ἰδωμεν τί τὸ μέλλον μᾶς ὑπόσχειται.

Αὐγούστου 19, ἡμέρα Πέμπτη. Ἦλθε πάλιν ἡ εἶδησις τῆς ἐκθρονίσεως τοῦ Σουλτάν Μουράτ, ὡς βλαφθέντος τὰς φρένας, καὶ τῆς ἀναβάσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ Σουλτάν Ἀπιούλ Χαμίτ β. Ἡ τριήμερος ἑορτὴ του περιορίσθη εἰς μόνον κανονοβολισμοὺς καὶ οὐδὲν ἀπενκταῖον συνέβη ἔνεκα τῆς ἀπαρεσκειᾶς του.

Τῇ 10 10βρίου, Παρασκευὴ πρὸς τὸ Σάββατον μεσάνυκτα, ἔκαμε νότιον ἄνεμον ἐπιφέροντα ζημίαν εἰς τὰ δένδρα. Ἐσπασε τοὺς ἱστοὺς τῶν σημαίων τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ρωσικοῦ Πρακτορείου, ἔβλαιψε τὸν μόλυβδον τοῦ ἰζαμίου. Πλὴν ἀναλόγως τῆς σπανίας σφοδρότητος, δὲν ἔβλαιψε | τὰ 19
ἐλαιόδενδρα. Τὴν δὲ 13 ἰδίου ἀνεγνώσθη τὸ τηλεγράφημα τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος καὶ ἐχαιρετίσθη διὰ 101 κανονοβολισμῶν ἄνευ οὐδεμιᾶς ἄλλης ἐπιδείξεως. Ἀριφὲ Κουρμπάν-Παϊ[ράμ].

1876, 10βρίου 14. Ἐβροξε καλῶς, ὅπου ἀπὸ 38 ἡμέρας ἐπεκράτει ἄκρα ξηρασία.

1877, Φεβρουαρίου 15. Ἐγινεν ἔκλειψις σελήνης ὀλικὴ διαρκέσασα τέσσαρας ὀλοκλήρους ὥρας.

Ἰδίου 20. Ἐγινε χιονιὰ διαρκέσασα 7 ὥρας εἰς τὸ χωρίον ἕως σπιθαμῆς, δὲν ἔκαμεν ὁμως φθορὰν εἰς τὰ ἐλαιόδενδρα, ἐνῶ πρωτύτερα εἶχε κάμει ἓνα ψῦχος, σπάνιον, ὅπου κατέκαυσε τὸ βόρειον μέρος τοῦ μικροῦ ἐλαιῶνος.

1877, Ἰουνίου 25, Σάββατον, ἀπεβίωσεν ὁ Ἀρκαδίας Γρηγόριος ἐκ τετραημέρου δξείας νόσου, ταφείς ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Ματθαίου, ἀρχιερατεύσας 22 ἔτη καὶ 2 μῆνας. Ἡ περιουσία του ἀνῆλθεν εἰς 6 χιλ. λιρῶν, ἀλλ' ἐκλάπη ἢ ἡμίσεια, διενεμήθη δὲ εἰς τρεῖς μερίδας κατὰ κανονισμόν. Ἀπέθανε πηρῶν.

Δευτέρα, Ἰουλίου 11. Ἀνεχώρησεν ὁ Μητροπολίτης Σοιφρόνιος κυβερνητικῇ διαταγῇ. Τὸν συνώδευσαν εἰς τὸν λιμένα ἀνεξαιρέτως ἅπαντες οἱ Χριστιανοὶ μετὰ γυναικῶν καὶ παιδῶν. Ἄπασα ἡ Κρήτη συνεκινήθη Ἐγγραψαν ἀναφορὰν κ.τ.λ. Εἰς οὐδὲν ἴσχυσεν. Ἐγκατέλειπεν ὁμως αὐτὸς γενικὴν συμπάθειαν καὶ ἀγάπην καὶ οὐδεὶς ἄλλος ἀνεχώρησε μετὰ τοιαύτης τῶν κατοίκων ἐγκαρδίου εὐχαριστήσεως. Διεδέχθη καὶ πάλιν τὸ Διδυμότειχον, ἀλλὰ μετὰ τινὰς μῆνας ἐπροβιβάσθη Νικαίας.

Δευτέρα, Ἰουλίου 25. Ἦλθεν ὁ διάδοχος Μελέτιος ὁ Καλύμνιος καὶ πάλιν, ἀφοῦ διέμεινεν 22 [ἡμέρας] εἰς Χανιά. Ὁ λαὸς τὸν ὑπέδεχθη ψυχρότατα καὶ τὸ μέλλον προοιωνίζεται ὄχι εὐχε[ρές].

Αὐγούστου 11. Ἐγένετο ὀλικὴ ἔκλειψις τῆς σελήνης κατὰ τὴν τετάρτην ὥραν τῆς νυκτός.

Πέμπτη, Ἰδίου 18 καὶ 20 Ἰδίου. Ἐγιναν τόσαι πλημμύραι εἰς τὰς ἐπαρχίας, ὅπου γέροντες δὲν ἐνθυμοῦνται τοιαύτας. Παρέσυραν ζῶα διάφορα οἱ ποταμοί, ἕνα ἄνθρωπον εἰς τὸ χωρίον Ἀπῆτες, δένδρα, ἀμπέλια κατεπλακώθησαν, τέλος ἐπέφεραν σπουδαίας ἄλλας ζημίας.

1878

Ὁ χειμὼν βαρὺς μὲ πολλοὺς ὄμβρους καὶ χιόνιας. Καὶ μέχρι Μαΐου ἔκαμε βροχάς. Τὰ σπαρτά, τὰ ὀπωροφόρα δένδρα, ἀμπέλια, ἐλαιόδενδρα, ἅπαντα αὐτὰ εἰς μεγίστην εἰσοδείαν, ἀλλὰ κατεσιράφησαν ἔνεκα τῆς ἐπαναστάσεως καὶ μένει εἰσέτι νὰ ἴδωμεν τῶν σταφυλιῶν καὶ τῶν ἐλαιοδένδρων τὴν σύναξιν. Πρώτη συμπλοκὴ ἐγένετο ἐνταῦθα τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, 5 Ἰουνίου, εἰς τὴν θέσιν Σκαφιδαρὰν καὶ Σερβιλὴ λαβόντων μέρος μόνον τῶν Μυλοποταμιτῶν καὶ φονευθέντων 2 Χριστ. καὶ ὀθωμανῶν μέχρι 15 φονευθέντων καὶ πληγωθέντων. Οὐδεμία ἀταξία ἠκολούθησεν ἐνταῦθα ἔνεκα τοῦ φόβου τοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου, τὸ ὁποῖον ἐσυστήθη ἐνταῦθα ἐκ 18 συμμίκτων μελῶν, ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Προσωρινῆς Ἀστυνομικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἐδέχθη καὶ ἐγὼ τὴν ἀντιπροεδρείαν κατὰ πρώτην φορὰν ὅπου ἐ[δέχθη]ν θέσιν, καὶ κατὰ πρώτην φορὰν ὅπου διορίσθησαν 2 πρόεδροι, ἤρχισι δὲ ἀπὸ 1 Φεβρουαρίου κατὰ διαταγὴν τοῦ πρώτου ἤδη φορὰν διορισθέντος Χριστιανοῦ Γ. Διοικητοῦ Κρήτης Κωστάκη Ἀδοσίδη-πα[σᾶ].

Ἰουνίου 12, Κυριακὴ τῶν Ἁγίων Πάντων, ἐτελέσθη δημοτελῶς

μνημόσυνον εἰς τὰ σαράντα τοῦ μακαρίτου Χριστοφόρου Ἀργυράκη, ἀποθανόντος ἐν τῇ ὑπὲρ Πατρίδος ἐξορία του εἰς Ἀμισσὸν 4 ἀρχιερέων ἱεροουργούντων, δέκα λόγων ἐκφωνηθέντων, καὶ πρωτοτύπως ἐν ὅλῃ τῇ λαμπρότητι τελεσθὲν πρὸς ἀμοιβὴν τῶν ὑπὲρ Πατρίδος θυσιῶν του.

Ἰδιαιτέρα σημείωσις

20

1861, Ἰανουαρίου 30. Ἐγεννήθη ὁ δεύτερος υἱὸς τῆς Εὐσεβείας καὶ τὴν 3 Φεβρουαρίου τὸν ἀνεδέχθη εἰς τὴν ἐκκλ. τοῦ ἁγίου Μηνᾶ, ἱεροπράτιοντος τοῦ Μελετίου Πρωτοσυγκέλλου καὶ τὸν ὠνόμασα Στέφανον, καὶ ὁ Θεὸς νὰ τὸν καλοφυλάξῃ, νὰ γίνῃ καλὸς χριστιανὸς καὶ καλὸς πατριώτης.

1868, Σεπτεμβρίου 9. Ἀπεβίωσεν ἐν τῇ νήσῳ Τήνῳ ὁ Γεώργιος Καστρινογιαννάκης.

1880, Ἰουνίου 14, ἡμέρα Σαββάτο, εἰς τὰς τρεῖς ὥρας καὶ δέκα λεπτὰ τῆς νυκτὸς πρὸς τὴν Κυριακὴν τῶν Ἁγίων Πάντων, ἐτελεύτησεν ἡ ἀείμνηστος καὶ σεβασμία μήτηρ μου Ἀνδριάνα καὶ ἐτάφη τὴν ἰδίαν Κυριακὴν εἰς τὸν Ἁγιον Ματθαῖον, εἰς τὸν τάφον τῆς ἀδελφῆς της καὶ ἀναδόχου μου Μαρίας, πλησίον τοῦ τάφου τοῦ ἀδελφοῦ της Κρήτης Μελετίου. Ἡ κηδεία της ἔγινε σπανία καὶ μεγαλοπρεπῆς. Ὁ Μητροπολίτης, οἱ ἐπίσκοποι Ρεθύμνης καὶ Χερρονήσου, ὁ Οἰκονόμος τοῦ Ἁγίου Ματθαίου, ἅπας ὁ ἐνταῦθα κληρὸς, ὁ ὑποδιοικητής, οἱ πρόξενοι τῆς Ρωσίας καὶ Ἑλλάδος, ὁ χιλιάρχος τῆς χωροφυλακῆς μετὰ τιμητικῆς φρουρᾶς, ἅπαντες οἱ κάτοικοι ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἐσυνόδευσαν τὴν ἐκφορὰν. Λόγον συγκινητικὸν ἐξεφώνησεν ὁ Κ. Μαρκόπουλος. Κύριος ὁ Θεὸς ἀναπαύσει τὴν ψυχὴν αὐτῆς.

1878. Ἄρχισαν νὰ ἔρχονται μέσα οἱ ὀθωμανοὶ εὐθὺς ἀπὸ τὸν Ἰανουάριον καὶ ἤρχισεν ἡ ἐπανάστασις ὄχι γενικὴ ὅμως. Κατὰ τὴν 27 ἰδίου ἐφθάσεν ὁ Κωστὴς Ἀδοσίδης-πασάς, πρώτην φορὰν διορισθεὶς χριστ. Γενικὸς Διοικητὴς Κρήτης. Διεπραγματεύθη ἠπίως τὰ πράγματα, ἕως οὗ κατὰ Αὐγουστον ἦλθεν ὁ Γαζὴ Μουκτὰρ-πασάς, μετὰ τοῦ Σελήμ-Ἐφένδη καὶ μετὰ τρεῖς μῆνας συνεφώνησαν μετὰ τῆς Συνελεύσεως τὰ λεγόμενα ζητήματα. Κατὰ μέσας Νοεμβρίου ἦλθεν ὁ Ἀλέξανδρος Καραθεοδωρῆ-πασάς, διαδεχθεὶς τὸν Ἀδοσίδην, καὶ ἔφερε τὸ Χατ Χουμαγιούν τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν ζητημάτων, καὶ ἐπὶ πενταετίαν γενικὸς Διοικητὴς Κρήτης κατὰ τοὺς κανονισμοὺς. Ἀνεχώρησεν ἀμέσως ὁ Ἀδοσίδης, ἀφοῦ ἐνηργήθησαν ἀναφοραὶ παρ' ὀθωμανῶν καὶ Χριστ. ὑπὲρ αὐτοῦ. Μετὰ ἕνδεκα ἡμέρας τοῦ πενταετοῦς διορισμοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὸν ἐπροβίβασαν εἰς ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν, καὶ κατεσπενσμένως ἀνεχώρησεν. Ὁ χριστ. λαὸς διεμαρτυρήθη εἰς τοὺς προ-

ξένους διὰ τὴν ταχεῖαν καὶ γρήγορον καταπάτησιν. Τὸν διεδέχθη ὁ Γιάγκο-Φωτιάδης, πρέσβυς ἐν Ἀθήναις μὲ τὸν τίτλον Βεζύρης, καὶ Μουσίρης, ὡς καὶ ὁ Ἀλέξανδρος. Αὐτὸ τὸ ἔτος δὲν ἔβρεξεν εἰς τὴν Κρήτην ἀπὸ τὸν Ἀπριλίον μέχρι 13 10βρίου, ἐκτὸς κατὰ Νοέμβριον, ὅπου ἔβρεξεν εἰς τὰ ἀνατολικά μέρη ἐπὶ 2 ὥρας σχεδὸν καὶ εἰς τὴν Μεσσαρὰν περισσότερον, ὅπου ἐκεῖ ἄρχισαν νὰ σπέρνουν, ἐδῶ δὲ εἰς τὸ τμήμα Ἑρακλείου ἀπὸ τῆς 13 10βρίου.

10/βρίου 3, ἡμέρα Κυριακή, εὐρέθησαν δολοφονημένοι εἰς Τὸπ-
Ἀλιὶ ὁ διευθυντὴς τοῦ Τηλεγράφου Ἕλλησ Ἀνδρεσον καὶ ὁ ὑπάλληλος Νικόλαος Βλαχάκης, ὁ μὲν μὲ μίαν βολὴν ἀπὸ τὸν λάουγγα, ἥτις διεπέρασε τὰ νῶτα, ὁ δὲ μὲ πέντε βολὰς ὀπισθεν. Τὴν ἐπιούσαν 4ην ἦλθεν ὁ Πρόξενος ἐκ Χανίων καὶ ἔγινεν ἡ κηδεῖα τοῦ πρωτοφανῆς. Ἐκολούθησαν οἱ : διοικητὴς, ἅπαντες οἱ ὑπάλληλοι, ἅπαντες οἱ κάτοικοι, χρ. καὶ ὀθωμανοὶ μετὰ στρατοῦ καὶ μουσικῆς. Ἐτάφησαν εἰς Ἅγιον Ματθαῖον καὶ οἱ δύο.

10βρίου 28, ἀνεχώρησα διὰ τὴν Συνέλευσιν εἰς Χανιά ὡς πληρεξούσιος Πεδιάδος. Διειπίσαμεν ἐκεῖ 65 ἡμέραν. Πρώτην φορὰν διωρίσθη Χιλίαρχος Χωροφυλακῆς Ἑρακλείου Χριστιανός, ὁ Χη Κωσταντής.

1879, Φεβρουαρίου 4 ἐχειροτονήθη Ἀρκαδίας ὁ Νικηφόρος Ἀγκαραθίτης συλλειτουργούντων ἀρχιερέων Χερρονήσου Τιμοθέου, πρώην Ἱεροῦ Νεοφύτου, Πέτρας Μελετίου. Κυριακή Ἀπόκρεω.

22 1879, Ἀπριλίου 7, ἡμέρα Σάββατον, τοῦ Θωμᾶ, ἦλθεν ἐνιαυθὰ ὁ Φωτιάδης-πασὰς καὶ ἐκάθησε τρεῖς ἡμέρας λαβὼν μοναδικὴν ὑποδοχὴν παρ' ἀπάντων.

Ἀπριλίου 25, ἔκαμε ραγδαιοτάτας βροχὰς, καθὼς καὶ τὴν προτεροαίαν. Ἐβρεξεν ἀρκετά, ἄλλως ἐπρομηνύετο σημαντικὴ καταστροφὴ ἐφ' ἀπάντων ἔνεκα τῆς μεγίστης ἀνομβρίας.

29 Ἰουλίου, Παρασκευὴ πρὸς τὸ Σάββατον 3 ὥρας τῆς νυκτός, ἔγινε σεισμὸς καθ' ἅπασαν τὴν νῆσον διαρκῆς, ἀλλ' ἀβλαβῆς.

Αὐγούστου 12, ἡμέρα Κυριακή. Ἐστήθη ὁ ἱστός τῆς σημαίας τῆς ἐκκλησίας χρώματος λευκοῦ καὶ φερούσης τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ μὲ σταυρὸν διὰ γραμμῶν κνανῶν φέροντα τὰς λέξεις «Μεγαλομάρτυς Μηνᾶς», ὑψώθη δὲ κατὰ τὴν 14 εἰς τὸν ἑσπερινὸν τῆς Θεοτόκου, ἠκολούθησε δὲ σπουδαιοτάτη σύμπιψις, διότι κατὰ τὸ 1828, Αὐγούστου 12, ἡμέραν Κυριακὴν, τὴν ἰδίαν ὥραν, ἔθραυσαν οἱ ὀθωμανοὶ τὴν θύραν τῆς ἐκκλησίας, τὴν ἰδίαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστήθη ὁ ἱστός, καὶ κατέσφαξαν τότε ἐντὸς τῆς πόλεως ὄσους εὖρον Χριστιανούς, ἀνώθεν τῶν 800 ὄθεν ἐν ὀλοκλήρῳ πεντηκονταετηρίδι ἐπῆλθεν αὕτη ἡ ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου, καὶ ἐδοξολόγησαν οἱ Χριστιανοὶ τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ ἀλλαγῇ ταύτῃ τῶν πραγμάτων.

Νοεμβρίου 21. Ἐωρτάσθη ἡ ἑορτὴ παρὰ τῆς συντεχνίας τῶν οἰνοπωλῶν μετὰ σημαίας, ἣτις προηγεῖτο τῆς εἰκόνας καὶ μετεφέρθη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἑορταστοῦ. Ἐκτοτε ἤρχισαν οἱ γογγυσμοὶ τῶν Τούρκων, διὰ τὸ πρωτοφανὲς τοῦτο.

Δεκεμβρίου 6. Ἐώρτασαν οἱ παπουτζῆδες ἔχοντες καὶ αὐτοὶ σημαίαν φέρουσαν τὸν Ἅγιον Νικόλαον, ὡς καὶ ἡ ἀνωτέρω τὰ Εἰσόδια. Κατὰ τὴν ὥραν τῆς λειτουργίας, ὅπου τὸ πλῆθος ἦτον ἀμέτροτον εἰς τοῦ «ἐξαιρέτως» τὴν στιγμήν | ἐπέπεσαν ἀθρόοι οἱ Τούρκοι μετὰ μα- 23
χαιρῶν καὶ ροπάλων ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες ὄλους τοὺς χέχηδας κατὰ τῶν Χριστιανῶν καὶ κατεξέσχισαν τὴν σημαίαν. Οἱ Χριστιανοὶ τοὺς ἀνεχαίτισαν μετὰ τινῶν πολυκρότων καὶ ροπάλων, ὁ στρατὸς ἐπίσης· καὶ οὕτω διελύθησαν, ἀφοῦ ἐλογχίσθησαν τινὲς τῶν Τούρκων παρὰ τοῦ στρατοῦ, καὶ ἡ σημαία δὲν περιῆλθεν. Ὁ Γ. Διοικητὴς ἦλθεν ἐκ Χανίων μετὰ 8 ἡμέρας ἐμποδισθεὶς ἔνεκα τοῦ βαρέος χειμῶνος, καὶ ἤρχισε τὰς ἀνακρίσεις τῶν ἀνταρτῶν. Τῇ 16 Δεκεμβρίου συνέλαβε δύο τῶν πρωταιτίων, τὸν Μιριζαδάκην καὶ Καρασμαηλάκην. Τὸ ἑσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἔκαμαν καὶ πάλιν στάσιν οἱ ὀθωμανοὶ ἔξωθεν τοῦ Διοικητηρίου καὶ ὁ στρατὸς πάλιν μετὰ κόπου τοὺς διέλυσε. Κατὰ τὴν 6ην Θεία μόνον χεῖρ διέσωσε τὴν Κρήτην, διότι ἂν ἐχύνετο αἷμα, ἡ Κρήτη ἅπασα ἤθελε γίνεαι καὶ πάλιν αἰμοβαφής, καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο γὰρ προῖδῃ τὰς διαστάσεις.

Εἰς τὰς 16 ἰδίου, ἡμέρα Κυριακή, ἐλειουργήθη κατὰ πρῶτον Χριστιανὸς διοικητὴς εἰς τὴν Μητροπολιτικὴν ἐκκλησίαν ἱερουργοῦντος τοῦ Μητροπολίτου, ἐστάθη δὲ ἐπὶ 10 ἡμέρας κλειστὴ ἡ ἐκκλησία, ἐπειδὴ οἱ Χριστιανοὶ παρέδωκαν τὰς κλεῖς εἰς τὴν διοίκησιν, μέχρι θρησκευτικῆς ἱκανοποιήσεως. Εἰς τὰς 20 ἰδίου ἀνεχώρησε διὰ Χανιά συμπαραλαβὼν τοὺς τρεῖς πρωταιτίους, Χουσεῖν Μιριζαδάκην, Καρασμαηλάκην καὶ Πεομῆ-Ἐφένδην, συμβούλους διοικητικοὺς δύο καὶ ὁ εἰς σύμβουλος δικαστικός, καὶ ἄλλους συνενόχους.

1880. Τὴν 6 Ἰανουαρίου ἐρρίφθη ὁ Σταυρὸς εἰς τὸν λιμένα προπορευομένων δύο σημαιῶν, τοῦτο ἴσως πρώτην φορὰν γινόμενον, μετ' ἄκρας ἡσυχίας. Ὁ χειμὼν δριμύς μετ' ἀφθόνων βροχῶν καὶ χιόνων ἀρχίσας τὴν 26 Νοεμβρίου καὶ διαρκέσας ἐξακολουθητικῶς καὶ ἀκαταπαύστως μέχρι τῆς 14 Ἰανουαρίου ἐκτὸς δύο μόνον ἡμερῶν καὶ ὄχι νυκτῶν διακοπῆς. Κατὰ Φεβρουάριον καὶ πάλιν ἤρχισαν καὶ βροχαὶ καὶ κατὰ τὴν 8ην ἐπλημμύρισεν ὁ Διακονιάρης εἰς Ἁγίους Παρασκευὰς καὶ παρέσυρεν τὸν Γιάννην Καυλέντζον, λυράρη, καὶ τὴν ἐπιούσαν εὐρέθη νεκρὸς εἰς τὸν Χελιονάρην κοντὰ εἰς τοὺς μύλους.

2 Φεβρουαρίου. Ἐπανηγυρίσθη ἡ ἑορτὴ παρὰ τῶν μαραγκῶν διὰ 24
τῆς σημαίας ἀθορύβως, καθὼς ἐτελέσθη καὶ τῶν Ἁγίων Δέκα παρὰ

τῶν χρυσοχόων.

10 Φεβρουαρίου. Ἐχειροτονήθη ὁ Γρηγόριος, προηγούμενος Ἁγίας Τριάδος Ἀκρωτηρίου, Σφακιανός, ἐπίσκοπος Ἱεροσητείας ἐναντίον τῆς θελήσεως τῶν ἐπαρχιῶν μετὰ τόσας παραστάσεις καὶ διαμαρτυρίας παρὰ Μελετίου Κρήτης, Νικηφόρου Ἀρκαδίας καὶ Τιμοθέου Χερσονήσου, ἡμέρα Κυριακὴ τοῦ Τριωδίου, Τελώνου καὶ Φαρισαίου. Πρώτην φορὰν ὅπου γίνεται ἀρχιερεὺς Σφακιανός εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης.

26 Φεβρουαρίου. Ἐγινε χιονιὰ ἐξακολουθητικὴ ἐπὶ 24 ὥρας ἀβλαβῆς. Τῇ 30 ἰδίου ἐκ νέου ἔγινε σφοδροτέρα χιονιὰ, πίπτον τὸ χιόνι ἐπὶ ὥρας 48, ἀλλὰ τόσον ψυχρόν, ὅπου τὰς 2 ἡμέρας τὸ ψῦχος ἔφερε τὸ βαρόμετρον μέχρι τοῦ μηδενικοῦ—ἀσύνηδες τὸ τοιοῦτον ἐν Κρήτῃ. Ἐσπασαν εἰς διάφορα μέρη τῆς νήσου ἐλαιόδενδρα ἀρκετὰ καὶ ἐπροξένησε διάφορους ζημίας· ἐψόφησαν καὶ πρόβατα πλεῖστα καὶ ἐπάγωσαν καὶ τινες ἄνθρωποι, ἐξηράνθησαν λεμονιές, πολλὰ ἐλαιόδενδρα κλ.

1879, Νοεμβρίου 27. Ἀπεβίωσεν ὁ Ζαχαρίας Οἰκονόμος Σιναΐτης, Κρής, ἐξ ὑδρώπηκος· τὸν διεδέχθη ὁ ἐκ Σεροῶν Οἰκονόμος Ἀγαθάγγελος, ὅστις εἶναι καὶ μουσικός.

[1880], 1 Ἀπριλίου. Ἀπέθανεν ὁ ἡγούμενος Ἐπανωσήφη Σωφρόνιος· ἐψάλη ἐν τῇ Μητροπόλει καὶ ἐτάφη εἰς Ἐπανωσήφη ἡγουμενεύσας ἄνω τῶν 20 ἐτῶν ἡμέραν τοῦ Μ. Κανόνος.

20 Ἀπριλίου. Ἐτελέσθη κατὰ πρῶτον ἡ τελετὴ τῆς δευτέρας Ἀναστάσεως μετὰ ἐξ σημαιῶν λίαν ἀθορύβως καὶ μετὰ ἐντελοῦς παρατάξεως καὶ μεγαλοπρεπείας.

27 ἰδίου, Κυρ. τοῦ Θωμᾶ. Βροχὴ σπουδαία μετὰ χαλάζης μέχρι δέκα δραμίων· καὶ μέχρι τοῦ μέσου Μαΐου ἔβρεχε σποραδικῶς. Σπανία εὐφορία τῶν γεννημάτων.

17 Ἰουνίου. Ἐγινε ραγδαιοτάτη βροχὴ μετὰ κεραυνῶν καὶ βροντῶν. Ἐψυχράνθη ὁ καιρὸς βρέχων ἐκ διαλειμμάτων ἐπὶ εἴκοσιν ὥρας. Ἐπεσαν εἰς διάφορα χωριὰ κεραυνοί, εἰς χωρίον Παναγιὰ κατεπλάκωσεν ἐξ ἀνθρώπους, οἱ ποταμοὶ ἔσουραν, ἀλώνια τινὰ ἐβλάφθησαν, δὲν ἐπέφερον ὁμως σχετικῶς τῆς σπανιωτάτης ταύτης ἀτμοσφαιρικῆς μεταβολῆς ἀναλόγους ζημίας. Προηγουμένως δὲ κατὰ τὴν 15 ἰδίου ἔγινε καύσων ὑπερβολικῶς σπάνιος.

25 Τῇ 8ῃ Αὐγούστου ἔγινε ραγδαιοτάτη βροχὴ εἰς τινὰ χωρία Μαλεβυζίου καὶ Πεδιάδος· ἐπέφερε μεγάλας ζημίας. Ἐσουραν οἱ ποταμοὶ καὶ παρέσουραν ζῶα καὶ πᾶν τὸ προστυχόν.

4 Ὀκτωβρίου. Ἐπεσεν εἰς ἓν μέρος τῶν Ἀρχανῶν χάλαζα, εἰς βαθμὸν μέτρον μεγάλου καρυδίου καὶ εἰς Μοχὸν μεγαλυτέρα, καὶ κεραυνὸς ἔβλαψε.

.....

30 Ὀκτωβρίου. Ἐπεσκέφθη τὸν κῆπον μου εἰς Ἀγιὰς Παρασκευὰς ὁ Γ. Διοικητὴς Κρήτης Ἰωάν. Φωτιάδης μετὰ τοῦ Διοικητοῦ Ἡρακλείου καὶ Ρεθύμνης, τοῦ Χερρονήσου καὶ πολλῶν ἐν τέλει, ληγούσης τῆς ἐπὶ τῆς Κρήτης δεκαπενθήμερου περιόδου του. Τῇ δὲ πέντε Νοεμβρίου ἡμέραν Σάββατον μετέβη εἰς τὸ Βεζύρ-τζαμισὶ μεθ' ὅλης του τῆς στολῆς καὶ μετὰ τῶν βαθμοφόρων ὄλων καὶ ἐτίμησε τὸ Κουρπὰν-Παϊράμι. Τὴν ἐπιούσαν Κυριακὴν ἐκκλησιάσθη δευτέραν φορὰν εἰς τὸν Ἁγίον Μηνᾶν, ἐπεσκέφθη τὰ σχολεῖα καὶ τὴν τρίτην ἀνεχώρησε διὰ Χανία μὲ τὸ ἀιμόπλοιον δωρήσας 10 ναπολεόνια εἰς τὸν ἐνταῦθα Σύλλογον, ὑποσχεθεὶς τῇ πρωτοβούλῳ παρακλήσει μου νὰ δώσῃ διαγώνισμα 200 λιρῶν διὰ τὴν γενικὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης: Α' ἀπ' ἀρχῆς τῆς οἰκῆσεώς της μέχρι Μετέλλου, Β' ἀπὸ Μετέλλου μέχρι Βενετῶν, Γ' ἀπὸ Βενετῶν μέχρι σήμερον. Ὁ Θεὸς νὰ τὸν φωτίσῃ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ὑπόσχεσίν του. Ἐνεκα τῆς πρωτοβουλίας μου τὸν ἐψύχρναν πολὺ οἱ Κύριοι Ἄντ. Μιχελιδάκης καὶ Σωκράτης Μακράκης, οἱ ἄνοες*, ἐλπίζω ὅμως ὅτι θέλει ὑριαμβεύσει ἢ ἀρετὴ καὶ ἡ ὑπόσχεσις.

Τῇ [] ἔγινε σεισμὸς σπουδαῖος ἀλλ' ἀβλαβής. Ἐπεσε χιόνι καὶ βροχαὶ ἐξακολουθοῦν πρὸς χαρὰν τῶν γεωργῶν. Ἡ ἐσοδεία τοῦ ἐλαίου ἀρίστη.

1881, Μαρτίου 8, Δευτέραν Κυριακὴν τῶν Νηστειῶν. Ἐχειροτονήθη ὁ Διονύσιος Καστρινογιαννάκης, ἀνεψιός μου ἐπ' ἀδελφῇ, Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου· συλλειτουργοῦντες τῷ Μελετίῳ Κρήτης: Ἀρκαδίας Νικηφόρος, Χερρονήσου Τιμόθεος, ἑτεροθαλῆς ἀδελφός του, καὶ Γρηγόριος Ἱεροσητείας. Ἡ τελετὴ ἔγινεν ἐξαιρετικὴ καὶ εἰς ἐπίμετρον ἅπας ὁ λαὸς τὸν συνώδευσεν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας μέχρι τῆς οἰκίας του προηγουμένων ἱερέων ἐν στολῇ, ψαλλόντων τῶν ψαλτῶν φέροντες καὶ αὐτοὶ ἅπαντες τὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν (πρωτοφανὲς τὸ τοιοῦτον). Ὁ Θεὸς εἶη αὐτῷ βοηθός. Ἐλειτούργησε τὴν ἐπομένην Κυριακὴν.

Κατὰ τὴν 25 Μαρτίου ἐχειροτονήθη ὁ Ἱερόθεος Πραουδάκης ἐκ 26 Σφακίων, συλλειτουργούντων Τιμοθέου Χερρονήσου καὶ Διονυσίου Ρεθύμνης ἡμέρα Τετάρτη τῆς πέμπτης ἑβδομάδος. Τὸ ἐπόμενον Σάββατον τῆς Ἀκαθίστου ἔψαλαν τοὺς Χαιρετισμοὺς καὶ οἱ τέσσαρες ἀρχιερεῖς. Τὴν Κυριακὴν 29 ἐλειτούργησεν καὶ αὐτός, μόνον ὅπου καὶ τοὺς δύο ἐναντιώθησαν νὰ δεχθοῦν αἱ ἐπαρχίαι των διὰ λόγους κομματικῶς καὶ ἀλόγους· καλὰ ὕστερνά, κατὰ τὴν παροιμίαν.

8 Ἀπριλίου, Μ. Τετάρτη καὶ Μ Πέμπτη. Καταστρεπτικὸς νό-

*) Ἡ λ. ἄνοες ἔχει γραφῇ δι' ἐντονωτέρας μελάνης ἐπὶ τῆς πρώτου γραφείσης λ. ἄθλιοι.

τιος ἄνεμος ἔπесαν καὶ πολλὰ δένδρα εἰς Μαλεβύζι καὶ Ἀρχάνες.

12. Τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα ἀπὸ πρωῒας μέχρι πρώτης νυκτὸς οἱ πυροβολισμοὶ ἦσαν ἀκατάπανστοι· εὐτυχῶς δὲν ἐπῆλθεν οὐδὲν δυστύχημα.

21 ἰδίου. Ὁμίχλη φθοροποιὰ κατέκαυσε πολλὰ ἀμπέλια εἰς διάφορα μέρη τῆς νήσου γενικῶς. Ἀκρις φθοροποιὰ εἰς διάφορα μέρη καὶ πλῆθος ἄπειρον ποντικῶν ἐπιβλαβῶν.

6 Μαΐου. Βροχὴ ἀδιάκοπος καὶ χάλαζα εἰς μέρη ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας εἰς ὅλην τὴν Κρήτην, ἄνευ τῆς ἐπαρχ. Ἀρκαδίας καὶ τινῶν νοτίων μερῶν, ἀβλαβῆς.

8 Ἰουνίου. Ἀνεφάνη κομήτης φαινόμενος ἀφ' ἐσπέρας εἰς τὸν νοτιοδυτικὸν ὀρίζοντα μέχρι τοῦ βορειοανατολικοῦ. Ἐστάθη ὄρατός ἐπὶ 40 ἡμέρας.

14 ἰδίου. Ἐτελέσθη τὸ ἀρχιερατικὸν εἰρησίων μνημόσυνον εἰς Ἁγιον Μαιθαῖον ἱεροουργοῦντος τοῦ Μητροπολίτου Μελετίου καὶ Ρεθυμνοαυλοποιάμου Διονυσίου μετὰ πάσης τάξεως ὑπὲρ τῆς μ[νήμης] τῆς μητρὸς μου.

24 ἰδίου. Ἐτελέσθη συλλείτουρον ἀρχιερατικὸν παρὰ τοῦ Κρήτης Μελετίου, Διονυσίου Ρεθύμνης καὶ Ἱεροθέου Κυδωνίας διὰ τὴν ἐξηκονταετηρίδα τῆς σφάγῆς τῶν ἀειμνήστων ἀρχιερέων καὶ λοιπῶν ὑπὲρ τῶν χιλίων Χριστιανῶν ἐν τῇ κατὰ τῷ 1821 Ἰουνίου 23 ἡμέρᾳ Πέμπτη, ἐντὸς τῆς πόλεως Ἡρακλείου καὶ ἐκτός: Γερασίμου Κρήτης, Νεοφύτου Κνωσοῦ, Ἰωακείμ Χερρονήσου, Ἱεροθέου Λάμπης, Θεοφυλάκτου Αὐλοποιάμου, Ζαχαρία Σητείας, Ἰωακείμ Πέτρας, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ του.

Ἰουλίου []. Ἐφάνη καὶ ἕτερος κομήτης μικρότερος καὶ ἐπ' ὀλίγας ἡμέρας ὄρατός.

Νοεμβρίου 9. Φρικτὴ καταιγὶς κατέστρεψε, ἐξεπάτωσε καὶ κατέσπασεν ἐλαιόδενδρα καὶ πλεῖστα ἄλλα δένδρα εἰς τὴν ἀκτῖνα Μητροπόλεως, Πλατάνου, Ἀγίων Λέκα, Ἀμπελούζου, Σίβα κ.λ.π. ἀξίας ἐνὸς ἑκατομμυρίου. Τὸ ἴδιον ἠκολούθησεν καὶ εἰς τὰ χωρία τῆς ἐπαρχ. Ἀρκαδίας. Ἡ καταιγὶς διήρκεσε δύο ὥρας σχεδόν, ἡμέραν. Εἰς ἄλλο μέρος δὲν ἔγινεν οὐδέν.

27 13. Χυθεῖσα ἐκ τειάρτου καὶ πάλιν ἡ μεγάλη καμπάνα <καὶ> ἐκρεμάσθη εἰς τὸ κωδονοστάσιον ζυγίζουσα ἤδη 476 ὀκαδ. Τὰ ἔξοδα διὰ συνδρομῶν καὶ ὁ κόπος τοῦ χύτου δωρεάν. Καὶ πάλιν μετρίας φωνῆς καὶ ἑλλιπῆς εἰς τοὺς κρίκους.

16 Δεκεμβρίου ἡμέρα Τετάρτη. Εἰς τὰς 12 ὥρ. τουρκιστὶ ἔγινεν ἐπαισθητὸς σεισμὸς ἀβλαβῆς καθ' ὅλην τὴν νῆσον ἐν καιρῷ τρικυμίας, βροχῶν καὶ χιόνος εἰς τὰ ὄρη.

1882, 6 Ἰανουαρίου. Κατέπεσε δυστυχῶς ἡ μεγάλη καμπάνα ἕνεκα

τῆς οὐσιώδους ἑλλείψεως τῶν κρῖνων τῆς κατασυντριψασα τὸν πόδα τοῦ παίζοντος ταύτην.

10. Ἐρρίφθη ὁ Σταυρὸς εἰς τὴν θάλασσαν ἔνεκα ὁποῦ τὴν θῆν ἦτον βροχὴ καὶ χιῶν, κατὰ μίμησιν τοῦ φιλοδόξου Σωφρονίου, ὅστις ἐδημιούργησεν ἀτόπως τὴν τοιαύτην ἀρχήν.

2 τοῦ Ἰδίου. Ἦρξιεν ἡ χιῶν διαρκέσασα ἑκατὸν ὄλας ὥρας, ἀφοῦ ἀφαίρεσα τὰ διαλείμματα τῆς ἐξακολουθήσεως 26 ὥρῶν. Ἐψόφησαν ζῶα πολλὰ καὶ ἄλλαι ζημίαι. Διήρκεσεν ὁ χειμὼν καὶ τὸ ψῦχος μέχρι τῆς 20 Ἰδίου ὁπότε ἐπῆλθε χιῶν δριμυτέρα τῆς πρώτης μὲ καταιγίδας, αἵτινες κατέστρεψαν καὶ ἐξερρίζωσαν δένδρα πλεῖστα. Ἐπέφερε μεγαλύτερον ψόφον εἰς τὰ πρόβατα. Ἐπνίγησαν 5 πλοῖα εἰς Χανία, καθὼς καὶ τὴν 29 Ἰδίου ἐν μεγάλῳ πλοῖον ἔπεσεν ἔξωθεν τοῦ λιμένος· ἐπνίγησαν 4 ἄνθρωποι. Οἱ λοιποὶ μὲ πολλοὺς κινδύνους ἐσώθησαν (ἔξ μετὰ τοῦ πλοιάρχου, Ἀνδρίου τὴν πατρίδα), τὸ πλοῖον δὲ κατεκερματίσθη. Νέα χιῶν καὶ ψῦχος ὡς οὐδέποτε. Οἱ ποταμοὶ ἐπλημμύρισαν, ὀκταπόδια πλεῖστα ἔπεσαν εἰς τὴν ξηράν, ἐξερριζώθησαν δένδρα καὶ κατέπεσαν εἰς διάφορα τῆς νήσου μέρη.

Ἐπειδὴ συνέπεσεν ἡ ἑορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν τὸ Σάββατον τῆς Ἀπόκρεου, τὸ τυπικὸν ὀρίζει νὰ προτεθῆ ἡ ἀκολουθία τῆς Παρασκευῆς, πατριαρχικῆ ὁμως ἐγκρίσει μετετέθη τὴν Κυριακὴν τῶν Ἀπόκρεου, ὅπου ἐωριτάσθη ὡς συνήθως καὶ ἐψάλη ὁ ἀγιασμὸς εἰς τὸ σχολεῖον, ἐξεφώνησε δὲ τὸν κατάλληλον λόγον ὁ Κνδωνίας Ἱερόθεος.

8 <Ἰδίου>*, Καθαρὰν Δευτέραν περὶ ὥραν 7 τῆς ἡμέρας ἐξέπνευσεν εἰς τὰς ἀγκάλας μου ὁ δυστυχῆς Μαρκόπουλος πληγείς ἐκ κεραυνοβόλου ἀποπληξίας ἔξωθεν τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας τῆς ὁδοῦ τῆς οἰκίας μου, ὁποῦ εἰς τὴν χεῖρα μου ἐξέπνευσε. Τῷ ἔγινε κηδεῖα μεγαλοπρεπεσιάτη συρρευσάντων ἀπάντων τῶν πολιτῶν πάσης τάξεως καὶ γένους. Ἦκολούθησαν οἱ ὀθωμανοί, ὁ τε δήμαρχος καὶ οἱ ὑπάλληλοί του (ὡς προεδρεύων ὁ μακαρίτης τοῦ δημοτ. συμβουλίου), ὁ Μητροπολίτης καὶ τρεῖς ἐπίσκοποι. Λόγος ἐκφωνήθη κ.λπ.

9 Ἰδίου πρὸς τὸ ξημέρωμα. Καταιγὶς σφοδρὰ μετὰ βροντῶν καὶ κεραυνῶν, πλημμύρα εἰς τὸ τμήμα Ἡρακλείου. Εἰς τὸ χωρίον μας ἐπέφερε ζημίας ἀρκετάς, ἐν γένει δὲ καὶ ὄλος ὁ Μάρτιος καὶ μέχρι τῶν μέσων Ἀπριλίου ἦτο μὲ βροχάς, ψύχη, χιῶνας εἰς τὰ βουιὰ ἐξακολουθητικῶς ὡς οὐδέποτε. Προμηνύεται μεγάλη εὐτυχία.

28 Ἀπριλίου. Ἦρξιεν χειμὼν διαρκῆς. 29-30 καὶ πρώτη Μαΐου ἔφ' ὅλης τῆς νήσου. Τὴν δὲ πέμπτην Μαΐου, ἡμέρα Τετάρτη, τῆς ἀπο-

*) Γρ. Μαρτίου.

δόσεως τοῦ Πάσχα ἔγινε μερικὴ ἔκλειψις Ἡλίου, τρεῖς πρὸ τῆς μεσημβρίας, κατὰ τὰ δύο τρίτα. Τὴν Πέμπτην τῆς Ἀναλήψεως ἐθροσιάσθη ὁ ναὸς τῆς Μεσκινιάς παρὰ τοῦ Κυδωνίας Ἱεροθέου.

Τῇ 13 Αὐγούστου εἰς τὰς 7 $\frac{1}{2}$ (;) ὥρας τῆς ἡμέρας ἀπεβίωσεν ὁ Μητροπολίτης Μελέτιος, δις ἀρχιερατεύσας Διδυμοτείχου καὶ Κρήτης, ἀπὸ τυφοειδῆ νόσον διαρκέσασαν 5 ἡμέρας. Ἡ κηδεῖα του ἐτελέσθη τὴν ἐπαύριον, 14 ἰδίου, μετ' ἀπάσης τῆς ἀξιοπροεπείας: ἐν τάγμα τακτικοῦ στρατοῦ, οἱ χωροφύλακες, πολιτικὸς διοικητῆς καὶ στρατιωτικοὶ ἐν στολῇ, καὶ πάντες οἱ ὀθωμανοὶ καὶ Χριστιανοὶ βαθμολογούμενοι καὶ αὐτοὶ ἐν στολῇ, ἅπας ὁ λαός. Τὰ χριστ. ἐργαστήρια ἔκλεισαν τὴν ὥραν τῆς κηδεῖας. Πατριαρχικῶς διεδέχθη ὁ Χερρονήσου Τιμόθεος διὰ τηλεγραφήματος τοποτηρητῆς.

Τῇ 7 7/βρίου ἀπεβίωσεν ὁ αἰμίμητος Μ. Κόρακας εἰς τὸ χωρίον του Πόπια ἐπανελθὼν ἐξ Ἀθηνῶν μετὰ πενταετῆ διαμονὴν ἐκεῖσε. Ἡ κηδεῖα του ἔγινε πρωτότυπος ἐξελθόντων ἐντεῦθεν τοῦ τε ἐπιτροπεύοντος τὸν θρόνον Τιμοθέου Χερρονήσου καὶ πολλῶν ἄλλων δημογερόντων, συμβούλων κ.λ. καὶ συναχθέντων ἐκεῖ ἐκ τῶν πέριξ ἐπαρχιῶν πλείστων ὄσων. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀπεβίωσε καὶ ὁ Γ. Μαλεβιζιώτης εἰς χωρίον Βοῦτες διοικητῆς Σφακίων. Ἐπίσης ἀνεφάνη κατὰ τὴν πρωτὴν κομήτης μεγίστου μεγέθους ἐξ ἀνατολῶν.

Τῇ 19 ἰδίου πρὸς τὸ ἑσπέρας ἦλθε τηλεγράφημα ἐκ τῶν Πατριαρχείων ὅτι ὁ Κ. Τιμόθεος Χερρονήσου ἐξελέχθη Μητροπολίτης Κρήτης. Εἰς τὰς 20, ἤτοι τὴν ἐπομένην, ὁ λαὸς σύμπας μετὰ τοῦ κλήρου τὸν παρέλαβεν ἐκ τῆς οἰκίας του, τὸν μετέφερον πανηγυρικῶς εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν ναόν. Ἐψάλη ἢ συνήθης δοξολογία. Ἐξεφώνησε λόγον, καθὼς καὶ ὁ Κ. Πεοδικάκης, καθηγητῆς, ἐκ μέρους τῆς Κοινοτήτος, καὶ ἀνέβη εἰς τὴν Μητρόπολιν καὶ ἐδέχθη τὰ συγχαρητήρια τοῦ λαοῦ, τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν προξένων.

Τῇ 16 8/βρίου ἐκορημνίσθη ὁ δυστυχῆς Γ. Τζολάκης ἀπὸ τὸ ὑψηλότερον τεῖχος τῆς Θύρας τῶν Χανίων ἔνεκα παραφροσύνης προελθούσης ἐκ μεγίστης ἀγωνίας ἔνεκα τῶν τέκνων του. Ἐζῆσεν ἐπὶ δώδεκα ὥρας. Τὸ Σάββατον τὸ ἑσπέρας ἀπεβίωσε μ' ὄλας τὰς πληροφορίας τῶν ἰατρῶν ὅτι οὐδὲν ἔπαθεν ἐσωτερικόν. Ἐθεωρήθη ὡς αὐτοκτονήσας καὶ δὲν τοῦ ἐσυγχωρήθη ἐκκλησιαστικὴ ταφή, παρανόμως ὁμως, διότι ἐπέζησε καὶ διότι ἐζήτησε βοήθειαν. Ὁ φανατισμὸς καὶ πάθη.

29 4 Ὀκτωβρίου. Ἀνεχώρησεν ὁ Μητροπολίτης Τιμόθεος διὰ Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπέστρεψε τῇ 2 Δεκεμβρίου ὑποδεχθεὶς καὶ πάλιν μετὰ τῆς ἀνηκούσης παρατάξεως εἰς τὴν μητρόπολιν του. Ὁ ἅγιος Θεὸς νὰ τῷ δώσῃ τέλος εἰρηνικόν.

6 Δεκεμβρίου ἐλειτούργησεν κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Μητρόπολιν μόνος.

20 Ἰδίου. Μετετέθησαν οἱ πρόων Κυδωνίας Ἱερόθεος εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου, ὁ δὲ τέως τῆς Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου Διονύσιος εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Χερρονήσου, οὔτινες καὶ ἀπῆλθον εἰς τὰς νέας ἐπαρχίας των εὐθύς.

1883, Ἰανουαρίου 2. Συνῆλθεν συνέλευσις ἐξ ἀπάντων σχεδὸν τῶν πολιτῶν καὶ ἐξέλεξε δωδεκαμελῆ ἐπιτροπὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔδωκεν ἀπόλυτον πληρεξουσιότητα πρὸς ἐξακολούθησιν τῆς διακοπείσης ἀπὸ τοῦ 1866 οἰκοδομῆς τοῦ νέου ναοῦ, ἣτις ἤρξατο ἀμέσως τῶν ἐργασιῶν τῆς ἀνοίξασα κατάλογον συνδρομῶν κ.λπ. Ἔλαβον καὶ ἐγὼ μέρος ὡς μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς.

Τῇ 6 ἐτελέσθη ἡ εἰς τὸν λιμένα τελετὴ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ μετὰ μεγαλυτέρας λαμπρότητος τῶν παρελθόντων ἐτῶν, ἂν καὶ ἔβρεχε καὶ πρὸ καὶ μετὰ εἰς τὴν ὥραν ὅμως τῆς τελετῆς ἐμεσολάβησεν ἑαρινὴ ὥρα καὶ οὕτω ἐπῆλθε γενικὴ ἀγαλλίασις. Καὶ πάλιν χειμῶν.

16 Ἰδίου. ἤρξατο ἡ ἐργασία τῆς ἐπαναλήψεως τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ μετὰ μεγίστης λαμπρότητος. Ταύτην ἐτίμησε παρασταθεὶς καὶ ὁ Γ. Διοικητῆς Φωτιάδης πασάς, ὁ Διοικητῆς Λασιθίου Κ. Ἀξελός, σύμπας ὁ λαὸς Ἡρακλείου. Ὁ ἀγιασμός ἐτελέσθη ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ δεξιοῦ πεσοῦ τοῦ ναοῦ. Καὶ ἀμέσως οἱ κτίσται ἤρξαντο τῆς ἐργασίας δούς αὐτοῖς τὸ κέλευσμα ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ὁ Ἀρχιερεὺς. Κατὰ νυξίς μετὰ δακρύων. ἤρξατο ὁ χειμῶν.

Ἀπριλίου 9. Τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου ξημέρωμα ἔγινε σεισμὸς ἐπαισθητὸς καὶ διαρκής, ἀβλαβῆς δὲ τὴν δὲ νύκτα πρὸς Κυριακὴν ἔβρεξεν ἀρκετὰ καθὼς καὶ τὴν Μ. Δευτέραν μετὰ μεσημβρίαν.

7/βρίου 8. Ἐτέθη ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ στρατῶνος εἰς τὴν θέσιν τῶν Κιχιλάδων, παρόντος τοῦ Γ. Διοικητοῦ Ι. Φωτιάδη, τοῦ Ἐτεμ-πασᾶ στρατηγοῦ καὶ τοῦ μοιράρχου τοῦ στόλου Χουσεῖν-πασᾶ Ζουδιανοῦ. Ἀρχιτέκτων Ἀθανάσιος Μούσης τοῦ μητρο. ναοῦ.

1833, 7/βρίου 16. Ἐγινε πλημμύρα σπουδαία καὶ κατέστρεψε δέν- 30
δρα, νερομύλους, οἰκίας, πρόβατα καὶ ζῶα πολλὰ εἰς τὴν Ἐμπαρον, Βιάννον καὶ Λασιθί. Ἡ βροχὴ διήρκεσε τρεῖς ἡμέρας ἀπὸ τὰς 13 μὲ ὀλίγα τινὰ διαλείμματα.

Τὴν 27 καὶ 28 πάλιν χειμῶν τριήμερος καὶ χιῶν εἰς τὴν Ἰδιαν, πρωτάκουστον ἐν τῇ Κρήτῃ εἰς αὐτὴν τὴν ἐποχὴν.

19 πρὸς τὰς 28 8/βρίου. Δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ραγδαιοτάτη βροχὴ καταστρέψασα οἰκίας, τοὺς δρόμους, τὴν θύραν τοῦ λιμένος. Ἐξερρί-ζωσε καὶ τὴν πλάτανον τοῦ Χιαντριβανιοῦ, † ἀριθ. 4 σχεδὸν εἰς ὥρας. † Εἰς τὰ χωρία πέριξ τοῦ Ἡρακλείου δὲν ἔκαμε τοιαύτην βροχὴν, εἰ-μὴ τὴν ἐπιοῦσαν. Μέχρι τῆς 20 Ἰανουαρίου ἀπὸ 12 7/βρίου, ὅπου ἤρξατο ὁ χειμῶν, δὲν ἔπαυσεν εἰμὴ μετὰ μικρὰ διαλείμματα, πρώτη

Νοεμβρίου τρεῖς ἡμέρας καὶ μέχρι 20 Ἰανουαρίου πάλιν ὀλίγα διαλείμματα τριῶν ἡμερῶν — χειμῶν πρωτοφανῆς εἰς τὴν Κρήτην. Ἐκ τῆς Νοεμβρίου δὲ ἄρχισε μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου καὶ πρὸς ἀνατολὰς ἐν φῶς κατακόκκινον ὠραιότατον, ὅμοιον μὲ τὸ βόρειον σέλας. Διάφοροι γνῶμαι ἐγράφησαν εἰς τὰς ἐφημερίδας παρὰ τῶν ἀρμοδίων παντοῦ, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τὸ ὀνομάσουν. Ἐφάνη δὲ καὶ περὶ τὰ μέσα Ἰανουαρίου ἄνευ μεγάλης οὐρᾶς καὶ ὁποῖος λέγουν ὅτι ἐμελλε νὰ φανῆ κατὰ τοὺς ἀστρονόμους. Ὁ ἴδιος χειμῶν ἐξηκολούθησε μέχρι πρώτης Μαρτίου.

22 7/βρίου. Ὀλικὴ ἔκλειψις τῆς σελήνης, Σάββατον πρὸς τὴν Κυριακὴν.

Κατὰ Νοέμβριον ἓνα μουλᾶρι ἐνὸς Καλεσανοῦ ἐκακογέννησεν ἐν ὄμορφο πουλᾶρι εἰς Σεβρὴ Τζεσιμέν.

1884, 8βρίου 24, Τετάρτη πρὸς τὴν Πέμπτην, ἐνάτην τῆς νυκτὸς ἐγινε σεισμὸς διαρκῆς ἀλλ' ἀβλαβῆς. Εἰς τὰς 26 ἤρχισε χειμῶν μετὰ ραγδαιοτάτων βροχῶν καὶ βροντῶν διαρκέσας ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Ἐχάλασαν σπίτια, ἐπλακώθησαν δύο ὀθωμανοκόριτσα, ἐξερριζώθησαν δένδρα ἀπὸ πλημμύραν εἰς Καβροχώρι, ὅπου ἐθεωρήθη καὶ αὐτὴ σπανία διὰ τὰς ζημίας πρὸ πάντων.

31 Συνέχεια τῶν ἐπιτοπίων σημειώσεων τοῦ 1885 ἔτους.

1885. Εἰς τὴν 1 Φεβρουαρίου, Κυριακῆς τῆς Ὁρθοδοξίας, ἐκκυβεύθη τὸ λαχεῖον τῆς οἰκοδομουμένης ἐκκλησίας, συνιστάμενον ἐκ 10 χιλ. μετζιτίων. Τὸν α' ἀριθμὸν, 1000 μετζίτια, ἐκέρδισεν ἡ ἐκκλησία τοῦ χωρίου Σάρχου. Ἐκέρδισα καὶ ἐγὼ 50 μετζίτια.

Εἰς τὰς 18 Μαρτίου ἠλλάξεν ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Οἰκοδομῆς καὶ τὴν διεδέχθησαν ἄλλα πρόσωπα.

Μ. Δευτέρα, τὴν 18 Μαρτίου, ἔκλειψις σελήνης κατὰ 9 δέκατα· καὶ σπανία σύμπτωσις, διότι τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου εἶχε τὴν ἀρχὴν ἡ ἔκλειψις.

22 Ἰδίου, Μ. Παρασκευή, ἐγινε πρώτη διαδήλωσις τῶν Χριστιανῶν εἰς τὴν διοίκησιν καὶ εἰς τὰ προξενεῖα διὰ τὴν καταπάτησιν τῶν πατριαρχικῶν προνομίων ἔνεκα τῶν βερατιῶν τοῦ βουλγ. ἀρχιερέως.

25 Ἀπριλίου. Ἦνοιξεν ἡ Συνέλευσις· κατέτρεξε τὸν κάλλιστον Φωτιάδην πασὰν καὶ παρητήθη. Τὸν διεδέχθη ὁ Σάββα-πασάς. Ἐναντιώθησαν μέχρις ἐπαναστάσεως νὰ τὸν δεχθοῦν, κατώρθωσε ἐκεῖνος νὰ μείνῃ διοικῶν σήμερον κατὰ συνθηκολόγησιν μεταξὺ τῶν προξένων. Ὁ Φωτιάδης ἀνεχώρησε μὲ τὸ ἴδιον ἀτμόπλοιον, ὅπου ἔφερε τὸν Σάββαν. Ἡ βουλὴ ἔλαβε παράτασιν ὀκταήμερον καὶ τῇ 10 Ἰουνίου ἐπανῆλθον οἱ ἀντιπρόσωποι.

Ἰουνίου 15, Σάββατον πρὸς τὴν Κυριακὴν, εἰς τὰς τρεῖς ὥρας τῆς νυκτός, ἔβρεξε ραγδαίως εἰς ὅλην τὴν Κρήτην—σπάνιον. Νόσος εἰς τὰς λεμονέας, αἷτινες εἰς ὀλίγας ἡμέρας ἐξηραίνοντο ὀλοτελῶς, κομμίωσις λεγομένη· σχίζεις καὶ ἐκρέει ἓνα κόμμι. Εἰς τὰ Χανιά συνέβη τὸ πρῶτον καὶ ἐνταῦθα εἰς Γάζι καὶ Φόδελε.

Ἰουλίου 13, Σάββατον, ἦλθεν ἐνταῦθα ὁ νέος Γ. Διοικητὴς Ἰωαν. Σάββας. Τὴν ἐπιούσαν ἦλθεν εἰς τὴν λειτουργίαν, ὅπου ἐλειτούργησεν ὁ Μητροπολίτης ἐπὶ ταυτοῦ.

Αὐγούστου 26. Ἡτύοκτόνησεν ὁ διαβόητος Σαμὴ-βέης δι' ἀγχόνης εἰς τὴν οἰκίαν του ἐκ μονομανίας.

Ἰδίου 29. Ἐγινε πυρκαϊὰ εἰς τοῦ Μουσταφᾶ-πασᾶ τὸ μαγαζὶ γέμον ξυλείας καὶ κριθῆς. Περιορίσθη ἡ πυρκαϊὰ εἰς μόνον τοῦτο τὸ μέρος <μόνον>. Ἡ δεξιὰ ἐκκλησία ὑπέφερε μικρὰν ζημίαν.

7/βρίου 1, Κυριακὴ. Ἐγινεν ἡ τραγικὴ συμπλοκὴ τῶν κομμάτων διὰ τὴν ἐκλογὴν δημάρχου Ἀγιῶν Παρασκιῶν. Ἐσκοτώθησαν 3 ὄθωμανοὶ καὶ ἐπληρώθησαν ἀρκετοὶ ἀμφοτέρωθεν. Ὁ Θεὸς νὰ τιμωρήσῃ τὸν πρῶτον δῆμαρχον, τὸν ἐξωμότην Γιαννακάκην· αὐτὸς ὤθησε καὶ ἐνήργησε τὴν συμπλοκὴν.

8/βρίου 12. Ἐγινεν ὀμίχλη σπανία εἰς τὴν Κρήτην διαρκέουσα μέχρι εἰς ἑσπέρας. 33

9/βρίου 12. Ἠκολούθησε τὸ ἴδιον φαινόμενον τῶν διατιόντων ἀστέρων, ὅπου ἠκολούθησε κατὰ τὴν 8 Νοεμβρίου τοῦ 1867 καὶ διὰ τὰ ὅποια ἔγινε τόσος λόγος παρὰ τῶν ἐφημερίδων.

1886, Αὐγούστου 15, Σάββατον ξημέρωμα, σεισμὸς φρικτὸς, ὁ καταστρέψας τὰς νοτίους ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου, ἐνταῦθα ἀβλαβής. Κατὰ Ὀκτώβριον συνέβησαν καὶ ἄλλοι σεισμοί, ἀλλ' ἀκίνδυνοι. Εἰς τὰ Χανιά ἔγιναν ἐπαισθητότεροι. Ἐπεκράτησε ὅμως ἀνυδρία μεγίστη μέχρι τῆς δεκάτης ξημέρωμα τοῦ 9/βρίου, ὅπου κατὰ τὰς 8 1/4 τῆς νυκτός Κυριακῆς πρὸς Δευτέραν ἔγινεν ἐπαισθητὸς σεισμὸς ἀλλ' ἀβλαβής καὶ ἀμέσως βρονταὶ καὶ ἀστραπαί, ἐπηκολούθησαν δὲ καὶ βροχαί, σπάνιαι ὅμως, μέχρι 10/βρίου, ὅπου κατέπεσε χάλαζα εἰς Νιπηδητὸν καὶ τινα; πολλά, χωρὶα τοῦ Μονοφατισίου μέχρι 50 δρ. τὸ κομμάτι. Ἐσκότωσε πτηνὰ καὶ λαγούς, ὅπου ἂν ἐγίνετο ἡμέρα ἤθελε προσενήσει πολλὰς ζημίας. Ἐκτοτε βρέχει κατὰ τὰ διάφορα τμήματα σποραδικῶς μὲ ψῦχος πολὺ ὀλίγιστα ὅμως θερὰ.

1 Δεκεμβρίου. Ἐγινε καὶ ἐνταῦθα δημοτελῶς ἡ δημοφιλῆς ἑορτὴ τοῦ Διαδόχου, πανηγυρικωτάτη ὡς οὐδέποτε μετὰ διαδηλώσεων ὑπὲρ τῆς ἐπιθυμητῆς Ἐνώσεως κ.τ.λ. 34

28 Δεκεμβρίου. Ἐγινεν ἡ χειροτονία τοῦ ἐπισκόπου Λάμπης Εὐμενίου Ξηρουδάκη παρὰ τοῦ Τιμοθέου Μητροπολίτου, Νικηφόρου Ἀρ-

καδίας καὶ Διονυσίου Χερρονήσου, τῇ Κυριακῇ μετὰ τὴν Χριστοῦ γέννησιν, αὐθημερὸν δὲ ἀνεχώρησε διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀτμοπλοίου εἰς τὴν ἐπαρχίαν του.

1887. Ἀμέσως μετὰ τὴν πρώτην Ἰανουαρίου ἤρχισεν ὁ προσδοκώμενος χειμὼν μετὰ βροχῶν καὶ χιόνων καὶ ψύχους ἀσυνήθους.

Ἰδίου 15. Ἐφθάσε τηλεγραφικῶς ἡ εἶδησις τῆς παραιτήσεως τοῦ Σάββα-πασᾶ, ἡ ὁποία δεκτὴ γενομένη παρὰ τοῦ Σουλτάνου διωρίσθη ἀντικαταστάτης του ὁ Γενικὸς Διοικητὴς ὁ Κωνσταντῖνος Ἀνθόπουλος, Γ. Ἐισαγγελεὺς τοῦ Κράτους.

Ἰδίου 21. Ἐφθάσεν ὁ ὑποψήφιος Κισσάμου καὶ Ἀποκορώνου ἐκ Χανίων καὶ ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος τῶν ἀνωτέρω ἐπαρχιῶν τῇ 22 Ἰανουαρίου παρὰ τοῦ Μητροπολίτου Τιμοθέου, τοῦ Ἐπισκόπου Χερρονήσου Διονυσίου καὶ Ρεθύμνης Ἱεροθέου, ἡμέραν Πέμπτην τῇ μνήμῃ τοῦ Ἀποτόλου Τιμοθέου, ἑορτῇ τοῦ Μητροπολίτου, καὶ ἀνεχώρησε τὸ Σάββατον, 24 Ἰδίου, διὰ τὴν ἐπαρχίαν του.

35 1887, Φεβρουαρίου 2. Ἐφθάσεν ὁ νέος Γ. Διοικητὴς Κωστάκης Ἀνθόπουλος εἰς Χανιά. Αὐθημερὸν δ' ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν ὁ παραιτηθεὶς προκάτοχός του Σάββα-πασᾶς εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Μαρτίου 20, Παρασκευὴ τοῦ Ἀκαθίστου. Ἦλθεν ἐνταῦθα ὁ ἀνωτέρω Γ. Διοικητὴς. Ἐλειτουργήθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὴν ἐπομένην Κυριακὴν καὶ ἀνεχώρησε περὶ μεσημβρίαν διὰ τὴν Νεάπολιν. Ἐβρεξε εἰς διαφόρους ἐπαρχίας μετὰ δίμηνον ἀνομβρίαν.

Μαρτίου 24 πρὸς τὴν εἰκοσιπέντε τὰ μεσάνυκτα ἔγινε σεισμὸς ἐπαισθητὸς ἀλλ' ἀβλαβής. Αἱ λεμονεαὶ καὶ κισσέαι ἐξακολουθοῦν καταπληκτικῶς νὰ ξηραίνωνται.

Ἀπριλίου 26. Ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος Ἀρκαδίας ὁ Νικηφόρος Κατσαράκης χρηματίας ἱεροδιδάσκαλος εἰς τὸ Γυμνάσιον Μεραμβέλλου, ὁ δὲ πρόην Ἀρκαδίας Νικηφόρος μετετέθη εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κυδωνίας καὶ ἀνεχώρησεν αὐθημερὸν εἰς Χανιά. Εἰς τὴν χειροτονίαν τοῦ πρώτου ἔλαβον μέρος ὁ Χερρονήσου Διονύσιος καὶ ὁ Πέτρος Μελέτιος.

Ἰουλίου 1. Ἐδόθη χάρις εἰς τοὺς Ἀγιοπαρασκίτας Παπαδάκηδες καὶ εἰς ἓνα Ἀγιομυρσιανὸν καὶ ἓνα Ἀποκορωνιώτην ἕξαιτίας τῆς ἀτιθηείσης χάριτος παρὰ τοῦ Ἰδίου Σουλτάνου, ἐνεργήσαντος τοῦ κ. Νικολάου Σταυράκη, βουλευτοῦ Ἡρακλείου.

Ἰουλίου 5. Ὡρα 2, τουρκιστί, τῆς ἡμέρας Κυριακῆς ἔγινεν ἰσχυρότατος καὶ διαρκῆς σεισμὸς μέχρι δευτερολέπτου ἀβλαβής ὡς ἐκ θαύματος καὶ εἰς τὴν Κρήτην καὶ εἰς πλεῖστα μέρη, ὅπου ἔγινεν.

Ἰουλίου 22. Ἐκλειψις σελήνης μερικῆ, μ' ὅλον ὅπου προέλεγον ὅτι δὲν θὰ εἶναι ὄρατὴ εἰς ἡμᾶς, καθὼς καὶ τοῦ ἡλίου, ἧτις καὶ ἐφάνη

εἰς ἡμᾶς τῇ Αὐγούστου 7 ἀνατέλλοντος τοῦ ἡλίου εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς διαλύσεως, | ἡμέραν Παρασκευὴν, ἐπηκολούθησε δὲ ἐπὶ δύο ἡμέρας 36 ἀφόρητος καύσων ἐκ τῶν σπανιωτάτων ἐπιφέρων ζημίας ἀνυπολογί-
στους εἰς τὰς ἀμπέλους καὶ ἐλαιόδενδρα. Ἐπιπροσθέτως εἰς τὴν γενικὴν ξηρασίαν, ἔνεκα τῆς ἀνομβρίας καὶ λειψυδρίας τῆς φειτειῆς, σπανία ἔλλειψις ὕδατος καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ εἰς τὰ ζῶα. Πρὸ αἰ-
ῶνων ἴσως δὲν ἔγινε τοιαύτη ἀνομβρία ἐν Κρήτῃ.

8/βρίου 31, Σάββατον. Ἐγινε καταιγὶς πρωτοφανῆς, ἣ ὁποία ἐπέ-
φερε ζημίας σπουδαίας εἰς τὰς ἐπαρχίας Μαλεβυζίου καὶ Μυλοποτάμου
μετὰ βροχῆς καὶ χαλάζης καταστρέψασα δένδρα καὶ ἐκριζώσασα ἄπει-
ρα, πρὸ πάντων εἰς Καμάρι, Τύλισο, Κορφές, ὅπου ἔρριψε καὶ τὸ κω-
δωνοστάσιον κ.λ. ἄλλα δυστυχήματα. Ἀνθρώποι καὶ ζῶα δὲν ἐβλάβη-
σαν. Ἐγινε σεισμὸς περὶ τὰ μεσάνυκτα πρὸς τὸ Σάββατον διαρκῆς,
ἀλλ' ἀβλαβῆς.

[1888], Ἰανουαρίου 16 πρὸς τὴν 17, Σάββατον μεσάνυκτα, ἔκλει-
ψις σελήνης ὀλικὴ διαρκέσασα τρεῖς ὥρας ἀπὸ τὴν ἀρχὴν μέχρι τέ-
λους τῆς διαλύσεως.

Φεβρουαρίου 16. Ἦλθεν ὁ Πεζέτ-πασάς ἀπὸ Ρέθυμνον καὶ αὐθη-
μερὸν ἀνεχώρησεν εἰς Ρέθυμνον ὁ ἐδῶ διοικητὴς Ἐσατ-βέης.

Ἰούνιον ἀπεβίωσεν ὁ Πέτρος Μελέτιος. Κατὰ Ὀκτώβριον ἀπεβίω-
σεν ὡσαύτως ὁ Ἱεροσητείας εἰς Παρισίους.

1889. Κατὰ Ἰούλιον, τῇ 16, ἤρχισαν νὰ ἔρχονται εἰς τὰ φρούρια 37
οἱ ὀθωμανοὶ διὰ τῆς βίας. Τὴν 21 ἰδίου, ἡμέραν Παρασκευὴν, ἐστα-
σίασαν ἐναντίον τῆς Διοικήσεως ἀπαιτοῦντες ὅπλα καὶ πολεμοφόδια.
Ἀπεσοβήθη παρὰ τῆς Διοικήσεως ὁ κίνδυνος οὗτος διοικούντων τοῦ
Μεμεταλή - πασᾶ ὡς μοντεσερίφου καὶ τοῦ Ἐσατ-βέη. Τῇ 22 ἐπα-
πειλήθη σφαγὴ γενικὴ καὶ αὕτη ἐματαιώθη ὡς ἐκ θαύματος. Τότε
προέβησαν εἰς ἀρπαγὰς καὶ τινὰς φόνους ἔξωθεν τοῦ φρουρίου. Μετὰ
ταῦτα ἐξῆλθον καὶ ἐλήστευσαν κατὰ πρῶτον τοὺς δήμους Ἀγιῆς Πα-
ρασκιῆς καὶ Ἐπισκοπῆν. Κατόπιν κατέκαυσαν τὰ χωρία αὐτά, 28 χω-
ρία καὶ 57 ἐκκλησίας. Κατὰ 7/βριον ἦλθεν ὁ Ἀπιούλ-Κερίμ-πασάς,
εἰσήχθη ὁ στρατιωτικὸς νόμος καὶ τὰ ἐπόμενα γνωστὰ τῇ Κρητικῇ
ἱστορίᾳ.

Δεκεμβρίου 16. Συνῆλθον οἱ ἐπίσκοποι ἐνταῦθα καὶ ἐψήφισαν διὰ
τὰς χηρευσάσας δύο ἐπισκοπὰς εἰς μὲν τὴν τῆς Πέτρος τὸν Τίτον Ζω-
γραφίδην, ὑπότροφον τῆς Μονῆς Ἀγκαράθου, εἰς δὲ τὴν τῆς Ἱερο-
σητείας τὸν Ἀμβρόσιον, ὑπότροφον τοῦ Σεβαστοῦ Πατριάρχου Ἀλε-
ξανδρείας — καὶ οἱ δύο εὐπαίδευτοι καὶ τρόφιμοι τῆς Θεολογικῆς
Σχολῆς.

Ὁ χειμὼν ἤρχισεν ἀπὸ 28 Νοεμβρίου καὶ ἐξηκολούθησε μέχρι

τοῦ Ἰανουαρίου μετὰ ψύχους καὶ χιόνων ἐπὶ τῶν ὄρεων. Ἐκτοτε ἠκολούθησε ἀνομβρία μέχρις 28 Ἰδίου.

- 38 1889, 23 Δεκεμβρίου. Ἐχειροτονήθη ὁ Τίτος Ζωγραφίδης ἐπίσκοπος Πέτρος συλλειτουργούντων τοῦ Χερ[ρονήσου] Διονυσίου καὶ τοῦ Λάμπης.

Τὸν αὐτὸν μῆνα διεδόθη καὶ ἡ ἐπιδημικὴ νόσος τῆς γρίπης, ἡ Ἰνφλουέντζα λεγομένη, ἀφοῦ προηγουμένως ὁ δάγγειος πυρετός, ἡ κοινῶς τάγκα, προσέβαλεν πάντας εἰς τε τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία, εὐτυχῶς μετὰ ὀλιγοήμερον ἀσθένειαν καὶ ἄνευ θανάτου.

1890, Ἰανουαρίου 28. Ἐχειροτονήθη ὁ Ἱερᾶς καὶ Σητείας Ἀμβρόσιος Σφακιανάκης ὑπὸ Τιμοθέου συλλειτουργούντων Χερρονήσου Διονυσίου καὶ Λάμπης Εὐμενίου. Κυριακὴ τοῦ Ἀσώτου.

Φεβρουαρίου 2. Χειμῶν μετὰ βροντῶν καὶ ἀστραπῶν καὶ χαλάζης ἐπὶ 48 ὥρας, λίαν ὠφέλιμος τῇ γεωργίᾳ. Ψῦχος πολὺ.

Μαΐου 5. Κατὰ πέμπτην π.μ. ἔγινεν ἔκλειψις ἡλίου δακτυλ[ι]οειδῆς ὡς προεγράφετο, ἣτις εἶχε τὸ κέντρον τῆς εἰς τὴν Κρήτην. Καὶ πράγματι ἐνταῦθα ἐφάνη τελειότερον.

8/βρίου 18. Ἀνεγνώσθη ἡ ἐγκύκλιος τῆς Ἐκκλησίας, ἣτις τίθεται ἐν διωγμῷ ἕνεκα τῆς καταπατήσεως τῶν πατριαρχικῶν προνομίων. Συνεπεία τούτου ἔκλεισαν αἱ ἐκκλησίαι ἐν Τουρκίᾳ ἅπασαι καὶ πᾶσα ἱεροτελεστία ἀπηγορεύθη. Πρωτοφανὲς τοῦτο ἀπὸ ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως.

- 39 1890, 25 Δεκεμβρίου. Μετὰ μεσημβρίαν ἦλθε τηλεγραφικῶς ἡ εἴδησις νὰ ἀνοιχθοῦν αἱ ἐκκλησίαι. Συνάμα καὶ ἐπίσημος δοξολογία ὑπὲρ τοῦ Σουλτάνου. Δὲν ἔγινε τὸ τοιοῦτον εὐθύς, διότι βρονταὶ καὶ ἀστραπαὶ ἐπεκράτουν μέχρις ἑσπέρας. Τῇ 26 ἔγινε συλλειτουργούντων τοῦ Μητροπολίτου, Ρεθύμνης καὶ Κυδωνίας, εὐρεθέντων ἐνταῦθα ἀπάντων τῶν ἐπισκόπων, ὅπως ἀποτανθῶσιν ἐπισήμως εἰς τὴν Πόλιν, καὶ τότε ἀπεκήρυξαν καὶ τὸν λεγόμενον Ἀγιασμένον εἰς Ἱεράπειραν, περὶ οὗ ἐγένετο ζήτημα μέγα καὶ ἐξ ἀπάσης τῆς Νήσου ἔιτρεχον ὀθωμανοὶ τε καὶ χριστιανοὶ προσφέροντες θησαυροὺς κ.τ.λ.

1891. Χειμῶν βαρὺς μετὰ καταιγίδων μέχρι Φεβρουαρίου 26. Ὁλος ὁ Μάρτιος ἄνευ βροχῆς, ὁ Ἀπρίλιος μετ' ἀστραπῶν καὶ βροντῶν καὶ χιόνος μετὰ τινὰς διακοπὰς. Καὶ ὁ Μάϊος ἔβρεξε δις ὠφελήσας παρὰ πολὺ τὴν εἰσοδείαν.

11 Μαΐου. Ὀλικὴ ἔκλειψις τῆς σελήνης.

- 40 1892. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἤρχισεν ἡ ἐργασία τῆς διὰ τῶν σωλήνων ἀρδεύσεως τοῦ νεροῦ εἰς Ἡράκλειον. Ἐτελειοποιήθη ἡ δεξαμενὴ ἡ μεγάλη εἰς τὴν Καινούργιαν Πόρταν. Ἐχαλάσθησαν αἱ Τρεῖς Καμάραι. ἤρχισεν ἡ ὁδοστρωσιὰ διὰ πλακῶν ἀπὸ τὴν θύραν τοῦ Λιμένος καὶ

ἔξετελέσθη μέχρι τοῦ ξενῶνος. Ἐρρίφθησαν οἱ στύλοι τῶν μαγαζίων, ἐσκεπάσθη ὁ ὄχειος τοῦ Κούμ-καπί, ὁ ὀλέθριος διὰ τὴν υἱείαν, ἔγινεν ἡ προκυμαία τοῦ Λιμένος, ἐφυτεύθη δενδροστοιχία εἰς τὴν ἀγορὰν κ.λ. καλλοπίσματα τῆς πόλεως.

Μαΐου πρώτη μέχρι δεκάτης ἰδίου ἦτο αὐτόχρημα χειμῶν. Τῇ ἑβδόμῃ μάλιστα ἔγινε ψῦχος ὀριμὸν μετὰ χιόνων καὶ χαλάζης, ἀστραπῶν, βροντῶν καὶ κεραυνῶν. Εἰς τὸ χωρίον Πεζὰ ἔρριψε καὶ ἐφέτο κεραυνὸν καὶ κατέστρεψεν ἐν κυπαρίσι.

Ἐκρεμάσθη ἡ μεγάλη καμπάνα τῇ ἡμέρᾳ τῆς Πεντηκοστῆς, κατὰ σύμπωσιν μετὰ 36 ἔτη τῆς πρώτης παιχθείσης καμπάνας ἐν Ἡρακλείῳ τὸν ἑσπερινὸν τῆς Πεντηκοστῆς τῇ εὐφύτᾳ τοῦ Μητροπολίτου Διονυσίου, τοῦ ὑστερον Πρόστας, ὡς καὶ ἀνωτέρω γέγραπται.

92, Αὐγούστου 14. Ἀπέθανεν ὁ ἀείμνηστος Φωτιάδης πασὰς ἐκ κεραυνοβόλου ἀποπληξίας εἰς τὴν ἐν Καρδίτῃ τῆς Θεσσαλίας ἑπαυλίνου, εἰς τὴν ὁποίαν ἐμόναζεν χάριν πολιτικοῦ σκοποῦ διαπραγματευόμενος διὰ τὴν διοίκησιν τῆς Κρήτης μετὰ τοῦ Σουλτάνου. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ ἐφάνη ἡ ἀτυχία τῆς δυσμοίρου Πατρίδος καὶ ἀνάθεμα τοὺς πρωταιτίους τῆς ἀπωλείας ταύτης.

41

1893, 7 Μαρτίου, [...] Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν, ἐχειροτονήθη ὁ Κ. Δωρόθεος Κλωναράκης ἐπίσκοπος Κισσάμου καὶ Σελίνου παρὰ τοῦ Μητροπολίτου Τιμοθέου καὶ Χερρονήσου Διονυσίου καὶ Πέτρας Τίτου συλλειτουργούντων.

Μαρτίου πρὸς τῇ ἐνάτῃ ξημέρωμα. Ἦρξισε χιονιὰ μετὰ βροντῶν καὶ τρικυμίας διαρκέσασα μὲ ψῦχος 7 ἕως 5 ἄνω τοῦ μηδενικοῦ. Ἦ χιονιὰ ἐπανελήφθη δις καὶ τὸ ψῦχος ὀριμύτατον. Τέλος ὄλος ὁ Μάρτιος ἐστάθη βροχερὸς καὶ ψυχρὸς καὶ τὸν ὁποῖον ὄλοι οἱ γεροντότεροι δὲν ἔφθασαν νὰ ἴδουν. Τὴν πρώτην Ἀνάστασιν ἔβρεχε καὶ μέχρι τέλους τοῦ μηνός, τὴν τριακοστὴν | δὲ πρώτην τοῦ ἰδίου μηνός Μαρτίου, τετάρτην τῆς Διακαινησίμου, ἔπεσε καταιγὶς εἰς ὅλην τὴν Κρήτην διὰ νοτιοδυτικῶν ἀνέμων, διαρκέσασα πέντε ὥρας, καὶ ἔκαμεν ἀνυπολογίσιους ζημίας: ἔσπασε δένδρα, ἐξερρίζωσεν ὡσαύτως κ.λ., ἔρριψε κωδωνοστάσια ἐκκλησιῶν, ἐν οἷς καὶ τῆς μονῆς Ἀγκαράθου. Ἐκτὸς τοῦ δήμου Ἀγιῶν Παρασκιῶν, ὅπου ἔπαθον ὀλιγώτερον, οἱ λοιποὶ δῆμοι τῆς Πεδιάδος ἔπαθον πολλά, ἡ ἐπαρχία Μυλοποτάμου ὑπέφερεν ἀληθῆ θεομηνίαν. Ὁμοίως καὶ εἰς Χανιά καὶ Ρέθυμνον ἔγιναν μεγάλαι καταστροφαί.

42

B3

(Ἄρ. καταλ. Χειρ. Μ. Ἡρακλείου 64)

- I ... ὥρας μετὰ τὴν δύσιν τοῦ Ἡλίου, ἐφρονεύθησαν ἕως 300 τοῦρκοι καὶ ἐπληγώθησαν ὑπὲρ τοὺς 80, Ἕλληνες δὲ ἐφρονεύθησαν καὶ ἐπληγώθησαν 12, ἐξ ὧν καὶ ὁ καπετὰν Παναγῆς Μυτιληναῖος. Ἔλαβον τὴν νίκην οἱ Ἕλληνες.

κγ'

1826. Κατὰ μῆνα Φεβρουάριον μάχη κατὰ τὴν θέσιν τοῦ Νεοχωρίου τῆς Μεραμπέλλου 1700 Ἑλλήνων ἐλθόντων μὲ πλοῖα ἐκ Γραμπύσης καὶ τινων νήσων, στρατηγούντων τοῦ Ἰωάννου Χάλη καὶ Μιχαὴλ Μαγουλάκη, κατὰ 300 Τούρκων, τοὺς ὁποίους πολιορκήσαντες εἰς τζαμίον καὶ μετὰ 7 ἡμέρας, ἀφ' οὗ πρῶτον τοὺς ἔβαλον πῦρ, παραδοθέντες ἐφρονεύθησαν ἅπαντες, ἐξ ὧν καὶ ὁ περίφημος Λαδὰ-Ὀγλοὺς καὶ Παπουτζαλής. Ἄμα δὲ ἐφρονεύθησαν, ἦλθον ἐκ τοῦ Ἡρακλείου 3000 Τοῦρκοι στρατηγούμενοι παρὰ τοῦ Ἀγριολίδου καὶ Σελήμ-Ἀγᾶ Πίμπαση, μετὰ τῶν ὁποίων συνεκροτήθη μάχη διαρκέσασα ἀπὸ πρωτῆς μέχρι τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου. Ἐφρονεύθησαν ἕως 15 Ἕλληνες καὶ ἐπληγώθησαν 20. Ἐκ δὲ τῶν Τούρκων ἐφρονεύθησαν ἕως 150 καὶ ἐπληγώθησαν ἕως 50. Ἔλαβον τὴν νίκην οἱ Ἕλληνες κυνηγοῦντες τοὺς Τούρκους 4 ὥρας, οἷτινες ἀφήσαντες τὰ ὅποια μεθ' ἑαυτῶν ἔφερον κανόνια καὶ δύο βόμβας καὶ ἄλλα πολλὰ πολεμοφόδια ἐκλείσθησαν εἰς τὸ φρούριον τοῦ Ἡρακλείου.

κδ'

1826. Μετὰ δέκα ἡμέρας ἐξῆλθον ἐκ τοῦ Ἡρακλείου ἕως 6000 Τοῦρκοι στρατηγοῦντες τοῦ Σουλεϊμάν-πασᾶ καὶ ὑπῆγον εἰς τὰ Μάλλια τῆς Χερρονήσου, ἐλθόντες δὲ καὶ οἱ Ἕλληνες ἕως 1000, στρατηγούντων τῶν ἰδίων στρατηγῶν, συνεκροτήθη μάχη διαρκέσασα 6 ὥρας. Ἐφρονεύθησαν 15 Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι 10. Ἔλαβον τὴν νίκην οἱ Τοῦρκοι.

κε'

- 2 1826. Μετὰ 7 ἡμέρας ἐσυντάχθησαν ἕως 1500 Ἕλληνες εἰς χωρίον Μοχὸν τῆς Χερρονήσου, στρατηγούντων τῶν ἰδίων στρατηγῶν, ὅπου ἐλθόντες καὶ οἱ ἴδιοι Τοῦρκοι συνεκροτήθη μάχη ἕως 3 ὥρας. Ἔλαβον τὴν νίκην οἱ Τοῦρκοι, οἷτινες κυνηγοῦντες τοὺς Ἕλληνας ἕως μίαν ὥραν μέχρι τοῦ πλησίον ποταμοῦ, ὀνομαζομένου Λαγκάδας, ἔπασαν ἐκεῖ καὶ ἐπνίγησαν ἕως 50 Ἕλληνες, ἐφρονεύθησαν δὲ καὶ ἕως 30 καὶ 330 ἐπληγώθησαν, ὅπου ἔφθασεν ὁ στρατηγὸς Μανουὴλ Καζάνης μὲ 300 στρατιώτας, ὅστις κτυπήσας τοὺς Τούρκους καὶ θανατώσας

ἕως 30 ἵππεῖς ἔστησεν αὐτοὺς καὶ διεσώθησαν οἱ Ἕλληνας.

κς'

1828, Μαρτίου 25. Ὑπῆγον 1300 Τούρκοι εἰς χωρίον Γέργερη ἀπροσδοκῆτως, ὅπου εὐρόντες ἕως 50 Ἕλληνας συναγμένους εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καθ' ἣν ὥραν ἐτελεῖτο ἡ θεία λειτουργία, ἐφόνευσαν 12 Ἕλληνας ὁμοῦ μὲ τὸν ἱεροουργοῦντα ἱερέα, ἐνδεδυμένον τὴν ἱερατικὴν στολήν, ἔλαβον δὲ καὶ 5 αἰχμαλώτους ἑλληνίδας, οἱ δὲ λοιποὶ δρμήσαντες μὲ τὰς μαχαίρας ἔφυγον ἐκ τοῦ μέσου τῶν Τούρκων.

κζ'

1828, Αὐγούστου 10. Οἱ στρατηγοὶ Μαλιχούτης καὶ Μιχαὴλ Κορακάκης μαθόντες ὅτι ὁ περίφημος Ἀγριολίδης μὲ ἑτέρους 12 Τούρκους εἰσήρχετο εἰς τὸ φρούριον τοῦ Ἡρακλείου ἔλαβον μεθ' ἑαυτῶν 40 Ἕλληνας καὶ προέλαβον τὸν δρόμον, συναντηθέντες δὲ εἰς Καπαρίαν τῆς Μεσαρᾶς ἐφόνευσαν τοῦτον τὸν αἰμοβόρον ἐπίσημον στρατηγὸν μὲ ἑτέρους 4 Τούρκους.

κη'

1828, Αὐγούστου 12. Μαθόντες εἰς Ἡράκλειον τὸν θάνατον τοῦ Ἀγριολίδου, ἔλαβεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁμοῦ μὲ πολλοὺς ἄλλους Τούρκους παρὰ τοῦ Ἀγιᾶν Ἀγᾶ καὶ κατέσφαξαν τοὺς ἐκεῖ εὐρισκομένους ἀόπλους Χριστιανούς, ὁ ἀριθμὸς δὲ τῶν φονευθέντων τότε ἐντὸς τοῦ φρουρίου δὲν δύναται νὰ προσδιορισθῇ ἀκριβῶς, διότι ἄλλοι μὲν συμπεραίνουν νὰ ἐφονεύθησαν ἕως 350 καὶ ἄλλοι ὑπὲρ τοὺς 1000. Τοῦτο μόνον εἶναι γνωστόν, ὅτι οἱ φονευμένοι ἐρρίπτοντο εἰς τοὺς δρόμους, τῶν ὁποίων τὰ σώματα γυμνώνοντες αἱ πτωχαὶ Τούρκισσαι καὶ Τούρκοι τὰ ἀφηναν χωρὶς οὐδενὸς φορέματος. Ἐπιτετα μετὰ τὴν παῦσιν τῆς σφαγῆς | 3
διωρίσθησαν τινὲς νὰ συνάξωσι τὰ σώματα, τὰ ὁποῖα φορτώνοντες εἰς ὄνους ἄλλα μὲν ὑπῆγαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἔστησαν μέγαν τινὰ σωρὸν καὶ ἄλλα ἔρριψαν ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ φρουρίου !!!

κθ'

1828. Κατὰ μῆνα Αὐγουςιον ἐπιστρέφοντες ἕως 600 Τούρκοι, ὅλοι ἵππεῖς, στρατηγοῦντος τοῦ Τελῆ-Χουσεῖν ἐπὶ χωρίον Γέργερη (ὅπου δρμήσαντες κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐφόνευσαν 4 Ἕλληνας καὶ ἠχμαλώτισαν καὶ 30 γυναικόπαιδα, χωρὶς νὰ τοὺς διαφύγη οὐδεὶς ἀφ' ὧν εὐρίσκοντο εἰς τὸ χωρίον ἐκεῖνο, ἔλαβον δὲ καὶ ἀρκετὰ ζῶα) ἀπήντησαν 70 Ἕλληνας μὲ τὸν στρατηγὸν τῶν Νικόλαον Μαλιχούτην πλησίον τοῦ χωρίου Ἀγιά Βαρβάρα, ὅπου ἔκαμνον δημοπρασίαν λαφύρων. Κτυ-

πηθέντες δὲ παρὰ τῶν Τούρκων ἀπροσδοκῆτως ὤρμησαν οἱ Ἕλληνες κατ' αὐτῶν καὶ, ἀφοῦ ἐφόνευσαν ὑπὲρ τοὺς 30 Τούρκους κυνηγοῦντες τοὺς 2 ὥρῶν διάστημα, ἠλευθέρωσαν καὶ τοὺς αἰχμαλώτους μ' ὅλα τὰ ἐκ Γέργερης λάφυρα, χωρὶς νὰ φονευθῆ οὐδεὶς ἐκ τῶν Ἑλλήνων.

λ'

1828. Κατὰ Νοέμβριον μάχη εἰς Λιθίνας τῆς ἐπαρχίας Σητείας ἕως 1500 Ἑλλήνων τοῦ Τσουδεροῦ, Παναγιώτου Ζερβουδάκη, Νικολάου Κασανιώτου καὶ Πολιοῦ Παπαδάκη κατὰ 1600 Τούρκων, στρατηγοῦντος τοῦ Μασλοῦμ Σητειακάκη· οὔτινες κλεισθέντες εἰς Πύργον μετὰ 350 γυναικοπαίδων καὶ πολεμήσαντες 4 ὥρας τοῖς ἐπρότειναν οἱ Ἕλληνες νὰ παραδοθῶσι, προσποιηθέντες δὲ ὅτι ἤθελον παραδοθῆ καὶ ἀμεριμνησάντων τῶν Ἑλλήνων ἐκτύπησαν αὐτοὺς οἱ Τοῦρκοι καὶ ἐφόνευσαν 1 Ἕλληνα καὶ τινὰς ἐπλήγωσαν. Τότε θυμωθέντες οἱ Ἕλληνες ἔβαλον πῦρ διὰ ὑπὸνόμεον καὶ τοὺς κατέκαυσαν ὅλους.

λα'

1828. Κατὰ μῆνα Νοέμβριον οἱ ἴδιοι 1500 Ἕλληνες ἀναχωρήσαντες ἐκ τῶν Λιθίνων ὑπῆγον εἰς Ἑθίαν τῆς Ἰδίας Ἐπαρχίας Σητείας, ὅπου ἦσαν κλεισμένοι ὑπὲρ τοὺς 600 Τούρκους ἄνδρες καὶ ὑπὲρ τὰς 2000 γυναικόπαιδα, οὔτινες παραδοθέντες μὲ συνθήκην εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀφέθησαν ἐλεύθεροι καὶ ἀνεχώρησαν.

λβ'

1828. Κατὰ μῆνα Νοέμβριον εἰσηλθόντες εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Σητείας ἕως 2500 Τοῦρκοι στρατηγοῦντος τοῦ Σιλικτὰρ τοῦ Σουλεϊμάν-πασᾶ μετὰ τὴν ἐκεῖθεν ἀναχώρησιν τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων, ὅπου ἐφόνευσαν ὅσους εὔρον ἀόπλους Ἕλληνας καὶ ἠχμαλώτισαν μέγαν ἀριθμὸν Ἑλληνίδων.

λγ'

1829. Κατὰ μῆνα Ἰανουάριον ἐπιστρέφοντες οἱ 2500 Τοῦρκοι ἐκ τῆς Σητείας ἐκυνηγήθησαν ὑπὸ 1000 περίπου Ἑλλήνων, στρατηγοῦντος τοῦ Ἀναγνώστου Συμιακοῦ, εἰς Νεοχωρίον Μεραμπέλλου διὰ 18 ὥρας, ὅπου ἠχμαλωτίσθησαν 15 Τοῦρκοι μὲ διάφορα λάφυρα.

λδ'

4 1829. Κατὰ μῆνα Φεβρουάριον μάχη εἰς Κουφονῆσι 60 Ἑλλήνων, στρατηγούντων τοῦ Μανουήλ Λαδᾶ, Ἰωάννου Παπαδάκη, Κωνσταντίνου Πογιατζῆ καὶ Θεοδώρου Μαρκάκη, κατὰ 40 Τούρκων, στρατηγούντων τοῦ αἰμοβόρου Πιλαβᾶ, ἐλθόντων μὲ πλοῖα ἐκ τῆς Ἱεραπέ-

τρας, κατὰ τῶν ὁποίων ἐμπεσόντες οἱ Ἕλληνες τοὺς ἐφόνευσαν 80, ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθη 1 καὶ ἐπληγώθη 1.

λε'

1829, Φεβρουαρίου 17. 3000 Τούρκοι, πεζοὶ καὶ ἵππεῖς, μὲ 29 σημαίας, στρατηγούντος τοῦ Τουφεξήμπαση τοῦ Σουλεϊμάν πασᾶ, ὄρμησαν κατὰ τοῦ περιφημοτάτου Ἰωάσαφ Ἐξωπατέρα, ὅστις θεωρήσας τούτους ἐρχομένους ἐναντίον του ἐστάθη μόνος κατ' αὐτῶν καὶ θανάτωσας 2 Τούρκους ἔφηνγε καὶ ἐκλείσθη εἰς τὸν ἐν τῇ μονῇ τῆς Ὀδηγητρίας πύργον μὲ 4 ἐτέρους, ἀπ' ὅπου ἐκτύπησε τοὺς Τούρκους. Φονευθέντων δὲ τῶν ἐτέρων συμπολιορχουμένων του κατὰ τὴν ἰδίαν ἡμέραν ἐστάθη μόνος κτυπῶν τοὺς Τούρκους διὰ 3 ἡμερονύκτια φονεύσας ὑπὲρ τοὺς 30 καὶ πληγώσας 15· ὅτε ἔβαλον πῦρ οἱ Τούρκοι εἰς τὸν πύργον διὰ ὑπονόμου. Ἀπελπισθεὶς δὲ τότε ὁ Ἐξωπατέρας ἐτράβηξε τὴν σπάθην του καὶ ὄρμησεν εἰς τὸ μέσον τοῦ μεγάλου τούτου τουρκικοῦ στρατεύματος, ὅπου διὰ μιᾶς πυροβολήσαντες κατ' αὐτοῦ οἱ Τούρκοι ἐφονεύθη ἐνδόξως.

λζ'

1829. Κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον μάχη εἰς Γωνιές τῆς Χερσονήσου 200 Ἑλλήνων, στρατηγούντων τοῦ Γεωργίου Πεζανοῦ καὶ Ζαχαρίου Ἀποστολάκη, κατὰ 2500 Τούρκων, στρατηγούντος τοῦ Σιλικιάρ τοῦ Σουλεϊμάν-πασᾶ, διαρκέσασα 7 ὥρας. Ἐλαβον τὴν νίκην οἱ Ἕλληνες κινήσαντες τοὺς Τούρκους διὰ 4 ὥρας. Ἐφόνευσαν ὑπὲρ τοὺς 200 καὶ ἔλαβον καὶ 37 ζῶντας. Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν 7 καὶ ἐπληγώθησαν 12, μ' ὅλον ὅτι ἦτον εἰς Ἕλληνα πρὸς 12 Τούρκους.

λη'

1829. Κατὰ μῆνα Μάϊον εὐρισκόμενοι 60 Ἕλληνες μὲ τὸν στρατηγόν των Μαλιχούτην πλησίον τοῦ χωρίου Κέραμος τῆς Ἐπαρχίας Μεσαρᾶς δημοπρατοῦντες τὰ λάφυρά των παρῶσιαισθησαν (sic) αἰφνιδίως πρὸς αὐτοὺς 900 Τούρκοι ὅλοι ἵππεῖς, στρατηγούντος τοῦ Χατζῆ Ἀσάνη, συγκροτηθείσης δὲ μάχης ἐτράπησαν οἱ Ἕλληνες εἰς φυγὴν δι' ἐν τέταρτον τῆς ὥρας, ἔπειτα σταθέντες ἐπολεμήσαν τοὺς Τούρκους διὰ ἡμίσειαν ὥραν, ὅτε ἔφθασε πρὸς βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων ὁ στρατηγὸς Γεώργιος Τσουδερός μὲ ἐτέρους 200 Ἕλληνας καὶ τρέφαντες εἰς φυγὴν τοὺς Τούρκους ἐφόνευσαν ἕως 80 καὶ τὸν στρατηγόν των Χατζῆ Ἀσάνην καὶ ἐπληγώθησαν ὑπὲρ τοὺς 40. Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφόνευσαν 4, ἐξ ὧν καὶ ὁ γενναῖος Νικόλαος Ζερβὸς Κρής, καὶ ἐπληγώθησαν 3. Ἐλαβον τὴν νίκην οἱ Ἕλληνες.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

Η ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΤΟΝ Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΝ

(«Ἐλευθέρα Σκέψις» τῆς 10 Μαΐου 1930)

[Πρὸς διόρθωσιν τῆς κατὰ λάθος δημοσιευθείσης χρονολογίας διὰ τὴν ἐν Ἑρακλείῳ γενομένην σφαγὴν τοῦ Ἀγριολίδου... δημοσιεύομεν τὴν κατωτέρω ἐπὶ λέξει ἐπιστολὴν τοῦ ἐν βαθεῖ γήρατι πρὸ ἐτῶν ἀποθανόντος Στεφάνου Νικολαΐδου, ζωγράφου καὶ ἐκ τῶν ἐπιφανῶν Ἑρακλειωτῶν, αὐτόπλου μάρτυρος πολλῶν ἱστορικῶν καὶ σοβαρῶν γεγονότων, αὐτόχρημα ζώσης ἱστορίας διὰ τὸ Ἑράκλειον, ἀπευθυνθεῖσαν εἰς τὸν ὑπογεγραμμένον].

Ἄγιες Παρασκευὲς 6 Αὐγούστου 1900.

Ἀγαπητέ μοι,

Γῆρας ἐπὶ μὴ παρῆ εὐκταῖον

ἐπὶ δὲ ποτε παρῆ φευκτέον

εἰς ἀπάντησιν τοῦ περὶ γήρατος λογοπαιγνίου σου.

Εὐχαρίστως ἀπαντῶ εἰς τὰς ζητηθείσας παρ' ὑμῶν πληροφορίας. Εἰς τὴν κατὰ τὸ 1821 σφαγὴν ἦσαν θύματα οἱ ἀείμνηστοι, ὁ Γεράσιμος Μητροπολίτης, Νεόφυτος Κνωσοῦ, Ἰωακείμ Χερσονήσου, Ἱερόθεος Λάμπης, Σητείας Ζαχαρίας μόνον· ὁ Διοπόλεως Καλλίνικος καὶ ὁ Αὐλοποτάμου ἦσαν πεθαμένοι μὲ πανάλην εἰς Μονὴν Ἀπεξανῶν πρότερον. Μόνον τὸν Μητροπολίτην ἐκαρσάτωσαν, τοὺς δὲ λοιποὺς δι' ὄπλων καὶ μαχαιρῶν ἐφόνευσαν. Ὅσοι Χριστιανοὶ εὐρέθησαν εἰς τὴν Μητρόπολιν οὐδεὶς ἐσώθη ἐξ αὐτῶν. Τότε κάθε πρωτὶ ἐσυνάζοντο ἐκεῖ καὶ τοὺς συνώδενον ὁ τε Μητροπολίτης καὶ οἱ Ἐπίσκοποι καὶ μετέβαινον εἰς τὰ τεῖχη καὶ εἰργάζοντο εἰς τὰς ἐπάλξεις μὲ ἀσβέστες καὶ χῶματα κατασκευάζοντες τὰ μετερίζια λεγόμενα. Τὴν ἐπαύριον διέταξεν ὁ Χερσίφ-πασὰς τοὺς ἐκ τῶν διασωθέντων Χριστιανῶν ἐντὸς τοῦ Διοικητηρίου, μὲ καβάσηδες συντροφευμένους, καὶ μετέφεραν τὰ πτώματα εἰς τὰ Σπιτάλια καὶ τὸν Ἅγιον Ματθαῖον καὶ τὰ μὲν τῶν ἀρχιερέων ἔθαψαν εἰς μνήματα χωριστὰ ἕκαστον, τοῦ Μητροπολίτου τὸ ἀκέφαλον σῶμα εἰς τὸ τοῦ Ναοῦ μέσον τοῦ Ἁγίου Ματθαίου, τὰ δὲ ἐπίλοιπα πτώματα εἰς τὰ πηγάρια καὶ εἰς ἄρκλες καὶ εἰς λάκκους εἰς τὰ σπιτάλια καὶ τὸν Ἅγιον Ματθαῖον.

Μετὰ τρεῖς ἡμέρας εὐρέθη ἡ κεφαλὴ τοῦ Μητροπολίτου ἐρριμμένη εἰς μίαν γωνίαν τοῦ Διοικητηρίου καὶ τὴν ἔφεραν εἰς τὸ ζεμπίλι μέσα καὶ τὴν ἔθαψαν μὲ τὸ ἀκέφαλον πτώμα πάλιν Χριστιανοί, οἵτινες διέμενον ὑστερον ἐπὶ πολὺ ἐντὸς τοῦ Διοικητηρίου τρεφόμενοι καὶ ὑπηρετοῦντες ἐκεῖ εὐάριθμοι ὁμοῦ ὄντες. Ὁ ἀριθμὸς ὁμοῦ τῶν θυμάτων παραμένει ἄγνωστος.

Ἐξ ὄλων τῶν Ἐπισκόπων τῆς Κρήτης ὁ μόνος διασωθεὶς ἦτον ὁ Ἀρκαδίας Νεόφυτος, ὅστις προσκεκλημένος καὶ αὐτὸς παρὰ τοῦ ἀειμνήστου Μητροπολίτου καθυστέρησε καὶ τὴν ἡμέραν τῆς σφαγῆς κατέβη εἰς Ἀγιὰς Παρασκιὰς διὰ τὴν ἀνταμώση τὸν Χερρονήσου καὶ τὸν Σητείας, διότι εὐρίσκοντο ἐκεῖ ἕνεκα τῆς πανώλους προφυλαιτόμενοι, καθὼς καὶ ὁ Λάμπης Ἱερόθεος εἰς Ἅγιον Μύρωνα καὶ τοὺς ὁποίους ὄλους ἐπροσκάλεσεν ὁ Μητροπολίτης δι' ἐπίτηδες ἀπεσταλμένου κατὰ ἔντονον διαταγὴν τοῦ Χερὶφ-πασᾶ, ὅπου ἐπρόκειτο καὶ οἱ τρεῖς μαζὶ τὰ κατέλθουν εἰς Ἡράκλειον ἐξ Ἀγιῶν Παρασκιῶν, καὶ ἐκεῖ ἔμεινε τότε ὁ Ἀρκαδίας μόνος, ἔνθα ἔμαθε τὴν τραγικὴν σκηνὴν καὶ ἐπέστρεψε διὰ παντὸς εἰς τὴν ἐπαρχίαν του.

Προσεκλήθη μετὰ μῆνα ὀλόκληρον παρὰ τῷ Χερὶφ-πασᾶ καὶ ἀνέλαβε χρέη Μητροπολίτου, διότι ὁ Διοικητὴς Χερὶφ εἶχεν ἕως τότε σφραγίσαι τὴν Μητρόπολιν, ἀλλὰ μετὰ ἓνα μῆνα ἀπέθανεν καὶ αὐτὸς ἐκ τῆς πανώλους καὶ ἔμεινεν ἐπιτροπεύων ὁ Μελέτιος ὁ ἀρχιδιάκονος ὁ μετὰ ταῦτα Σητείας Ἐπίσκοπος καὶ εἰς τὸ 1831 Μητροπολίτης γενόμενος, διέμεινε δὲ ἐπιτροπεύων ὁ ἀρχιδιάκονος μέχρι τοῦ 1824, ὅποτε Μητροπολίτης ὁ Καλλίνικος Ἀγχιαλίτης καὶ ὅστις εὐρέθη εἰς τὴν σφαγὴν τοῦ Ἀγριολίδη τὸ 1828.

Καὶ τοῦτον ἀποθανόντα εἰς Χανιά τὸ 1830 τὸν διεδέχθη ὁ ἀνωτέρω ἀπὸ Σητείας Μελέτιος. Οἱ λοιποὶ τῶν Ἐπισκόπων ἔμειναν εἰς τὰς ἐπαρχίας των· τὸν μὲν Πέτρας Ἰωακείμ ἐσκότισαν εἰς Φουρνὴν Μεραμπέλλου, τὸν Κυδωνίας καὶ Κισσάμου ἐκρέμασαν εἰς Χανιά, τὸν Ρεθύμνης ὁμοίως, ὁ δὲ Ἱεράς, ἀνεψιὸς τοῦ Μητροπολίτου Γερασίμου, εἶχε σταλῆ προλαβόντως εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ, ἐπιστρέφων ἐκεῖθεν διὰ Κρήτην, εἰς τὴν Σαντορίνην ἔμαθε τὰ γενόμενα καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Οὗτος εἶναι ὁ ὕστερον Μέγας Κεστανδηλίου γενόμενος Ἀρτέμιος καὶ ὕστερον Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας προχειρισθεὶς, ἀλλὰ καὶ ἀναγνωρισθεὶς ὕστερον παρὰ τοῦ τότε ἀντιβασιλέως Μεχμεταλῆ-πασᾶ ἔμεινεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἰδιωτεύων ἔχων ὁμως καὶ πάλιν τὴν ἐπαρχίαν Κεστανδηλίου ἐξαρχικῶς. Ὁ αὐτὸς ἐχηρμάτισε καὶ γέροντας καὶ προσιάτης τοῦ περιβοήτου Χαλκηδόνοιο Γερασίμου τοῦ πατριώτου μας.

Ἡ δὲ δευτέρα σφαγὴ, τοῦ Ἀγριολίδη, κατὰ τὸ 1828, Αὐγούστου 12, διήρκεσε τρεῖς ὥρας μόνον, ἐπειδὴ καὶ ἔγινε ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ τότε Διοικητοῦ Καρᾶ-Σουλεϊμάν. Ἐφονεύθησαν, ὡς λέγουν, περισσότεροι Χριστιανοὶ ἀπὸ τὴν πρώτην τοῦ 1821, οὐδεὶς ὁμως ἐκ τῶν Ἐπισκόπων, Μητροπολίτου καὶ λοιπῶν κληρικῶν ἔπαθε καταφυγόντων εἰς διάφορα πάλιν τουρκικὰ καταφύγια καὶ τοὺς ὁποίους περισυνέλεξε τὴν νύκτα ἐκείνην ὁ Πασὰς καὶ τοὺς διέτρεφεν ἐπὶ καιρόν, μάλιστα τὸν Μη-

τροπολίτην Καλλίνικον, ὅστις ἦτο ἐξ Ἀγχιάλου καὶ ὅστις ἠγόραζε σκλάβους καὶ πολλὰς ἄλλας ἀγαθοεργίας ἔκαμεν εἰς τοὺς παναθλίους χριστιανούς. Διέταξε λοιπὸν ὁ Πασὰς τότε τὸν πανίσχυρον Ἀγιάν-ἀγὰν νὰ ταφοῦν τὰ πτώματα καὶ αὐτός, διὰ νὰ μὴ γίνῃ γνωστὸν τὸ ποσὸν τῶν φονευθέντων, τὴν ἰδίαν νύκτα διέταξε χαμάληδες καὶ γαϊδουράρηδες καὶ, ἀφοῦ τοὺς ἐγύμνωσαν ὀλοτελῶς, τοὺς μετέφερον ἐπὶ τῶν ζώων ἕνα καὶ δύο μαζί. Καὶ ὅσους μὲν εὔρον ἀπὸ τὴν Πλατεῖαν Σιράταν καὶ ἐπάνω τοὺς μετέφερον, ὡς πρότερον, εἰς Σπιτάλια καὶ εἰς Ἅγιον Μαιθαῖον ρίπτοντες αὐτοὺς εἰς πηγάδια καὶ εἰς τάφους ὅσους ἐχωροῦσαν· τοὺς φονευμένους ἀπὸ τὴν Πλατεῖαν Σιράταν καὶ κάτω τοὺς μετέφερον πάλιν φορτωμένους ἐπὶ τῶν ζώων καὶ συρομένους διὰ σχοινίων, ἐννοεῖται πάντοτε ὀλόγυμνους, καὶ τοὺς ἔρριψαν εἰς τὴν γωνίαν τοῦ τείχους τοῦ Κοῦν-Καπί, ἀντικρὺ τῆς οἰκίας τοῦ κ. Περίδη, ὡς ἐμάθετε καὶ ὑμεῖς. Μόλις δταν ὁ κ. Δ. Βλαχάκης ἐχρημάτισεν ὑποδήμαρχος τὸν παρεκίνουν ἐγὼ νὰ ἐνεργήσωμεν αὐτὴν τὴν μελετωμένην ἀνασκαφήν, ὅπου μελετᾶτε ἤδη νὰ κάμετε, καθ' ὅσον ἐνδιεφέρετο καὶ αὐτός, ἐπειδὴ ὁ ἀδελφὸς τοῦ πατρὸς του ἦτο καὶ αὐτὸς ἐρριμμένος ἐκεῖ. Ἀναμφιβόλως ὅμως πρόπει νὰ εὔρετε εἰς αὐτὸ τὸ ἴδιο μέρος καὶ πλείστους ἄλλους ἐκ τῶν φονευθέντων κατὰ τὸ 1821 πρὸς εὐκολίαν τῶν φονέων. Ἀπορον δὲ πῶς τὰ θηριόμορφα αὐτὰ τέρατα, οἱ καλοὶ συμπολίται μας, ἐφείσθησαν γυναικῶν καὶ παιδίων καὶ εἰς τὴν τῶν πάντων σφαγὴν καθὼς καὶ εἰς τὴν δευτέραν, καὶ [πόσας] κλοπὰς ἢ πυροπολήσεις καὶ βεβηλώσεις ναῶν δὲν ἔπραξαν οἱ τρισάθλιοι.

Μ. Γ. ΠΑΡΛΑΜΑΣ